

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЛЯНСЬКА Катерина Степанівна

УДК 316.455:378.011.3-057.87:61

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ
ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

К. С. Полянська

науковий керівник – *Хамська Неліна Болеславівна*, кандидат педагогічних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЇ

Полянська К.С. Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ. 2025.

У дисертації досліджено проблему формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. На основі аналізу філософських, соціально-психологічних, педагогічних наукових джерел та контенту Інтернет з'ясовано сутнісні ознаки феномена культура національного спілкування, що характеризує особистість. Культуру міжнаціонального спілкування розглянуто як якісний інтегративний показник вихованості людини, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот і позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному середовищі.

Визначено критерії, показники сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти на основі структурно-функціонального аналізу досліджуваного феномену. Розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти для чіткого, цілісного бачення цього процесу. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують результативність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти. Розроблено методiku формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, яка передбачала взаємообумовлені етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних взаємин»; поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального

спілкування як складник культури професійного спілкування». Представлено результати дослідно-експериментальної роботи. Перевірка педагогічних умов формування культури міжнаціонального спілкування, їх впровадження в практику освітнього простору медичних закладів вищої освіти довели їхню ефективність та дієвість.

Ключові слова: культура міжнаціонального спілкування, освітній простір медичних закладів, іноземні студенти, педагогічні умови, модель формування культури, методика формування вихованості.

ABSTRACT

Polyanska C.S. Formation of the culture of international communication of foreign students in the educational space of medical higher education establishments.

Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.07 - Theory and Methods of Education - Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv. 2025.

The dissertation investigates the problem of forming a culture of international communication of foreign students in the educational space of medical higher education establishments.

On the basis of the analysis of philosophical, socio-psychological, pedagogical scientific sources and the Internet content, the essential features of the phenomenon of culture of national communication, which characterises a personality, have been clarified. The culture of international communication is considered as a qualitative integrative indicator of human education, which manifests itself in interaction with representatives of different national and ethnic communities and has a positive impact on the regulation of relations in a multicultural environment.

The criteria and indicators of the formation of the culture of international communication of foreign students of medical higher education establishments are determined on the basis of the structural and functional analysis of the studied phenomenon. The model of formation of the culture of international communication of foreign students in the educational space of medical higher education establishments is developed for a clear, holistic vision of this process. The pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the formation of a culture of international communication of foreign students of medical higher education establishment have been defined and substantiated: directing the student's personality to positive modelling of the culture of communication; providing an educational space for the culture of international communication based on multicultural dialogue;

using educational situations of international content in the educational space of medical higher education establishments, which are relevant for the formation of a culture of international communication of foreign students.

A methodology for the formation of the culture of international communication of foreign students has been developed in the dissertation. It includes the following interconnected stages: adaptative - 'Culture of communication'; motivational - 'Culture of international relations'; behavioural and professional - 'Culture of international communication as a component of the culture of professional communication'. The results of the experimental work have been presented. The verification of pedagogical conditions for the formation of a culture of international communication, their implementation in the practice of the educational space of medical higher education establishments have proved their effectiveness and efficiency.

Key words: culture of multinational communication, educational space of medical establishments, international students, pedagogical conditions, model of culture formation, methodology for the formation of good manner.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, що відображають основні наукові результати дисертації
Монографії

1. **Полянська К. С.,** Хамська Н. Б., Копитко Б. О., Матіюк Д. В. Проблема формування позитивної Я-концепції в учнів підліткового віку в умовах євроінтеграції. *Інтеграція в європейський освітній простір: діалог зі стейкхолдерами: колективна монографія.* Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. С. 332– 356.

Статті у наукових фахових виданнях України

2 . **Полянська К. С.,** Хамська Н. Б. Особливості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів у медичних закладах вищої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* Вип. 71, 2022. Вінниця. С. 86 – 91.

3. **Полянська К. С.,** Хамська Н. Б., Матіюк Д. В. Інноваційні ідеї розвитку неперервної освіти німецькомовних країн Європи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2023. Вип. 73, С. 90 – 96.

4. **Полянська К. С.,** Хамська Н. Б., Ковальчук Ю. О. Патріотичне виховання студентської молоді в умовах воєнного стану. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2023. Вип. 75, С. 56 – 63.

5. **Полянська К. С.,** Хамська Н. Б., Киналь А. Ю. Практико-зорієнтований підхід у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,* 2023. Вип. 21. С. 290 – 301.

6. **Полянська К. С.** Роль позааудиторної роботи іноземних студентів у формуванні культури міжнаціонального спілкування. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,* 2024. Вип. 215. С. 239– 245.

7. **Полянська К. С., Хамська Н. Б.** Формування культури міжнаціонального спілкування в іноземних студентів медичних закладів вищої освіти на основі діалогу. *Вісник науки і освіти*. Серія Педагогіка. №9 (27). С. 1000-1013.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях, віднесених до

8. **Polyanska C., Liubarets V., Litvinova T., Khamska N., Malikova S.**, Psychological peculiarities of the personality assertiveness development (Психологічні особливості розвитку асертивності особистості) *AdAlta: journal of interdisciplinary research*. 2022. № 31. pp 58-62. (Web of Science).

9. **Polyanska C., Antsibor A., Khamska N., Matiiuk D., Hutsol L.** From outsiderhood to successfulness: development issues (teachers' community point of view) (Від аутсайдерства до успішності: проблематика розвитку) (точка зору вчительської спільноти). *Ad Alta: journal of interdisciplinary research*. 2023. №13. pp.110 - 114. (Web of Science).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. **Полянська К. С.** Формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти як педагогічна проблема. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя»*. 28 – 29.11.2019, Вінниця. С. 173 – 176.

11. **Полянська К. С., Хамська Н.Б., Уманська Ю.В., Черішко С. І.** Мова в контексті комунікативної взаємодії у віртуальному просторі. *Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції «Science Innovations and Education: problems and prospects proceeding»*, 18 – 20.08.2021, Токіо, Японія. С. 538 – 544.

12. **Полянська К. С.** Невербальні засоби комунікації. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України*, 13.10.2021, Київ. С. 224 – 228.

13. **Полянська К.** Сутність і значення риторики в етичному діловому спілкуванні. *International Scientific and Practical Conference «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics»*, Міжнародна науково-практична конференція «Соціально компетентне корпоративне управління в поведінковій економіці», 24-25.11.2021. Podhajska. (Подгайська). С. 130 – 131.

14. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Черіпко С. І., Уманська Ю. В. Мова як важливий чинник соціокультурної ідентичності нації та особистості. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Modern research in world science»*, Педагогічні науки. 10 - 12. 07. 2022, Львів. С. 627 – 633.

15. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Уманська Ю. В. Формування комунікативного середовища для українців під час війни на мовній основі. *The 4 th International scientific and practical conference: Scientific research in the modern world.* (4-а Міжнародна науково-практична конференція: Наукові дослідження в сучасному світі). 9-11.02.2023. Торонто, Канада. С. 489 – 495.

16. **Полянська К. С.**, Рисинець Т.П. Міжнародні ініціативи підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу закладів вищої освіти. *Матеріали IV всеукраїнська науково-практичної конференція «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах»*, 16-17.11.2023. Вінниця. С. 158 – 162.

17. **Полянська К. С.** Стажування – як важливий етап підготовки викладача вищої медичної школи у надзвичайних умовах. *Тези доповідей II навчально-методичної конференції «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах»*. 7.02.2024. м. Вінниця. С. 192 – 193.

18. **Полянська К. С.** Психологія здоров'я у навчальному процесі медичних закладів вищої освіти. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації: методологія дослідження, реалії та перспективи»*, 29.03.2024, Вінниця. / за наук. ред. І. В. Данилюка, Г. К. Юрчинської, Н. І. Погорільської, Б. Б. Іваненко. С. 161-163.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

19. **Полянська К. С.** Етика ділового спілкування у майбутній професійній діяльності (рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)): навчально-методичний посібник: Вінниця, 2016. 50с.

20. **Полянська К. С.** Культура міжнаціонального спілкування іноземних студентів: філософські, культурологічні, соціально-педагогічні аспекти: *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного*

університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 7. С. 99 – 104.

21. **Полянська К. С.** Педагогічні основи комунікативної методики навчання студентів вищих навчальних закладів: навчально-методичний посібник. Вінниця, 2017. 50 с.

22. **Полянська К. С.** Міжнаціональна толерантність як соціальне, психологічне та педагогічне явище: *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. Вип. 8. С. 84 – 88.

23. **Полянська К. С.** Наукові засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2021. Вип. 12. С. 128-132.

24. **Полянська К. С.,** Хамська Н. Б., Артеменко А. І., Дмитренко О. П., Уманська Ю.В., Черіпко С. І. Мова як інструмент міжкультурної комунікації в умовах сьогодення. *Polish science journal*. 2021. Issue 7(40). pp. 107–114.

25. **Полянська К. С.,** Хамська Н. Б., Уманська Ю. В. Формування комунікативної компетентності особистості засобами мови. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2021. № 27. С. 96-103.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ.....	1
ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО.....	17
1.1. Сутність феномену «культура міжнаціонального спілкування»	17
1.2. Зміст, структура, функції культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО.....	32
1.3. Особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.....	50
<i>Висновки до першого розділу</i>	<i>65</i>
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО.....	67
2.1. Критерії, показники сформованості вихованості міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.....	67
2.2. Стан сформованості вихованості культури міжнаціональної спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО	77
2.3. Модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.....	97
<i>Висновки до другого розділу</i>	<i>126</i>
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ, МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО.....	128
3.1. Педагогічні умови формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.....	128

3.2. Реалізація педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.....	147
3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	171
<i>Висновки до третього розділу</i>	180
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187
ДОДАТКИ	225

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процеси глобалізації усіх сфер суспільного розвитку, що характеризуються економічною, політичною, культурною інтеграцією – створенням спільного регіонального та світового економічного, інформаційного, комунікаційного простору світових співтовариств; перехід людства на наукові та цифрові технології; поглибленням розвитку суспільних відносин, зумовлюють необхідність розвитку культури людських взаємин спілкування представників різних націй, народів, з їх поглядами, переконаннями тощо. Особливо гостро ця проблема постає в умовах поглиблення міжнародних відносин у сфері освіти, зокрема надання можливостей здобувати вищу освіту іноземним студентам.

Формування загальної культури особистості майбутнього лікаря є одним із першочергових завдань освітнього простору медичного закладу вищої освіти (далі – ЗВО). Проте, якщо йдеться про підготовку іноземних студентів, це не лише освітній процес, адаптація, соціалізація, а й проблема міжнаціональних стосунків. Спостерігаються відмінності в культурних, етнічних нормах виявлення індивідуальних особливостей здобувачів освіти. З огляду на це, іноземні студенти стикаються з проблемами сприйняття, розуміння інших культур. Міжнаціональні аспекти професійної підготовки студентів-іноземців медичних ЗВО України пронизують усі сфери їхньої життєдіяльності, зокрема освітню, соціальну, побутову тощо. Простежуються особливості спілкування майбутніх медичних фахівців галузі знань 22 Охорона здоров'я під час виконання професійних обов'язків як лікаря у статусі дослідника (збір анамнезу, аналіз скарг пацієнтів та їх обстеження, встановлення діагнозу, призначення протоколу лікування); лікаря-психотерапевта (психологічна реабілітація та терапія, вплив хворого, плекання надії одужання); лікаря-співрозмовника (консультування та поради хворому, родичам щодо лікування). При опануванні студенти-іноземці використовують вербальні, невербальні засоби спілкування, міжособистісний простір комунікації, як головні інструменти міжкультурної взаємодії. Це актуалізує проблему формування культури міжнаціонального спілкування в іноземних студентів медичних ЗВО в умовах глобалізаційних процесів.

Проблематику формування культури міжнаціонального спілкування особистості розглядають у філософському (Г. Касьянов, В. Кремень), соціологічному (О. Мітькіна, В.

Євтух), кроскультурному (Н. Бідюк, Д. Беррі, А. Пуртінга, М. Сігалл, П. Дасен, А. Солодка), психологічному (Н. Семенів, П. Скрипка), педагогічному (Р. Агаддулін, І. Зязюн, Т. Кучай, Н. Подчерняєва) аспектах. Відомі вітчизняні науковці (І. Черноморденко, Г. Ващенко, Т. Гончарук) окреслюють шляхи налагодження стосунків між людьми крізь призму інтеграції в світову культуру. Зміст культури міжнаціонального спілкування досліджують Ю. Кушнір, Т. Фогель, Т. Шулла. Зміст, форми, методи виховання особистості з цього напрямку розробляють І. Семененко, Н. Булава М. Озчелік. Особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО аналізують К. Кульбачко, І. Козубовська, О. Тихоновський та ін. Саме тому формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО є нагальною і необхідною умовою їхньої підготовки.

Аналіз наукових джерел і власних спостережень уможливили виокремлення низки суперечностей процесу формування культури міжнаціонального спілкування студентів-іноземців, зокрема: між необхідністю використання міжкультурного потенціалу спілкування в змісті дисциплін, які опановують, і недостатньою залученістю здобувачів освіти у середовище культури міжнаціонального спілкування; між об'єктивно існуючим полікультурним освітнім простором життєдіяльності студентів-іноземців і недостатньою розробленістю системи формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; між потребою в створенні полікультурного освітнього простору, який ґрунтується на міжкультурному діалозі, національних та загальнолюдських цінностях, принципах глобалізму, і неготовністю іноземних студентів до конструктивної взаємодії з суб'єктами інших культур.

Указані суперечності визначили вибір теми дослідження **«Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація є складовою науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Розвиток професійно-важливих якостей майбутніх педагогів» (РН №0123U101566).

Тему дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №2 від 25 вересня 2014 р.).

Мета дослідження полягає у розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечують формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти.

Об'єкт дослідження: процес формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Предмет дослідження: педагогічні умови, що забезпечують формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати зміст і структуру феномена «культура міжнаціонального спілкування» іноземних студентів.

2. Розкрити особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

3. Розробити методiku формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти.

5. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, які забезпечують формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Розробити і апробувати модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Методи дослідження: – *теоретичні:* аналіз філософської, соціальної, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів для обґрунтування змісту, структури та особливостей культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; узагальнення та систематизація для обґрунтування теоретичної бази дослідження; контент-аналіз для уточнення вихідних понять дослідження: «нація», «національність», «етнос», «народ», «культура», «міжнаціональна культура спілкування»,

«сформованість міжнаціональної культури спілкування»; моделювання з метою створення моделі формування міжнаціональної культури іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; – *емпіричні*: спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності, метод експертних оцінок, самооцінок, педагогічний експеримент, використані для визначення показників та рівнів сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в умовах освітнього простору медичних ЗВО, перевірки ефективності педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; – *математичної статистики* для опрацювання одержаних результатів і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами і процесами.

Наукова новизна результатів, отриманих особисто здобувачкою і поданих на захист, полягає в тому, що дисертанткою *уперше*:

– визначено, теоретично *обґрунтовано*, *експериментально перевірено* ефективність педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти);

– *уточнено* сутність поняття «культура міжнаціонального спілкування іноземних студентів» як якісного інтегративного показника вихованості особистості, яка проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот і позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному середовищі освітнього простору медичних ЗВО;

– *розроблено*, *теоретично обґрунтовано*, *спроектовано* модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО – схематично спроектовано системні взаємопов'язані, взаємообумовлені складники: цільового, методологічного, змістово-процесуального, рефлексивно-результативного досліджуваного процесу, що забезпечують його цілісність;

– *розроблено та апробовано авторську* методику формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО, що передбачала такі етапи: адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний. Початковий етап, адаптаційний – «Культура спілкування» іноземні студенти розвивали культуру спілкування шляхом опанування особливостей української культури для забезпечення мобільності у полікультурному освітньому просторі; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин» передбачав закріплення й розвиток здобутих освітніх результатів та досягнення більш високого рівня розвитку культури міжнаціонального спілкування, забезпечення переходу від простих до складніших форм комунікативної поведінки; поведінково-професійний етап – «Культура міжнаціонального спілкування» як складник культури професійного спілкування сприяв забезпеченню усвідомлення майбутніми лікарями цінностей культури міжнаціонального спілкування в міжособистісних узаєминах та із пацієнтами.

– *удосконалено* критерії, показники (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно орієнтувальний) та схарактеризовано рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (творчий, реконструктивний, репродуктивний, початковий);

– *дістали* подальшого розвитку теоретичні та методичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО в контексті культурологічного, контекстуального, фасилітаційного, комунікативного, особистісно-зорієнтованого, аксіологічного підходів до виховання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено та впроваджено в освітній простір медичних ЗВО методику формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, методику діагностики рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів-майбутніх медичних працівників; методичні рекомендації формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО підготовчого відділення, спеціальності 222 Медицина, галузі знань 22 Охорона здоров'я; розроблено навчально-методичні посібники, які рекомендовано для вивчення навчальних дисциплін «Українська мова як іноземна» (для іноземних здобувачів), «Українська мова як іноземна: основи

професійного мовлення», «Українська мова як іноземна: науковий стиль мовлення», «Країнознавство», «Краєзнавство», «Історія української культури», «Історико-культурна спадщина та традиції університету», «Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря з пацієнтом».

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова (довідка №01/2438 від 07.12.2023 року); Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (довідка № 01-15/583 від 15.12.2023 року); Вінницького національного технічного університету (довідка № 15-101 від 12.12.2023 року); Хмельницького національного університету (довідка № 441/2234 від 14.10.2024 року), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/36 -1 від 30.10.2024 року).

Особистий внесок здобувачки в працях, написаних у співавторстві полягає у: виокремленні особливостей культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів у медичних ЗВО [3]; розробці та впровадженні методики формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО на основі діалогу [7]; розробці теоретичних засад практико-зорієнтованого підходу до навчання у ЗВО [6]; визначенні форм і методів патріотичного виховання студентської молоді ЗВО [5]; обґрунтуванні проблематики психолого-педагогічних особливостей розвитку асертивності особистості [8]; аналізі наукових джерел з проблеми розвитку від аутсайдерства до успіху, формулюванні висновків дослідження [9]; висвітленні теоретичних засад формування позитивної «Я-концепції особистості [1]; визначенні специфіки мовленнєвої поведінки українськомовних та англомовних учасників мережевого дискурсу [11]; розкритті ролі мови як інструменту, що забезпечує усвідомлення студентами відмінностей розмаїття культур, поваги та шанобливого ставлення у їх відносинах, мотивує комунікативний, лінгвістичний, когнітивний розвиток особистості [24]; розкритті зв'язку мови з національною та етнічною ідентичністю [14]; визначенні особливостей формування комунікативного середовища засобами мови [15]; висвітленні міжнародних ініціатив підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу закладів вищої освіти [16].

Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорювалися на щорічних звітно-наукових конференціях викладачів, симпозіумах, семінарах, круглих

столах, науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Science Innovations and Education: problems and prospects proceeding» (Токуо, Япон, 2021); «Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України» (Київ, 2021); «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics» (Podhájska, Slovakia, 2021); «Modern research in world science» (Lviv, 2022); «Scientific research in the modern world» (Toronto, Canada, 2023); «Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації: методологія дослідження, реалії та перспективи» (Київ, 2024); *всеукраїнських* – «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя» (Вінниця, 2019); «Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку: регіональні особливості та світові тенденції» (Київ, 2021); «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах» (Вінниця, 2024); «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах» (Вінниця, 2024).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дослідження відображено у 25 публікаціях, з них: 1 колективна монографія; 6 статей у наукових фахових виданнях України в галузі педагогіки; 2 статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних; 9 публікацій у збірниках матеріалів конференцій та 7 наукових праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (368), з них 40 іноземною мовою і додатків на 66 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 262 сторінки, обсяг основного тексту 186 сторінок. Робота містить таблиць 14.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ

МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В

ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність феномену «культура міжнаціонального спілкування»

Українське суспільство переживає болісні і важкі часи, спричинені війною, яку розв'язала російська федерація проти України. Ця жахлива подія різко вплинула на формування консолідованої колективної ідентичності українців, зміцнення громадянської позиції, активізацію громадських та волонтерських рухів, що відображається на комунікативно глобалізаційних, міграційних змінах суспільства загалом і кожного українця зокрема. У більшості громадян України відбувається переосмислення історичного досвіду української спільноти, її сучасного та майбутнього.

Водночас потужні глобалізаційні процеси є поштовхом до зближення держав, культур, націй, народів, етносів, формують єдиний інформаційний, економічний простір і зумовлюють зростання ролі культури міжнаціонального спілкування, відповідно до міжнаціональної активності членів суспільства. Дослідники проблематики культури міжнаціонального спілкування (Н. Подчерняєва, О. Повідайчик, А. Солодка, Є. Степанов та ін.) стверджують, що виховання молоді в цьому напрямі має здійснюватися на основі принципу полікультурності. У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України визначено, що цей принцип «передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської» [160].

Проблема формування культури міжнаціонального спілкування особистості набуває все більшої актуальності в сучасних умовах.

Феномен «культура міжнаціонального спілкування» в процесі генезису ввібрав у себе такі складники: «культура», «спілкування», «міжнаціональне спілкування», кожен з яких є складним і багатоаспектним. Тому для визначення досліджуваного феномену необхідно з'ясувати їхні сутнісні та змістові характеристики, а також зв'язки та залежності між ними.

Категорія «культура» розглядається в аспекті різних наук – філософії, соціології, культурології, психології, педагогіки тощо. Проте, на думку Л. Саракун, змістові уявлення про культуру досить далекі від чіткості, визначеності й однозначності.

Вітчизняні та зарубіжні вчені пропонують чимало дефініцій та описів, і їх кількість постійно збільшуватиметься з розширенням проблемних полів дослідження. У роботі розглянемо це поняття в аспекті досліджуваної нами проблеми. Філософські погляди Платона, Аристотеля, Ф. Аквінського, І. Канта, Г-В Ф Гегеля, О. Шпенглера та ін. дають можливість простежити генезис феномена «культура» на різних етапах розвитку людства.

У класичній спадщині його вперше було зафіксовано в роботі Марка Порція Катона «De agri cultura» (III ст. до н. е.), присвяченій землеробству. Багатозначності слово «культура» набуло у відомого римського оратора та публіциста Цицерона. В одному з листів він говорить про «культуру духу», про розвиток розумових здібностей, що є гідною метою для вільної людини та результатом заняття філософією. Для дослідження важливим є особливості вживання поняття «культура» в середньовічній Європі, де воно означало ступінь майстерності в певній галузі, розумові навички (наприклад, *cultura juris* – вироблення правил поведінки, *cultura scientiae* – засвоєння науки, *cultura literarum* – удосконалення письма).

Починаючи з XVIII ст., згідно з висновками лінгвістів, слово «культура» стає окремою, самостійною лексичною одиницею, позначаючи обізнаність, освіченість, вихованість людей, – все те, що зараз ототожнюють з культурністю. Завдяки

зусиллям філософів та істориків, за останні три сторіччя латинське слово ввійшло в усі мови світу, набуло універсального значення, перетворилося на філософське поняття і стало об'єктом наукових досліджень. Представники різних культур по-різному розглядають цей феномен, підкреслюючи національність, етнічність, різні види мистецтва, традиції, звичаї тощо. Наприклад, у США цю категорію пов'язують із такими поняттями як культурна своєрідність, культурний плюралізм, мультикультуризм, японці асоціюють культуру з ранжуванням квітів, чаюванням, українці – театром, музикою, звичаями тощо [107, с.154].

У науковому ракурсі найбільш уживаним визначенням феномену культури є витлумачення її як сукупності матеріальних і духовних надбань, вироблених людством за певний історичний період. У Конвенції це поняття набуло ширшого змісту – сукупність особливих духовних та матеріальних, інтелектуальних та емоційних рис, які характеризують суспільство або соціальну групу та, крім того, охоплюють види мистецтва, літературу, способи життя, способи спільного проживання, систему цінностей, традиції та вірування [161].

В останні роки при розгляді багатогранного та функціонального явища культури насамперед підкреслюється його творчий аспект як активної людської життєдіяльності, спрямованої на засвоєння культурних цінностей та створення нових. Саме творча діяльність людей, її результати і сама людина як суб'єкт цієї діяльності покладені в основу визначення культури.

Український учений В. Корнієнко розглядає культуру як спосіб побудови людського життя за рахунок досвіду сотень минулих поколінь, за рахунок реалізованих, і що особливо важливо, нереалізованих можливостей історичної діяльності. Тому культура – процесуальна, вона не зводиться до статичної споруди з ідей і речей, матерії і духу. Переклад досвіду минулого в цінності сьогодення означає в ній, крім усього іншого, і реалізацію нереалізованого, актуалізацію можливого, а в цьому сенсі – продовження історії за виміром свободи і творчості [166, с.18]. Культура – це завжди відтворення історичного досвіду в його потенційності, це свобода розвитку людської особистості, її сутнісних сил [174].

Культура складається з явних і неявних патернів поведінки, з поведінки, що базується на використанні знаків; вона охоплює різні досягнення людей, зокрема втілені в артефактах. Невід'ємне ядро культури – це традиційні ідеї з особливо приписаними їм цінностями (Кройбер).

Учені наголошують що культура є формою одночасного буття і спілкування минулих, сучасних і майбутніх культур, формою їх діалогу, формою сходження індивіда до особистості. Усезагальність діалогу культур передбачає спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні, шанобливому ставленні, толерантності, справедливості, і це, в свою чергу, вимагає подолання національних антагонізмів, культурно-расових прихильностей, виявів дискримінації, національної упередженості. Ці судження допоможуть відобразити змістовий компонент поняття «культура міжнаціонального спілкування».

Англійський філософ Д. Томлінсон вважає, що специфіка людства як соціокультурного утворення знаходить своє відображення в його діяльності (мотивованій на розвиненій стадії свідомим цілепокладанням та ціннісними критеріями), у формах спілкування людей між собою та довкіллям, у специфіці їхнього багатоканального сприйняття та «двопівкульового» мислення, у множині форм їхньої логіко-вербальної та візуально-образної мови [38].

Комунікаційну взаємодію теперішніх та минулих поколінь як прояв діалектичного заперечення в соціокультурних процесах проаналізовано в працях В. Антоненка, С. Чукута [45;358]. С. Чукут ґрунтовно дослідив питання сутності культури як соціального феномена, її прояви, характер впливу на суспільний розвиток. В. Табачковський зауважує, що наслідком посилення уваги до проблем культури є використання поняття «цінності» для загального позначення структурного ядра культури, це до певної міри надає функціональний поштовх її розвитку [325]. Аналізуючи визначення культури, вчений вказує: «Людина засвоює культуру з соціального оточення, яке частково виховує її, а частково її нею просочує. Останнє – справа засобів масової комунікації, цих чинників духовного світу, які в наш час забезпечують контакт між індивідуумом та суспільним

середовищем... Термін «культура» набуває, відтак, двох протилежних значень – індивідуальне та колективне» [325, с.11].

Цікавою для дослідження твердження вченого Ю. Габермаса про те, що новітня філософія, полишає поле класичної філософії свідомості, й місце суб'єкта пізнання заступає спілкування як домівка інтерсуб'єктивності та «життєвий світ» людини як дійсність, яка уможливорює взаєморозуміння людей. Якщо для Е. Гусерля «життєсвіт» є цариною безпосередньо достовірного й безсумнівного імпліцитного знання як докатегоріального фундаменту смислу повсякденної практики, то для Ю. Габермаса – культурно успадкованим та оформленим у мові запасом вірців пояснення, що з очевидністю стверджується у повсякденній комунікативній діяльності людей [128].

Г. Балл, визначаючи місце особистості в культурі, наголошує, що особистість – це здатність людини бути автономним носієм культури. З огляду на активність соціальних спільнот і особистостей у культурному просторі вони постають не просто носіями, а суб'єктами культури [289, с.111].

А. Моль розуміє культуру як комунікаційні відносини, культурна взаємодія є актом комунікації. Цікавою є позиція А. Моля щодо концепцій розвитку культури. Поряд з гуманітарною концепцією науковець виокремлює мозаїчну культуру як основні конкуруючі між собою типи культури. Це має принципове значення, адже фіксує характерні історичні особливості розвитку культури та її зміну в сучасному суспільстві, яке перетворюється в інформаційне [24].

Науковець обґрунтовує нову модель культури – «мозаїчну культуру», структура якої не є цілісною. Критично оцінюючи «мозаїчну» культуру А. Моль, вважає її появу незворотною. На його думку, ця незворотність чітко проглядається в контексті структуралістської теорії розвитку культури, яка протистоїть «теорії неперервного розвитку», «теорії стрибків» та «діалектичній» теорії. Згідно з вказаною теорією, розвиток думки є процесом включення в єдину культурну структуру тих розрізнених історико-культурних пластів, які асоціюються з грецьким раціоналізмом, арабським «прагматизмом», галілеєвим експериментальним

методом. Культура суспільства перетворюється на повне зібрання різноманітних історій, таке поєднання випадкових елементів і визначає «мозаїчну» культуру [24].

Мультикультуралізм розуміється Радою Європи як особливий політичний підхід, тоді як терміни «культурне розмаїття» і «багатокультурність» означають емпіричний факт існування різних культур та їхню взаємодію в межах певного простору і соціальної організації [245].

Сучасні дослідження розширили і поглибили тлумачення феномену культури. Науковиця Л. Саракун зазначає, що в сучасних словниках, енциклопедіях нерідко використано чимало лінгвістичних модифікацій, в яких поєднуються вже звичні формули з такими претензійними частками, як інтер-, мега-, транс-, мульти-, пост- та ін. [298, с. 119].

У західній літературі утвердились два терміни, пов'язані з культурою міжетнічного спілкування – це «кроскультурна психологія» (Cross-cultural Psychology), або «кроскультурна освіта» (Cross-cultural Education) та «міжкультурна комунікація» (Intercultural Communication), або «міжетнічна комунікація» (Interethnic Communication). Фактично ці напрями вивчення міжнаціональних стосунків уможлиблюють різні визначення поняття «культура міжнаціонального спілкування», бо із кожним із них пов'язана особлива точка зору як на сутність, так і на структуру самого явища [185, с. 95].

Культуру можна розглядати як специфічну сукупність цінностей, зразків поведінки, стандартів діяльності. З точки зору педагогіки, культура визначається як сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи та організації, що забезпечують їхнє функціонування. Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, рівень оволодіння певною галуззю знань або діяльності [97, с. 182].

Г. Філіпчук наголошує, що «... суспільне життя потребує культури – духовної, естетичної, етичної, громадянської, яка опирається на ґрунт світової й національної спадщини... Тому прагнення «годуватися» культурою – універсальне у вимірах людського буття, а парадигма – «культура – освіта – людина – суспільство

– світ» є методологічною базою для глобального і національного розвитку» [344, с. 9].

З позицій соціології виокремлюють три основні сфери людської культури: ставлення людини до навколишнього світу; ставлення однієї людини до іншої (причому від ступеня усвідомлення взаємозв'язків людей залежить загальний рівень культури міжособистісних, міждержавних, міжнаціональних відносин); ставлення людини до самої себе (рівень культури особи виявляється у формуванні позитивного ставлення до формування загальних, ключових компетентностей, виховання стійких моральних принципів тощо).

З різних дефініцій культури можна простежити її динаміку на прикладах розвитку науки, мистецтва, релігії, моралі, правил життя, способу взаємин. Створює ці надбання людина, реалізуючи при цьому свій духовно-творчий потенціал у різних сферах діяльності, причому у культурі втілюється якісна сторона діяльності, в якій особистість самореалізовується, дотримуючись певних норм, правил, приписів.

Аналіз наукових джерел забезпечив систематизацію визначення поняття «культура» в такій послідовності: культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії (В. Скуратівський); суспільно-історичне матеріальне і духовне освоєння (олюднення) природи, перетворення її у світ людського буття (В. Шинкарук); спосіб життя, якого в цілому дотримуються люди (Дж. Кріч); цілісність знань, вірувань, мистецтва, моралі, законів, звичаїв та будь-яких інших способів, навичок, які здобуває людина (Е.Тайлор); творча реалізація значеннєвих потенціалів пізнання світу, досвіду історії і заданих нею можливостей олюднення буття під кутом зору перетворення речей у віщання і вільний розвиток індивідуальності (С. Кримський); інформаційне багатство суспільства (А. Моль); сукупність особливих духовних та матеріальних, інтелектуальних та емоційних рис, які характеризують суспільство або соціальну групу та, крім того, охоплюють види мистецтва, літературу, способи життя, способи спільного проживання, систему цінностей, традиції та вірування (А. Маттелар); культура складається з адаптації, соціальної взаємодії і творчого процесу, який є характерною рисою людського роду (Дж. Беррі).

О. Музальов виокремлює чотири основні значення поняття «культура»: 1) загальний процес розвитку суспільства – матеріальний, духовний; 2) суспільство, яке ґрунтується на праві, порядку, моральності; 3) спосіб життя людей, притаманний певній спільності (масова культура, професійна культура), нації (українська, німецька, японська), історичному періоду (антична культура, культура епохи Просвітництва тощо); 4) абстрактна, узагальнювальна назва для різноманітних способів, форм і наслідків інтелектуальної, художньої діяльності людей в галузі літератури, живопису, музики [217]. У нашій роботі інтегруємо підходи науковців до визначення феномену «культура міжнаціонального спілкування» і розглянемо його з урахуванням умов дослідження.

Створюючи матеріальні і духовні блага як продукт культури, люди в процесі діяльності, вступають у стосунки, налагоджують контакти, сприймають і розуміють один одного. Тобто культура є якісною стороною процесу спілкування людей, його ціннісним показником.

Специфіка культури як якісної характеристики освоєння людиною світу (зовнішнього та власне внутрішнього) виявляється в тому, що культура свідчить, в якій мірі людина стала для себе та інших людиною, як вона себе відчуває та усвідомлює. Отже, культура й робить людину людиною, водночас якісно характеризує розвиток суспільства [217, с. 4].

Діяльність і стосунки передбачають наявність ціннісно-орієнтувальних, регулювальних механізмів, культурне значення яких визначається гуманізацією, тобто мірою того, наскільки поведінка людини є людиною [23, с. 115].

З розвитком культури, духовності людей зростає потреба у спілкуванні, в ньому виявляються та реалізуються відносини між людьми (матеріальні, духовні, сімейно-побутові, національні).

Проблематику спілкування досліджують з погляду філософії (Г. Арсентьєва, В. Кремень,), соціології (І. Трухін, В. Лозовий, Ю. Прилюк), психології, педагогіки (Н. Грабар, М. Варій). У суспільній взаємодії виокремлюють різні типи культури спілкування: загальнолюдську культуру спілкування, культуру спілкування в окремому суспільстві, соціальних групах, міжособистісну, індивідуальну, культуру

ритуального спілкування, культуру міжнаціонального спілкування, професійного, ділового. У наведеному переліку культура спілкування є цінністю і творчістю [238].

Спілкування трактується як головний феномен людського буття, фактор формування і розвитку людини, спосіб її реалізації та гармонізації, системоутворювальний соціальний фактор; процес передавання й сприймання інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів, що охоплює обмін інформацією між учасниками спілкування, її сприйняття і пізнання, а також їхній вплив один на одного і взаємодію.

У процесі виховання реалізується цілеспрямована взаємодія, взаємовплив на розвиток особистості з боку спеціально підготовлених фахівців і її самої. Спілкування за своєю сутністю є головним чинником виховання, оскільки забезпечує налагодження міжособистісних стосунків, спрямованість ціннісно-мотиваційної сфери особистості, засвоєння моделей поведінки тощо. Спілкування сприяє подоланню психологічних бар'єрів у взаєминах, негативних характеристик особистості (невпевненість, страх, скутість тощо), стимулює самовиховання особистості, психолого-педагогічну корекцію в розвитку її якостей (мова, мисленнєва діяльність тощо) [99, с.45].

У спілкуванні втілюється система ставлення людини до інших людей, а його результатом є налагодження певних стосунків. Завдяки спілкуванню здійснюється інтеграція людей, виробляються норми поведінки та взаємодії. Тобто цей процес координує спільні дії людей, задовольняючи потребу в психологічному контакті.

Спілкуючись, люди обмінюються знаннями, досвідом, передають один одному різноманітну інформацію, досягають взаєморозуміння, домовляються про спільність дій і намірів, певну єдність у ставленні до фактів, подій, ідей, до інших людей і самих себе. Спілкування в будь-яких умовах є досягнення (чи намагання досягнути) чогось спільного. Безперечно, що в комунікаційній теорії історичний аспект є досить суттєвим. [99, с. 45].

Мудрі настанови щодо етики та етикету, спілкування й поведінки залишив прийдешнім поколінням у «Повчанні» Володимир Мономах. Початком формування в Україні наукової думки про етичні норми спілкування стала Києво-Могилянська

академія. Викладачі академії наставляли своїх учнів, що поведінка та культура спілкування кожної людини мають відповідати загально визнаним нормам і правилам. Вони висловлювали ідею про те, що шлях до успіху в спілкуванні пролягає через пізнання себе та іншого, через використання етичних норм і правил, що притаманні лише гуманістичному суспільству. Феофан Прокопович обґрунтовував що за допомогою етики, мистецтва слова й мистецтва спілкування можна впливати на людей і переконувати їх [355]. Відомі українські громадські діячі, філософи, письменники пропагували моральні цінності, культуру спілкування: Г. Сковорода, Г. Кониський, М. Драгомонов, І. Франко. Наприклад, Г. Сковорода у творах «Нарцис, або пізнай себе» та «Асхань, або пізнай самого себе», накреслив шляхи становлення культури в Україні через олюднення людини, що нині надзвичайно необхідно й актуально [307].

Зауважимо також про ефект емоційного забарвлення, що характерний для психологічного підходу. Формально процеси залишаються тими ж: люди спілкуються, у них формуються певні соціальні настанови тощо, але зміст різних форм взаємодії, погляди щодо певних суспільних явищ відображають зміст конкретних суспільних відносин. Відповідно, аналіз усіх традиційних проблем набуває нових підходів. Методологічний принцип вимагає саме змістовного розгляду соціально-психологічних проблем зумовлених зокрема і суспільними потребами. Найважливіші напрями прикладних досліджень визначаються нині завданнями, що пов'язані з тими змінами в масовій свідомості, які зумовлені саме радикалізмом соціальних перетворень. Як зазначає Т. Рищак, культура спілкування в широкому розумінні є сукупністю норм, способів, форм взаємодії людей, які прийняті до певної соціальної групи як своєрідні еталони спілкування [291, с. 36].

У психологічній літературі поняття «спілкування» використовується як багатозначне: обмін думками, почуттями, переживаннями специфічна, соціальна форма інформаційного зв'язку; взаємодія, стосунки між суб'єктами, які мають діалогічну спрямованість. Специфіка спілкування як виду діяльності полягає в тому, що вона виражає спрямованість дій суб'єкта не на об'єкт, а на інших суб'єктів, без

спілкування неможлива будь-яка інша діяльність, що є колективною, організованою і саморегульованою [336].

Психологи розглядають спілкування як процес налагодження контактів, що виникають в процесі діяльності на основі потреб людини, змістом якого є обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, прийняття і розуміння іншої людини. Є різні види спілкування: наукове, професійне, сімейне тощо. У різновидах соціальних відносин виокремлюють національне спілкування, тобто взаємодію, взаємини, обмін ідеями, думками, почуттями, способами поведінки представників різних культур, національностей, етносів, народів.

Якщо ж інтегрувати два феномени – культуру і «спілкування» то варто наголосити, що особливістю культури є здійснення її благородної місії за допомогою спеціальних соціальних утворень, які не належать до неї загалом, проте функціонально сприяють виробленню культурних цінностей і визначають кількісний фонд якісних перетворень культури. До таких соціальних утворень відносять мораль, право, медицину, спілкування тощо. Саме культура забезпечує якість процесу спілкування, і це дозволяє виокремити таке поняття, як культура спілкування.

Спілкування присутнє в культурі тільки певною частиною, що відповідає призначенню самої культури, а саме прояву шляхетності, піднесення, облагородження, одухотворення (Рис.1.1.).

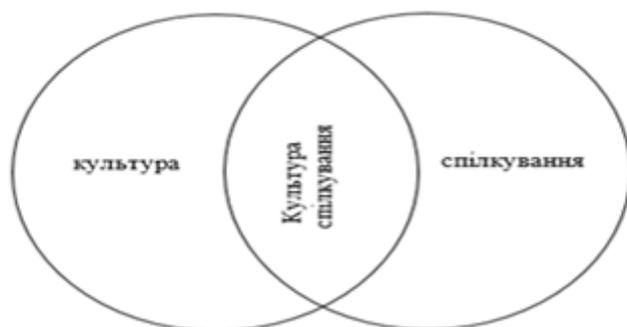

Рис. 1.1. Взаємозв'язок культури і спілкування

Тому культуру спілкування варто розглядати як якісний показник стосунків. Під «культурою спілкування» розуміємо наявні в суспільстві й житті людини форми відтворення спілкування, систематизацію та реалізацію його норм, способів і засобів відповідно до ієрархії цінностей та установок. Виокремлено різні форми прояву культури спілкування: науковий, професійний, сімейний тощо. У соціальних відносинах виділяють національне спілкування – взаємодію, взаємини, обмін ідеями, думками, почуттями, способи поведінки представників різних культур, національностей, етносів, народів.

Поняття «етнос», «нація», «національний» аналізують українські науковці В. Андрущенко, М. Вівчарик, Я. Грицак, А. Колодій, І. Кресіна, Л. Нагорна, Ю. Римаренко, І. Терлюк та ін. Нація – це «сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, спільну масову, громадянську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права й обов'язки для всіх членів» [218, с. 23]. М. Вебер визначає націю як «спільноту почуттів, яка знаходить своє втілення лише у власній державі і яка природно прагне її створити» [36, 179].

Іншим підходом відзначено таку дефініцію нації – спільність «людей незалежно від їхнього етнічного походження, об'єднаних політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі) з певною державною організацією (суверенітетом), єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками, культурою і традиціями» [175, с. 105].

Найголовнішими ознаками нації є історична територія, спільні міфи та історична пам'ять, спільна культура, економіка, єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів спільноти. Поняття національної ідентичності передбачає насамперед самотність, історичну індивідуальність, наявність популярної в масах національної ідеї [218, с. 25].

Поняття «нація» найчастіше корелює з поняттями «етнос» і «народ», інколи їх помилково ототожнюють. Як найбільш багатопланове із вказаних понять «народ» розглядають у трьох аспектах – соціальному (колектив людей, що об'єднує різні соціальні групи і верстви суспільства), етнічному (спільнота зі своєю мовою й

специфічними елементами духовної і матеріальної культури, а головне – усвідомленням власної єдності й відмінності від інших) та суспільно-політичному (населення держави, яке об'єднується в одну спільноту на основі спільних громадянських (національно-громадянських) інтересів). Останнє відповідає розумінню нації як такого народу, що піднесений запасом державницьких сил, наділений змогою до самоідентифікації й відмежування від інших націй державними кордонами, а також – інтегрування інших націй до складу своєї держави на правах національних меншин [329, с. 22].

Одже, поняття «нація» ширше та складніше порівняно з поняттям «етнос», бо до складу однієї нації можуть входити кілька народів – етносів, що мають свою національну культуру, особливу ментальність, національний характер, свідомість і водночас усвідомлюють свою належність до єдиної нації, а спільність їхніх історичних доль та традицій вносять у багатство нації загалом.

Поняття «національність» розглядають як національну самосвідомість, належність до певної етнічної спільності, нації чи народності, яка визначається як індивідуальними особливостями (мовою, культурою, ментальністю, звичаями, традиціями, етнонімом, фізіологією, етнічною територією), так і усвідомленням особистістю (етнічною спільністю) своєї відмінності від інших народів. Це поняття визначається на основі етнічних та культурних зв'язків і самоідентифікації [124].

У науковій літературі термін «національний» використовують в широкому розумінні, маючи на увазі явища, притаманні як нації загалом, так і іншим етно-соціальним спільностям. У вузькому значенні, якщо йдеться про національно-специфічне – власне етнічне. Міжнаціональне спілкування є ширшим поняттям, ніж міжетнічне, це не лише відносини між окремими етносами, але й між націями, до складу яких вони входять і, дотримуються правил та норм поведінки, прийнятих на території всієї держави, де проживають ці народи. Національне надає спілкуванню особливого змісту.

Національність розглядаємо як ідентифікацію особи з певною етнічною групою та її особливими характеристиками – спільність культури, історії, мови, звичаїв, обрядів тощо.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови «міжнаціональний» визначено як той, «що існує, відбувається між націями, національностями, поширюється на них» [77].

У дослідженні процесу формування культури міжнаціонального спілкування важливим є належність комунікантів до різних культур, етносів, націй.

Інтегрування, взаємопроникнення, взаємозбагачення категорій культури, спілкування, міжнаціонального спілкування забезпечує ціннісний зв'язок культури і міжнаціонального спілкування та знаходить відображення у понятті «культура міжнаціонального спілкування».

Поняття «міжнаціональне спілкування» вживається як у широкому, так і вузькому розумінні. У першому випадку йдеться про контакти між представниками (або групами) різних націй народів на всіх рівнях, зокрема й міжособистісні, у другому – про взаємини на рівні безпосереднього, прямого контактування людей різних національностей.

Науковці Т. Атрощенко, О. Величко, І. Вітенко, О. Корніяка, І. Тимченко характеризують культуру міжнаціонального спілкування як складне багатокомпонентне поняття. Т. Атрощенко визначає культуру міжнаціонального спілкування як систему характерних для особи, націй, класів, соціальних груп, суспільства ідей та уявлень, способів, форм і видів специфічної культурної діяльності, здійснюваних з метою поглиблення взаємодії і взаємовпливу людей різних національностей, сукупність норм і національних установок якими мають керуватися члени суспільства [49, с.24].

«Культура міжнаціонального спілкування – узагальнююча характеристика суб'єкта спілкування, що володіє способами спілкування в багатоетнічному середовищі, які розкривають його участь у функціонуванні і розвитку соціальних і політичних інститутів, цінностей культури і норм спілкування з національними суб'єктами» [326, с. 72].

Ю. Римаренко культуру міжнаціонального спілкування розглядає як прояв національного самоототожнення та взаємодії націй, за своєю сутністю та змістом і вона є внутрішньою якістю самої нації, і зовнішньою, набутою нацією у процесі

спілкування з іншими народами, тобто у процесі взаємодії націй [290, с.233]. Тому одним із завдань формування культури міжнаціонального спілкування є усвідомлення етнічної ідентифікації та визнання свого ставлення до інших етнічних спільностей на основі поваги, толерантності розуміння, сприйняття тощо. На думку Ж. Саакової, культура міжнаціонального спілкування – це вміння вести діалог із представниками інших національностей на основі делікатності, такту, виявляючи шанобливе ставлення до мови, побуту, історії, традицій, цінностей інших націй і народностей [295, с. 373].

В. Скуратівський, характеризуючи досліджуване поняття, акцентує увагу на духовних цінностях, нормах поведінки, формах діяльності в різних сферах громадського життя в процесі взаємин соціально-етнічних спільнот, окремих особистостей – представників різних національностей. В основі таких взаємин – національна самосвідомість, етнічна рівність, дружба, довіра, повага, непримиренне ставлення до шовінізму, расизму інших негативних проявів [317, с.15]. На думку Л. Ляпіної, культура міжнаціонального спілкування пронизує усі види культури – політичну, правову, моральну, професійну тощо, вона є сукупністю ціннісних елементів кожного виду культури [195, с.48].

Сутність культури міжнаціонального спілкування полягає в тому, що, забезпечуючи збереження й розвиток накопичених окремими націями й переданих від покоління до покоління цінностей і традицій, вона сприяє реалізації повноцінного спілкування між представниками різних національностей на основі взаємозбагачення культур і створює умови для творчого, духовного розвитку особистості [232, с. 45].

Т. Шулла розглядає культуру міжнаціонального спілкування як систему цінностей, мотивів, установок, переконань, навичок розумової діяльності у процесі міжкультурної комунікації, прагнення інтеграції в іншу культуру [363, с.215]. Культурне значення ціннісних, регулятивних механізмів, що виникають як у діяльності, так і в стосунках, визначається їх гуманізацією – мірою того, як реальна поведінка особи є людяною.

Отже, культуру міжнаціонального спілкування визначаємо як якісний інтегративний показник вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО.

1.2. Зміст, структура та функції культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО

В умовах загальнодержавних та світових сучасних суспільно - політичних реалій формування міжнаціональної культури спілкування студентів є необхідним способом убезпечення їх від негативних явищ та не прогнозованих проявів міжнаціональної ворожнечі в комунікативному просторі закладів вищої освіти.

Актуальність проблеми формування міжнаціональної культури іноземних студентів посилюється процесом глобалізації, що характеризується економічною, культурною, політичною інтеграцією та уніфікацією. Його основними рисами є зростання взаємозалежності країн і народів; поширення спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, стандартизація законодавства; розподіл праці, міграція капіталу, людських та виробничих ресурсів в глобальних масштабах, виникнення спільних для світового співтовариства проблем (економічних, екологічних, політичних тощо) [274, с.61]. У масовій свідомості людей почастишали прояви расистських стереотипів, ксенофобії, радикалізму з використанням ворожих закликів та поширенням нетерпимості. Історичні етнокультурні конфлікти є причинами нинішніх політичних, економічних проблем у світовому комунікативному просторі. Зростає частотність терористичних актів, екстримістських проявів, насилля. У суспільстві спостерігаються непоодинокі випадки однобокого мислення, фанатизму в міжнаціональних питаннях, нездатність до компромісу та толерантного ставлення до представників інших культур тощо. Усі

ці проблеми вказують на необхідність формування міжнаціональної культури студентської молоді. Розв'язання їх пов'язане з аксіологічними настановами особистості шляхом збагачення її свідомості цінностями різних культур, в тому числі української; етнопедагогічною освітою молоді для розширення та поглиблення її етнокультурних уявлень; формуванням світогляду толерантності, міжнаціональних стосунків, що передбачає зміст міжнаціональної культури особистості.

У формуванні міжнаціональної культури іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти важливим є виховання поваги до власної культури та поваги до культури інших народів у розвиненої, толерантної, освіченої та відкритої у спілкуванні з різноманітними культурами особистості засобами матеріальної й духовної культури.

Філософія розглядає процес розвитку і функціонування міжнаціональних взаємин на трьох основних рівнях. Перший рівень – це процес об'єктивної саморегуляції, що відбувається на основі функціонування міжнаціональних відносин, свободи взаємовідносин, спілкування суб'єктів етносуспільного буття, свободи вибору етносом, етнічною індивідуальністю власного розвитку, зокрема організації в економічній, соціально-політичній і духовній сферах життєдіяльності суспільства, форм реалізації свого внутрішнього потенціалу. Другий рівень – регулювання процесів міжетнічних взаємин інститутами і засобами громадянського суспільства. До цього рівня належить державне регулювання процесів розвитку полікультурного буття, що безпосередньо впливають на розвиток міжнаціональних відносин. Третій рівень регулювання здійснюється на основі внутрішнього саморегулювання особистістю свого соціального потенціалу, його самореалізації. Усі три рівні функціонування розвитку етносуспільного буття мають реалізувати себе в діалектичній єдності. Їхній оптимальний вплив на міжнаціональне спілкування, регулювання і саморегулювання його розвитку відбувається в результаті багатогранного і всебічного розвитку кожного рівня, різноманітності їх проявів [273, с. 296]. Філософський аналіз досліджуваної проблеми увиразнює такі важливі характеристики особистості: свобода вибору і відповідальності за нього,

уявлення про її ціннісні орієнтації, які визначають зміст міжнаціонального спілкування особистості.

У психологічній науці (О. Кириченко, П. Гнатенко, М. Філоненко) національні відносини досліджують на основі спілкування. Показником служать настанови на особистісні контакти з людьми іншої національності. Психологи вивчають варіабельність психологічних характеристик і закономірностей, поведінка людей розглядається не тільки через вчинки, але й через факти свідомості, сприйняття дійсності – погляди, уявлення, установки, орієнтації, цінності. У формуванні культури міжнаціонального спілкування особистості з психологічної точки зору важливим є знання про структуру процесу спілкування, особистісні якості людини для здійснення ефективної комунікації, володіння методами запобігання конфліктним ситуаціям у стосунках представників різних націй.

В етносоціології (Н. Паніна, Л. Швачко, В. Трикоза) при вивченні міжнаціональних відносин у центрі уваги знаходиться поведінка людей різних національностей в сфері міжнаціональних взаємодій. Етносоціологія тримає в полі зору й інші види взаємодії, зокрема ставлення до цінностей, норм іншої культури, готовність до адаптації і міжкультурної взаємодії.

У регуляції міжнаціональних відносин пріоритетна роль належить етнополітиці, що розглядається як цілеспрямована діяльність держави, політичних партій і громадських організацій у поліетнічних країнах із регулювання відносин між етнічними групами [123]. В. Євтух розглядає етнополітику (функціонування державного організму у сфері міжетнічних відносин) як структурний механізм, що поєднує політику держави щодо:

а) української етнічної спільноти, яка формує основу українського етнополітичного організму;

б) етнічних меншин, які є складовою українського етнополітичного організму, але в суто етнічному плані являють собою окремі його структурні елементи;

в) представників українського етносу, які мешкають за межами українського етнополітичного організму і не є його складовою частиною, але різною мірою

пов'язані з ядром однойменного етносу, котре розміщується на території України [127, с. 9].

Етнополітика забезпечує моделювання і прогнозування етнополітичних ситуацій, що можуть виникнути як у стосунках між етносами, так і у відносинах етносів з державою. Інноваційність має базуватися на вивченні тенденцій національного розвитку, особливостей етнопсихології населення, традицій [246].

Культурологія (Л. Губерський, П. Гречанівська, В. Тузов, В. Шейко) як наука, що вивчає взаємозв'язки та взаємовпливи цивілізацій, етносів, націй у конкретному історичному періоді, досліджує культурне розмаїття світу, яке є теоретичним підґрунтям для формування міжкультурних взаємин.

З етичної точки зору культуру міжнаціонального спілкування варто розглядати як дотримання норм, правил, взаємин, що ґрунтуються на моральних, загальнолюдських принципах. Дуже важливим аспектом у її формуванні є дотримання правових норм регуляції стосунків в міжнаціональному розмаїтті.

Загалом весь комплекс філософських, історичних, соціальних психолого-педагогічних наук, що використовуються для дослідження формування міжнаціональної культури іноземних студентів в освітньому процесі перебуває в процесі організаційного та концептуального становлення, пов'язаного із новизною об'єкта дослідження.

Формування культури міжнаціонального спілкування – це процес, що ґрунтується на специфічному змісті і технологіях освіти та забезпечує формування у студентів – представників різних культур – цінностей, знань, норм, умінь спілкування для їх реалізації в полікультурному освітньому просторі медичних закладів вищої освіти України. Удосконалення освітнього процесу передбачає врахування як культурних, так і національних особливостей і тих змін, які відбуваються в розвитку суспільства.

Теоретичні засади дослідження ґрунтуються на розумінні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів як якісного інтегративного показника вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння

особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО.

Орієнтиром у визначенні змісту формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО є Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, де сформульовано цілі, завдання, принципи, заходи, спрямовані на формування нового українця, що діє на основі національних, європейських, загальнолюдських цінностей [162].

Наукові основи змісту формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів схарактеризовано у працях Т. Атрощенко, Т. Бакка, Є. Веневцевої, І. Зозулі, Г. Буянової, О. Повідайчик, А. Солодкої та ін. Аналіз і узагальнення теоретичних положень дали можливість сформулювати сутність та зміст формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО. Формування вихованості культури міжнаціонального спілкування розглядаємо як процес і результат адаптації та інтеграції іноземних студентів у новий освітній простір на основі здобуття комплексу знань, умінь, формування ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, що сприятимуть ефективній та гармонійній взаємодії з представниками різних культур і національностей.

Зміст формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО складають:

1. Соціокультурна адаптація: вивчення української історії, культури, її цінностей, традицій, звичаїв; вивчення української мови як іноземної, норм поведінки, етикету; формування толерантного ставлення до національних відмінностей; набуття навичок міжнаціональної комунікації та подолання «культурного шоку».

2. Організація міжособистісного спілкування: набуття вмінь налагоджувати та підтримувати контакти з представниками різних національностей; розвиток навичок емпатії, спілкування на засадах толерантності, поваги, розуміння, сприйняття

«іншого»; вироблення вмінь для конструктивного вирішення конфліктів, що виникають на ґрунті культурних відмінностей.

3. Створення освітнього простору для забезпечення формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів – майбутніх медичних працівників: використання міжкультурного потенціалу спілкування в змісті навчальних дисциплін; створення мультикультурного освітнього середовища, яке забезпечить спілкування та співпрацю представників різних національностей; педагогічний супровід для підтримки та допомоги іноземним студентам у їх адаптації та інтеграції.

4. Позааудиторна діяльність: залучення іноземних студентів до міжкультурних заходів; сприяння спілкуванню та обміну досвідом з представниками різних національностей; підтримка ініціатив щодо участі у волонтерських проєктах, спрямованих на підтримку конструктивного діалогу; створення міжкультурних студентських організацій.

5. Педагогічний супровід: створення сприятливої атмосфери для розвитку міжнаціонального спілкування; підтримка студентських міжкультурних ініціатив; консультативна допомога та підтримка іноземних студентів.

У педагогічній науці (О. Антонова, А. Семенова, О. Коберник) формування особистості розглядається як процес її становлення внаслідок об'єктивного впливу спадковості, середовища, цілеспрямованого виховання і особистої активності вихованця [308, с.75]. Тобто у процесі виховання як спеціально організованого, керованого впливу педагога на вихованця засвоюються певні знання, формуються переконання, мотиви, цінності, ідеали, потреби, риси характеру, відповідно до змісту виховання. У педагогічному підході до формування особистості як цілеспрямованого виховання враховується значення завдань, методів формування і необхідність визначення, що і як має бути сформовано в особистості для того, щоб вона відповідала соціально обумовленим вимогам, що ставить до неї суспільство [233]. Відповідно, процес виховання має бути спрямований на формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти. Теоретичні засади проблеми виховання досліджують І. Бех, В. Галузьяк, І. Зязюн, В.

Кириченко, І. Підласий, Т. Туркот. Аналіз їхніх праць свідчить про те, що виховання – це освітній процес (в широкому розумінні), у результаті якого розвивається інструментальна (знання, вміння, навички) і мотиваційно-ціннісна сфера особистості [91, с.58].

Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів розглядаємо у процесі навчання, з використанням виховного потенціалу освітніх компонентів, зокрема вивчення історії, традицій, звичаїв, обрядів української культури та культури різних народів; розвитку національної самосвідомості, почуття загальнонаціональної гідності; прояву толерантності до представників інших національностей; подолання ворожого етноцентризму, зневажливого ставлення до національних почуттів і традицій; подолання проявів шовінізму, усунення причин, що його породжують; утвердження духовності, поваги до загальнолюдських цінностей [132, с. 65-77]. Цей процес інтегрується в позааудиторну виховну роботу, під час якої використовується специфічний арсенал засобів, форм, методів виховання, які забезпечать формування культури спілкування іноземних студентів медичних ЗВО. Позааудиторна виховна діяльність активно впливає на мотиваційно-ціннісну сферу особистості шляхом аналізу та інтерпретації міжкультурних ситуацій, усвідомлення особистісної значущості міжнаціонального спілкування для успіху в сучасному світі, набуття позитивного досвіду міжкультурної взаємодії тощо.

Ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів залежить від урахування педагогом психологічних механізмів виховання (Л. Долинська, В. Галузьяк, О. Скрипченко). Науковці вважають, що механізми виховання – це шлях розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості (почуття, потреби, переконання, ціннісні орієнтації). Варто зауважити, що психологічні механізми існують об'єктивно. У дослідженні використано психологічні механізми, схарактеризовані В. Галузьяком, зокрема: ідентифікацію – емоційно обумовлений процес ототожнення себе з іншою людиною. За відповідних умов, які має створити педагог, а саме: позитивне ставлення, доброзичливість, довіра, толерантність у стосунках, а також наявність у педагога відповідних переконань, ціннісних

орієнтацій, якими він керується у взаєминах зі студентами; емоційне обумовлювання – формування позитивного ставлення до об'єктів та способів поведінки, які супроводжуються позитивними емоціями; наслідування; імітація – засвоєння індивідом способів поведінки на підставі спостереження за оточенням. Процес імітації здійснюється на основі усвідомленого бажання засвоїти способи поведінки, які індивід хоче набути. Конформність – зміна індивідом власної поведінки внаслідок реального або уявного тиску групи; вживання в соціальну роль – засвоєння особистістю норм, правил поведінки, дотримання яких вимагає прийнята нею соціальна роль; механізм підтримання внутрішньої узгодженості поглядів – невідповідність між поглядами і поведінкою; самоспостереження – формування якостей шляхом сприймання власної поведінки [90, с.18 – 112]. Ці механізми є найбільш дієвими у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО.

Процес виховання передбачає дотримання принципів, тобто певних правил, норм для його ефективної організації. Принципи виховання обґрунтувала Є. Венєвцева, досліджуючи проблеми білінгвальної культури спілкування студентів ЗВО [79]. Авторка, враховуючи методологічні підходи до тлумачення сутності виховання, виокремила три групи принципів: педагогічні (загальні), методичні та специфічні [79, с.44].

У дослідженні використано теоретичні положення щодо розмежування принципів виховання: принципи виховання, що стосуються всіх компонентів процесу формування культури міжнаціонального спілкування; принципи, що стосуються суб'єктів виховання та методики їхньої діяльності; принципи, що стосуються навчально-пізнавальної діяльності вихованців [348].

Загальні принципи виховання, на яких базується формування культури міжнаціонального спілкування, визначили та схарактеризували П. Підласий, Т. Туркот, В. Кириченко, О. Коберник, М. Фіцула. До них віднесено ті, які переважно складають основу для формування досліджуваного показника вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО: безумовного позитивного ставлення до особистості – прийняття її такою, якою вона є з усіма

особливостями. В основі ставлення – повага; доброзичливість, тактовність, взаєморозуміння, сприйняття у стосунках з представниками різних етносів, культур; визнання цінності неповторності, унікальності особистості незалежно від її національної приналежності; опора на позитивне – виявлення позитивних якостей і опора на них у взаєминах і діяльності представників різних національних спільнот; прихованість виховних впливів – в основі організації міжнаціонального спілкування іноземних студентів невимушена, природна партнерська діалогічна взаємодія викладача і студента без моралізувань і тиску; поєднання педагогічного керівництва з розвитком ініціативи, самодіяльності студентів – активізація активності особистості здобувача освіти шляхом створення умов для прояву ініціативи, самостійності, творчості, самореалізації; емоційності виховання – залучення студентів до діяльності, насиченої позитивним емоційним змістом, створення стихійних емоційних ситуацій, які формують радісний, оптимістичний спосіб життя, створюють можливості, що ведуть до успіху; врахування вікових, індивідуальних особливостей іноземних студентів. У кожному віці є періоди найбільш сприятливі для сприйняття певних проблем, які вимагають вирішення. Окрім того, для цієї вікової категорії це питання адаптації – освітньої, соціальної, побутової, пов'язаної із входженням у нове іншомовне середовище, питання професійного самовизначення тощо. врахування індивідуальних особливостей іноземних студентів: темперамент, характер, інтереси, потреби залежно від національної приналежності.

Сутність принципів національної спрямованості і полікультурності розкрито в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, вони відображають основні орієнтири формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Так, принцип національної спрямованості має такі змістові характеристики: формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, природи, українського народу, шанобливого ставлення до його культури, історії, традицій; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї

держави. Принцип полікультурності передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської [162].

Принципи гуманізму, демократизму в поєднанні з повагою до особистості стосуються суб'єктів виховання та методики їхньої діяльності. Вони ґрунтуються на взаєморозумінні, спільній взаємодії, єдності інтересів і прагнень [323]. Це відображено у працях О. Вишневського, З. Слєпкань, О. Столяренко, В. Ягупова. Орієнтація українського суспільства на європейські цінності, які сповідують політику національного діалогу, толерантності та захисту спадщини різноманітних культур [232, с.105], актуалізують принципи виховання, що стосуються суб'єктів виховання та методики їхньої діяльності.

Гуманізм – це вираження людяності в усіх багатоманітних проявах людської поведінки. Людяність спрямована на розвиток усього розумного, що сприяє життю, а також на оберігання і захист людини та життя як цінності [67, с.41]. Гуманізація спілкування ґрунтується на визнанні того, що людина є найвищою цінністю, тому потрібно бути уважним до самопочуття, потреб інших, виявляти доброзичливість, толерантність, милосердя, великодушність, вирішувати конфлікти з позицій розуму [67]. Пріоритетними в гуманізації спілкування взаємин здобувачів є опора на загальнолюдські цінності, де поряд з проявами справедливості, чесності, порядності є поважне ставлення до представників інших національностей. У гуманізації стосунків закладена віра в можливість духовного, творчого оновлення, опора у вихованні на творчі можливості особистості, урахування унікальності кожного індивіда, його своєрідності, прояв альтруїзму тощо. Демократизація стосунків у виховному процесі передбачає звернення до студента як суб'єкта спілкування і діяльності, розвиток його внутрішньої свободи і почуття власної гідності, побудова взаємин на засадах співробітництва, повноправності педагогів і студентів, визнання єдності індивідуального і командного у взаємодії [367, с. 343].

Принципи свідомості, самодіяльності та активності вихованців покладені в основу освітньої діяльності. Бути суб'єктом виховання – означає перетворитись із пасивної особи в активну, тобто стати архітектором власного творчого самовдосконалення. Найбільш повно технологію такої роботи розкриває особистісно орієнтована педагогіка [62].

У формуванні культури міжнаціонального спілкування дуже важливо опиратися на групу принципів виховання, які є специфічними для цього процесу, а саме: вживання в культуру, самоактуалізації та самореалізації на перетині культур, поєднання позитивного образу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур, партисипативності у взаємодії [133, с.67]. Проаналізуємо ці принципи детальніше. Принцип вживання в культуру характеризує здатність людини адаптуватися в інше культурне середовище на основі засвоєння норм, цінностей, звичаїв, обрядів, поступово змінюючи поведінку, що схвалюється в іншій культурі шляхом її прийняття. Реалізація цього принципу сприяє розумінню історії, звичаїв, обрядів іншої національності, забезпечує почуття національної ідентичності, засвоєння моделей поведінки іншої культури. Механізмами вживання в іншу культуру є: соціалізація через освітній простір, імітація – засвоєння іншої моделі поведінки, залучення до його соціального життя; набуття досвіду взаємин шляхом безпосереднього занурення в іншу культуру. На основі цього принципу формується національна ідентичність, створюється можливість усвідомити себе частинкою іншої нації, не втрачаючи власної.

Принцип самоактуалізації та самореалізації на перетині культур забезпечить розкриття власного потенціалу для досягнення життєвих цілей у міжнаціональній взаємодії шляхом діалогу культур, виявлення гнучкості, толерантності, креативності, інноваційності в міжнаціональному спілкуванні для самовираження в різних сферах діяльності. Обґрунтування принципу самоактуалізації та самореалізації на перетині культур базується на процесі прагнення людини до найповнішого виявлення розвитку особистісних можливостей: як безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, як звершення своєї місії, або покликання, як більш повне пізнання і прийняття власної початкової

природи, як невинне прагнення до єдності, інтеграції або внутрішньої синергії особистості та інтеграції її в культуру (Б. Братаніч, І. Ільченко, К. Роджерс, К. Юнг, Е. Фромм).

Принцип поєднання позитивного образу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур. Американський дослідник В. Стефан стверджує, що визнання культурного різноманіття можливе тільки на основі позитивної ідентифікації зі своєю культурою, а його збереження – на основі визнання спільності походження зі своїм народом, мовою, його культурою та історичною долею. Тому позитивна етнокультурна ідентичність має стати критерієм внутрішнього вибору особистості. Її формування за типом «норми» передбачає гармонійне співвідношення у структурі ідентичності позитивного образу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур, що полягає в балансі толерантності культурних цінностей, який уникає прояву високого рівня етноцентризму – такого «бачення речей, за якого своя група виявляється в центрі всього, а всі інші порівнюються з нею чи оцінюються з посиланням на неї» [33, 12]. Дотримання цього принципу забезпечить готовність здобувачів до мирного співіснування різних національностей, розвиток глобального мислення в міжкультурному світі.

Принцип партисипативності у взаємодії розглядаємо як активну участь представників різних національностей в обговоренні проблем. Цей принцип ґрунтується на ідеях рівноправності, врахування вимог кожного, відкритості інформації, колегіального вироблення спільних рішень. Дотримання цього принципу забезпечить демократизацію стосунків, підвищить довіру до представників різних культур.

В. Заслуженюк, В. Присакар наголошують, що формування культури міжнаціонального спілкування можна розглядати як цілісний процес у системі національного виховання, який складається з таких компонентів:

– виховання почуття належності до єдиного народу України, відповідальності за долю своєї багатонаціональної Вітчизни;

- формування національної самосвідомості, почуття загальнонаціональної гідності;
- обізнаність з історією, культурою, звичаями народів та етносів України;
- сформованість толерантності до представників інших національностей;
- подолання ворожого етноцентризму, зневажливого ставлення до національних почуттів і традицій;
- подолання проявів шовінізму, усунення причин, що його породжують; утвердження духовності, поваги до загальнолюдських цінностей [132].

Є. Степанов, досліджуючи проблематику культури міжнаціонального спілкування студентської молоді, значно розширив завдання процесу формування цього інтегративного показника вихованості особистості. З-поміж них: виховання любові до народу України, поваги до громадян, незалежно від їхньої національної приналежності; виховання шанобливого ставлення до традицій мов, культур інших народів; виховання поваги до національної та конфесійної приналежності людини, до етнокультурних і релігійних запитів людини; орієнтація на загальнолюдські цінності, на кращі досягнення людської цивілізації, на усвідомлення приналежності до світової спільноти; виховання в дусі миру і поваги до всіх народів, до їхніх етнонаціональних особливостей; стимулювання непримиренного ставлення до виявів шовінізму, расизму, упередженого ставлення до представників інших національностей; забезпечення мирного розв'язання конфліктів на національному ґрунті [321, с. 92].

Зауважимо, що науковці, окреслюючи завдання щодо формування культури міжнаціонального спілкування здобувачів вищої освіти, доповнюють і конкретизують зміст цих завдань, що стає підґрунтям для визначення особливостей формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО.

Ю. Римаренко визначає зміст культури міжнаціонального спілкування, зосереджуючи увагу на наступних аспектах:

- нормативні вимоги, зведені у ранг закону, що регулюють взаємовідносини представників різних національностей і є обов'язковими для всіх членів суспільства;

- традиційні форми взаємовідносин між представниками різних національностей, які склалися в процесі повсякденного спілкування і в яких відображено загальнолюдські ідеали братерства й поваги до інших народів;

- соціально-орієнтовані, на основі принципів демократії, поведінкові характеристики особистості в умовах міжнаціонального спілкування, а також характер і стиль поведінки, що відповідають цим вимогам [290].

У сучасних дослідженнях з теорії виховання (В. Лаппо, Л. Маценко, В. Каплінський, І. Холковська) враховано такий важливий аспект як поетапність виховання, зокрема: ознайомлення із загальними нормами, суспільними правилами поведінки; формування ставлень, поглядів і переконань та формування спрямованості особистості.

Для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів виокремлено такі етапи виховання, з урахуванням особливостей навчання іноземних студентів в українських ЗВО:

- входження в українську культуру: ознайомлення з історією України, національними традиціями, цінностями, соціальними нормами, правилами взаємин;

- вивчення української мови (Українська мова як іноземна (рівень А1), Українська мова як професійна (базовий рівень А2), Українська мова як іноземна (науковий стиль мовлення));

- розвиток комунікативної компетентності майбутніх медичних працівників: усвідомлення відмінностей у стилі спілкування представників різних культур, їх цінностей; здатність до адаптації в умовах міжкультурного середовища, до міжособистісної взаємодії з представниками різних національностей, етносів, народів на основі діалогу;

- формування спрямованості особистості (практична діяльність для вироблення умінь, навичок, звичок культури спілкування іноземних студентів, яка б стала показником їх вихованості);

- рефлексія (аналіз рівня сформованості культури вихованості міжнаціонального спілкування іноземних студентів);
- адаптація в українське середовище (інтегрування в українське суспільство);
- фідбек для удосконалення процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів.

Теоретичне обґрунтування проблеми формування культури міжнаціонального спілкування є результатом сутнісного аналізу досліджуваного феномену, який передбачає співвіднесення зовнішнього, особливого й одиничного, проникнення у його внутрішню структуру [193, с. 51]. Цей принцип науково-педагогічних досліджень уможливорює розгляд окремих елементів, що знаходяться у взаємодії та специфічному порядку, необхідному для реалізації певних функцій, особливостей зв'язків між ними, характеру складності [337]. Структурний аналіз феномену «культура міжнаціонального спілкування» дає можливість виявити не лише зв'язок компонентів цілого, а й виділити серед них суттєві і несуттєві, необхідні і випадкові ознаки. Розкриття структури також дає змогу усвідомити конкретне місце, роль і значення компонентів у цілому, їх взаємодію, виявити фактори існування цілого, внутрішній механізм його функціонування, шлях взаємодії із зовнішнім середовищем [337, с. 56].

Українські та зарубіжні дослідники Н. Подчерняєва, І. Зозуля, Т. Фогель, Н. Калашнік, В. Гудікунст, С. Тінг-Тумі окреслили структуру та проаналізували компоненти культури міжнаціонального спілкування особистості. Увага науковців зосереджується на когнітивному, мотиваційному, поведінковому, особистісному, емоційному компонентах, оскільки це пов'язано з особистістю, в якій формується культура міжнаціонального спілкування шляхом засвоєння знань, розвитку інтересів, потреб, бажань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, вияву їх у зразках взаємин та поведінки. Кожен структурний компонент має змістові характеристики, які в сукупності відображають цілісність феномену.

В. Гудікунст виокремлює три компоненти культури міжнаціонального спілкування: мотивацію (потребу в передбачливості, уникнення почуття

хвилювання, потребу підтримувати уявлення про себе, тенденції «наближення віддалення»); знання (як зібрати інформацію, групові відмінності, особистісні подібності, альтернативні інтерпретації); вміння (здатність бути уважним, долати невизначеність, корегувати хвилювання, адаптувати власну комунікацію, робити правильні передбачення і давати правильні пояснення, здатність до емпатії) [12].

С. Тінг-Тумі визначає та характеризує компоненти культури міжнаціонального спілкування, зосереджуючись на знаннях, розумінні важливих концептів міжкультурної комунікації; врахуванні (уваги) до власних поглядів, передбачень, емоцій та врахування цих характеристик іншого; комунікативних умінь – здатності до спостережливості, вміння слухати, вести діалог [35].

Н. Подчерняєва узагальнила аналіз характеристик і складників культури міжнаціонального спілкування особистості (праці В. Заслуженюка, Г. Назаренко, Ю. Кушніра, В. Присакара, Т. Фогель) і виокремила такі компоненти: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, особистісний. Науковиця різнобічно і комплексно схарактеризувала зміст компонентів, враховуючи аспекти культури міжнаціонального спілкування особистості [243, с. 224].

У результаті аналізу структури культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО визначено наступні компоненти: когнітивний (знання, розуміння феномену культури міжнаціонального спілкування, здатність до аналізу, синтезу поняття, оцінювання комунікативного вчинку); мотиваційний (прагнення наслідувати культурні цінності та надбання власної культури й інших культур, потреба у міжкультурній взаємодії), регулятивний (комунікативні вміння, навички, поведінка в системі міжнаціональних взаємин).

П. Кушнір, Ю. Кушнір, досліджуючи культуру міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості, зауважують, що функції культури міжетнічного спілкування особистості загалом відображають зміст формування готовності щодо визнання різноманіття й багатомірності людської культури, традицій, звичаїв, норм і правил поведінки, вірувань, цінностей, здатності визнати інших такими, якими вони є, і взаємодіяти на основі згоди в процесі навчання [185].

Узагальнюючи результати досліджень Т. Атрощенко, І. Гурової, Ю. Кушніра, Є. Степанова, Т. Фогель, українська науковиця Н. Подчерняєва виокремила такі функції культури міжнаціонального спілкування: пізнавальну – забезпечує оволодіння системою специфічних для міжнаціонального спілкування знань, умінь, набуття соціокультурного досвіду, зокрема міжнаціонального спілкування; комунікативну – забезпечує морально-емоційну взаємодію, налагодження контактів з представниками інших культур; виховну – забезпечує формування системи позитивного ставлення особистості до цінностей національних культур та їх носіїв, традицій і звичаїв народів; нормативну – сукупність норм і стереотипів поведінки, прийнятих у тій чи тій культурі, що регламентують поведінку й спілкування в цій культурі; регулятивну – виступає чинником регулювання процесів спілкування, розвитку і саморозвитку особистості в полікультурному середовищі; аксіологічну – забезпечує створення, збереження і засвоєння соціокультурних цінностей, що ініціюють збереження етнокультурної ідентичності та розвиток загальної культури особистості [244, 447].

Т. Шулла узагальнила функції культури міжнаціонального спілкування з погляду філософських й психолого-педагогічних теорій. Виокремлені функції відображають зміст формування цього показника вихованості особистості: гуманістична – сприяє розвитку гуманітарної, моральної, духовної культури особистості; комунікативна – забезпечує морально-емоційну взаємодію з представниками різних етнічних спільнот як носіями різних етнокультурних цінностей; аксіологічна – забезпечує створення, збереження і засвоєння соціокультурних цінностей, що ініціюють збереження етнокультурної ідентичності та розвиток загальної культури особистості; пізнавально-розвивальна – культура міжнаціонального спілкування є способом засвоєння певної системи знань й соціокультурного досвіду, зокрема й міжнаціонального спілкування, чинником розвитку та саморозвитку особистості і культури; виховна – забезпечує формування системи позитивного ставлення особистості до цінностей національних культур та їх носіїв, традицій і звичаїв народів; нормативна – сукупність норм, відносин і стереотипів поведінки, прийнятих в тій чи тій національній культурі, що

регламентують поведінку та спілкування в цій культурі; регулятивно-коригувальна – виступає фактором регулювання процесів спілкування, розвитку і саморозвитку особистості в полікультурному середовищі [363, с. 215].

У результаті синтезу функцій спілкування як педагогічної категорії і змістових характеристик міжнаціонального спілкування, визначено такі функції культури міжнаціонального спілкування, в яких закладено виховний потенціал:

- інформаційна, мета якої – обмін думками, поглядами, ідеями, почуттями між представниками різних культур, етносів, народів і врахування в цьому процесі ціннісних орієнтацій (доброзичливості, поваги, справедливості), особливостей мовлення і толерантне ставлення до нього;

- контактна: її мета – психологічна готовність до сприйняття і передачі інформації представників різних культур. Дуже важливим при цьому є дотримання правил діалогу, що забезпечує повагу до інших, подолання страху і напруги, усвідомлення їх недоторканності;

- розуміння – сприйняття того, що у житті існує різноманіття і повага до цього різноманіття;

- амотивна – виклик почуттів, емоцій, адекватних змісту обміну інформації. Ця функція забезпечує вміння відчувати себе на місці іншого з почуттям поваги, прихильності чи зацікавленості, симпатії, співчуття, милосердя. І саме рівень емпатії, що ґрунтується на цих проявах визначає культуру міжнаціонального спілкування;

- спонукальна функція – спрямувати учасників взаємодії різних культур на створення доброзичливої атмосфери для розгляду різних поглядів;

- функція надання впливу: її мета – на основі сприйняття думок, почуттів досягати консенсусу у взаємодії різних культур.

Структурно-функціональний аналіз формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів забезпечив різнобічну сутнісну характеристику досліджуваного феномену і уможливив виокремити методичні засади щодо досліджуваного феномену.

Загалом формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів ЗВО є процесом адаптації та інтеграції їх у новий соціокультурний простір на основі здобутого комплексу комунікативних знань, умінь, особистісних якостей, що сприяють ефективній та гармонійній взаємодії з представниками різних культур, етнічних груп, національностей.

1.3. Особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

Глобалізаційні процеси, що суттєво впливають на соціальну та професійну діяльність, зокрема медичну, актуалізують проблему підготовки майбутніх фахівців, здатних взаємодіяти на принципах полікультурності, що передбачає формування культури міжнаціонального спілкування. Сформованість цієї складової професійної компетентності майбутніх лікарів забезпечить надання якісних медичних послуг на державному та світовому ринку праці. Відповідні завдання визначені в Законі України «Про вищу освіту», низці інших державних документів, зокрема Стандарти вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 22 Охорона здоров'я спеціальності 222 Медицина, зафіксовані в переліку загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей освітньо-професійної програми, що передбачає присвоєння кваліфікації «Лікар», за умови виконання загальної (соціально-гуманітарної), фундаментальної (природничо-наукової) професійної та практичної складової галузевого стандарту вищої медичної освіти.

Особливо гостро постає ця проблема перед українськими медичними ЗВО, які готують іноземних студентів – майбутніх лікарів. Адже на світовому освітньому ринку завдяки якісній організації професійної підготовки майбутніх фахівців утверджується престиж країни. Складнощі підготовки таких здобувачів полягають в тому, що вони прагнуть отримати якісну вищу освіту, водночас адаптуєтесь до нового соціально-культурного та мовного середовища.

У Вінницькому національному медичному університеті імені М. І. Пирогова навчаються студенти з понад 55 країн світу, зокрема з Єгипту, Марокко, Конго,

Нігерії, Гани, Намібії, Ботсвани, Зімбабве, Кенії, Йорданії, Камеруну, Уганди, Ізраїлю, Свазіленда (королівство Есватіні), Еквадору, Польщі, Індії, Пакистану, Азербайджану. Всі вони є представниками різних культур і суттєво відрізняються за релігійними і національними традиціями, мають різний рівень виховання. Спостерігаються відмінності в культурних, етнічних нормах вираження індивідуальних особливостей особистості. З огляду на це, іноземні студенти стикаються з проблемами сприйняття, розуміння інших культур. Цілком очевидно, що в умовах глобалізаційних, інтеграційних процесів показником вихованості майбутнього фахівця є сформованість культури міжнаціонального спілкування.

Засобом консолідації й адаптації іноземних студентів є україномовне середовище, в якому засвоюється українська мова, вивчається українська історія, традиції, звичаї, обряди, проходить процес спілкування українською мовою в закладі освіти та в соціальному житті (гуртожиток, транспорт, медичні заклади, заклади громадського харчування, розважальні центри тощо). Проте впродовж навчання в іноземних студентів в українських ЗВО виникають бар'єри. З-поміж них І. Семененко виокремлює комунікативно-лінгвістичний (студент виявляє слабкі знання мови країни навчання, недостатній рівень володіння нерідною мовою як засобом спілкування та різний рівень базової підготовки (наявність сформованих базових компетентностей, сприйняття інформації нерідною мовою) [301]. Окрім цього, в іноземних студентів виникають труднощі, спричинені особливостями національної різноманітності.

Адаптаційний період здобувачі освіти проходять на підготовчому відділенні, вивчають українську мову як іноземну, українську культуру, активно долучаються до позааудиторної освітньої діяльності. Після першого року навчання, за результатами іспитів, іноземні студенти навчаються за галуззю знань 22 Охорона здоров'я спеціальністю: 222 Медицина (кваліфікація «Лікар», Освітньо-професійна програма (далі ОПП) «Медицина») [231].

Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів освіти здійснюється відповідно до цілей освітньо-професійної програми спеціальностей та визначених загальних,

спеціальних (фахових) компетентностей: здатність працювати в команді; здатність до міжособистісної взаємодії; здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій; використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя [231].

У результаті аналізу наукових джерел (І. Бех, Р. Гурін, О. Коберник, Т. Осіпова, А. Семенова) встановлено, що формування особистості – це становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку, яке відбувається також у процесі розвитку її інтересів, потреб [308, с.89]. Словеник Тобто на процес формування особистості впливають різні фактори, одним із них є виховання – цілеспрямована взаємодія учасників освітнього процесу, результатом якої є вихованість особистості на основі засвоєння знань, вироблення вмінь, навичок, здібностей, формування переконань, ціннісних орієнтацій, ідеалів, потреб, рис характеру [91]. Дослідники одностайні щодо нерозривної єдності навчання і виховання. Ще класики педагогічної й психологічної теорії стверджували: особистість навчається виховуючись і виховується навчаючись. Саме тому важливо розглянути процес формування культури міжнаціонального спілкування в освітньому просторі медичних ЗВО. Проблематику сутності, структури і механізму створення освітнього простору досліджують М. Ватковська, Т. Франчук, А. Цимбалару та ін. Науковці характеризують поняття «освітній простір» як багатовимірне і різнопланове. Так, А. Цимбалару розглядає «освітній простір навчального закладу» – просторово-предметний компонент, тобто предметні засоби, сукупність та певне розташування яких створює умови для організації потрібних дій суб'єктів. Він охоплює виховний, розвивальний, навчальний, педагогічний простори та ін [353, с. 39]. Дослідниця визначає способи його формування, ергодизайн, конструювання, розгортання, самоорганізацію, проектування [353]. О. Козійчук, досліджуючи освітній простір закладу як ресурс професійного самовизначення, зауважує, що в освітньому просторі існують не

окремі освітні установи, а різні фактори, умови, зв'язки та взаємодії освітніх суб'єктів, що визначають характер освітніх процесів загалом. Ідея складної та багаторівневої просторової організації та самоорганізації освітнього простору є сполучною ланкою між простим емпіричним уявленням про освітню установу (як інститут) і уявленням про неї як систему [154, с. 31].

У наукових дослідженнях Т. Ткач, Т. Франчук визначено, що освітній простір медичних ЗВО як інтегральний комплекс охоплює умови, ресурси, засоби освітньої взаємодії, освітню структуру. Його можна представити у вигляді трьох векторів-координат: суб'єкти формування культури міжнаціонального спілкування, до яких належать студенти, педагогічні працівники, фахівці, представники сфери освіти, медицини, діячі культури, організатори культурно-дозвілєвих центрів, об'єднань тощо; освітній простір (факультативи, майстер-класи, курси за вибором, творчі об'єднання, інтелектуальні клуби, наукові об'єднання, бібліотеки, студії мистецтв, культурні центри, театри, спортивні комплекси, волонтерські, громадські організації та ін.); багатопланові види діяльності (навчально-пізнавальна, виховна, навчально-професійна, творча, науково-дослідницька діяльність), які виконують виховну функцію формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Сукупність цих факторів дозволяє розглядати освітній простір медичного закладу вищої освіти як відкритий, виховний і розвивальний, що ґрунтується на міжкультурному діалозі, національних та загальнолюдських цінностях, принципах глобалізму.

У дослідженні культуру міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО визначаємо як якісний інтегративний показник вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу із гуманістичних позицій; позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО. З огляду на це, сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів

потраковуємо як якісну характеристику міжособистісних взаємин, яка відображає рівень дотримання загальнолюдських моральних принципів, толерантності і взаємоповаги, знання і розуміння національних відмінностей, уміння адаптуватися до нових умов комунікації з представниками різних національностей.

Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО здійснюється в навчальній та позааудиторній виховній роботі. Відповідно, проаналізовано напрями наукових досліджень щодо використання виховного потенціалу навчальних дисциплін для формування культури спілкування іноземних студентів медичних ЗВО. Так, вирішення проблеми адаптації іноземних студентів ЗВО до соціокультурного середовища досліджують Ж. Черкашина, О. Проценко, В. Герасименко та ін. Зокрема, Буракова обґрунтовує думку про те, що її вирішення можливе за допомогою системи педагогічного супроводу та на основі досвіду проведення соціально-адаптаційного практикуму на факультеті довузівської підготовки [71, с. 44].

Л. Наконечна, аналізуючи специфіку акультурації студентів-іноземців, визначила, що результат адаптування здобувачів освіти до нових умов середовища значною мірою залежить від етнічних психологічних особливостей студентів та типів взаємовідносин. Успішну адаптацію здобувачів освіти забезпечують також соціально-культурні передумови [220].

Особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти досліджують К.Кульбачко, І. Козубовська, Є. Степанов, О. Тихоновський та ін. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, питання формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти потребує детальнішого розгляду. Варто чітко окреслити проблеми, з якими стикаються іноземні студенти, перебуваючи в полікультурному середовищі. Зауважимо, що в період адаптації іноземних здобувачів освіти до соціальних, освітніх та інших умов виникають суперечності між усвідомленням цінностей власної культури й необхідністю визнання цінностей інших культур, які необхідно сприйняти. Упродовж навчання в медичних закладах освіти іноземні

студенти відвідують лікарні (практичні заняття, різні види практики) працюють з пацієнтами, що належать до інших національностей, а це потребує наявності відповідних навичок міжкультурного спілкування. Типовими є певні труднощі в налагодженні контактів, розумінні, сприйнятті «іншого».

П. Кушнір, Ю. Кушнір, досліджуючи культуру міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості, аналізують праці зарубіжних науковців в контексті взаємодії учасників: залежно від їх національної приналежності (Р. Браун); мультикультурної комунікації та мультикультурної освіти (Д. Бенкс, М. Беннет, Д. Бері, Р. Вільямс, Е. Холл, Д. Хупс, М. Мід, Л. Росс та ін.); впливу культурного фактора на націю (Ф. Боас, Е. Філіпс, Дж. Трегер та ін.); проблеми подолання негативних національних стереотипів (У. Босс- Р. Латс, М. Сміт, Т. Валас та ін. [185, с. 88]). Одним із аспектів міжетнічних відносин також є виховання культури міжетнічного спілкування.

Стосунки формуються на основі того, як людина думає, відчуває, інтерпретує, якою є її ієрархія цінностей, традицій, звичаїв, що складають культуру, в якій вона зростає. Водночас культура це є та вмонтована індивідуальна матриця, яка забезпечує сприйняття навколишнього світу по своєму. Її кістяк – це культура, в якій зростає особистість. І кожна культура – матеріальні, духовні надбання, вироблені суспільством, накопичує по-своєму, хоча потреби залишаються незмінними: їжа, одяг, соціальний захист, дружба, довіра, прихильність, самоповага, репутація, досягнення, самореалізація, прагнення до особистісного зростання (Маслоу). Проте нація, народ, етнос реалізують ці потреби по-різному, вони обумовлюються відповідною культурою. зокрема: інтерпретація інформації, звичаї, обряди тощо. Ці відмінності впливають на спілкування, взаємини, взаємодію, оскільки кожна культура визначає способи поведінки. Саме тому, характеризуючи особливості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, ми враховували концепцію культурних вимірів Г. Хофштеде, теорію високої / низько текстуальних культур Е. Холла, теорію культурної грамотності Е. Хірша. Теоретичні ідеї зарубіжного дослідника розвинуто в публікаціях українських науковців Т. Близнюк, І. Медведьєвої, О. Приймалюк, П. Юхименко.

Концепція Е. Холла уможлиблює «погляд» на представників різних культур зсередини, а тому полегшує розуміння культурних комунікативних зразків. Однак у практиці міжкультурного спілкування варто враховувати, що теорія Е. Холла не пояснює поведінку представників певного типу культур. У межах однієї культури трапляються різні комбінації і поєднання. Результати дослідження Г. Хофштеде свідчать про вплив культури суспільства на індивідуальні цінності його представників та їх поведінку [276, с.80]. На основі узагальнень емпіричного матеріалу, Г. Хофштеде виокремив культурні виміри:

1. «Дистанція влади» – пов'язаний з різними рішеннями основної проблеми людської нерівності.

2. «Індивідуалізм / колективізм» – пов'язаний з інтеграцією осіб в первинних групах.

3. «Мужність / жіночність» – пов'язаний з розподілом емоційних ролей між жінками і чоловіками.

4. «Уникнення невизначеності» – пов'язаний з рівнем стресу у суспільстві перед невідомим майбутнім [17, с. 7– 8].

Значно пізніше було додано ще два виміри – «довгострокову орієнтацію», щоб охопити аспекти цінностей і поблажливість проти самообмежень. Дослідник доводить, що для культур з високим рівнем дистанції влади характерний авторитарний стиль управління, в основі – авторитет влади, повна підпорядкованість підлеглих керівництву, відсутність прояву ініціативи з боку підлеглих, інорування їхньої думки, критики, нерівномірність розподілу оплати праці [320, с. 133]. Для культур з низьким рівнем дистанції влади характерний демократичний стиль керівництва, відповідно, поведінка людей в суспільстві будується на принципах рівності, індивідуальної свободи. З боку керівництва адекватно сприймаються ініціатива, критика підлеглих тощо. Високий індекс дистанціювання влади характерний для культур країн Латинської Америки, Південно-Східної Азії, Росії. За дослідженнями Г. Хофштеде, низький рівень дистанції влади характерний для культур Австрії, Данії, США, Німеччини [276, с. 81]. Різноманітність у культурах спостерігаємо за виміром «індивідуалізм –

колективізм», що пов'язаний з інтеграцією осіб у первинні групи. Домінування колективізму в суспільствах характеризується наявністю жорсткої соціальної структури з чітким розподілом на соціальні групи, кожній з яких гарантується захист, турбота в обмін на відданість ідеалам колективу (колективістське самовизначення). У таких суспільствах спостерігається перевага інтересів колективу над особистістю. За дослідженнями Г. Хофштеде, це характерно для латиноамериканських країн, Близького Сходу, Китаю, Японії. Суспільство, в якому переважає індивідуалістичний стиль життя має гнучку соціальну структуру, де проявляється відповідальність за себе, власні дії та вчинки, родину і незалежність від інтересів інших [16, с. 78].

Для параметру «Мужність – жіночність» індикатором слугує набір рис, що характерні для певної національності загалом. Це свідчить про те, що в різних націях існують відмінності щодо ролі чоловіка та жінки в суспільстві. Так, у маскулинних культурах домінують мужність, рішучість, наполегливість, прагнення до матеріального добробуту (Австрія, Велика Британія, Німеччина, Греція, Венесуела, Ірландія, Мексика, Швейцарія, Філіппіни, Японія). Для фемінних культур характерні рівність усіх членів суспільства, емоційність стосунків, прояв милосердя, співчуття тощо (Данія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Фінляндія, Чилі, Швеція) [276, с.81].

Фактор «ставлення до невизначеності» характеризує представників культур так: з високим рівнем невизначеності перед майбутнім властиве емоційне напруження, страх, тривога, агресивність, інтолерантність до певних категорій людей. За результатами досліджень Г. Хофштеде, високий індекс у представників культур Португалії, Греції, Перу, Японії, Німеччини. До культур з низьким рівнем віднесено Швецію, Данію, Норвегію, Ірландію, Фінляндію, Нідерланди, США.

Визначені культурні виміри Г. Хофштеде увиразнюють особливості культур, їх варто враховувати у процесі взаємодії представників різних національностей, налагодженні контактів, сприйнятті, розумінні, наданні впливу, спонуканні до певних дій тощо.

У концепціях, розроблених зарубіжними авторами, визначено освітні стратегії в полікультурному світі: мультиетичну освіту (Д. Бенкс), мультикультурну освіту (Г. Аунхаймер, П. Бателаан, В. Ніке), глобальну освіту (Р. Хенві), педагогіку та психологію толерантності (О. Грива). Українські дослідники розробили концепції культурного інтелекту (А. Солодка), кроскультурної взаємодії (В. Євтух, Г. Радул), «міжкультурного діалогу» (Л. Диннікова, В. Євтух, А. Козак), національно-патріотичного виховання дітей і молоді (І. Жадан, Т. Клінченко, Л. Мицик), громадянського виховання (В. Короленко, В. Речицький). Ці дослідження збагачують теорію міжкультурного спілкування і їх використано у дослідженні особливостей культури міжнаціонального спілкування

Зауважимо, що комунікативний аспект професійної підготовки іноземних студентів медичних закладів освіти України пронизує усі сфери їх життєдіяльності, зокрема, освітню, соціальну, побутову тощо.

Адаптація студентів-іноземців є поетапною, тому викладачі ЗВО повинні володіти техніками організації міжнаціонального і міжкультурного спілкування. Першим і найбільш важливим є подолання мовного бар'єра та засвоєння основних норм поведінки в міжнародному колективі. Наступний етап – входження у студентське середовище і формування стилю поведінки й завершальний – формування позитивного ставлення та інтересу до майбутньої професії.

Професійну підготовку іноземного студента – майбутнього лікаря, в аспекті його комунікативних компетенцій, досліджують Н. Авраменко, Ж. Рагіна, С. Костюк, Т. Сергієнко та ін. Простежуються особливості спілкування майбутніх фахівців медиків галузі знань 22 Охорона здоров'я при виконанні професійних обов'язків як лікаря у статусі дослідника (збір анамнезу, аналіз скарг пацієнтів та їх обстеження, встановлення діагнозу, призначення протоколу лікування); лікаря-психотерапевта (психологічна реабілітація та терапія, вплив хворого, плекання надії одужання); лікаря-співрозмовника (консультування та поради хворому, родичам щодо лікування). При опануванні студенти-іноземці використовують вербальні, невербальні засоби спілкування, міжособистісний простір комунікації як головні інструменти міжкультурної взаємодії. Це актуалізує проблему формування культури

міжнаціонального спілкування в іноземних студентів медичних ЗВО в умовах глобалізаційних процесів.

І. Зозуля, у дисертації «Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів» обґрунтувала ефективність педагогічних умов полікультурного виховання іноземних студентів у вищому технічному навчальному закладі: створення сприятливого полікультурного середовища шляхом уведення полікультурного компонента в навчальні дисципліни; формування навичок міжнаціонального спілкування та толерантності; залучення іноземних студентів до активної участі в культурному житті вищого технічного навчального закладу позааудиторний час [134]. Є. Венєвцова дослідила проблему виховання білінгвальної культури спілкування студентів педагогічних ЗВО.

Н. Авраменко, аналізуючи підготовку майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією в медичних закладах вищої освіти, виокремила один із її напрямів – формування індивідуального стилю професійного спілкування з усіма учасниками освітнього (професійного) процесу, уміння грамотно і логічно висловлювати думки та вести дискусію професійного змісту [42].

Отже, комунікаційний аспект підготовки пронизує всю професійну діяльність майбутнього медика, а в умовах глобалізації, інтернаціоналізації суспільного розвитку набуває значущості формування міжнаціонального спілкування не лише студента-іноземця, а й фахівця медичної галузі.

У працях американського професора Дж. Сільвермана зацентровано на необхідності вироблення комунікативних навичок для практики якісної медицини [32]. Професія лікаря вічна, вона користується величезним попитом на світовому ринку праці, оскільки пов'язана з найвищою цінністю людини – збереженням життя, наданням медичної допомоги, зміцненням здоров'я. Ця професія вимагає значних емоційних навантажень, відповідальності, відсутності права на помилку. Лікар у процесі професійної діяльності має реалізовувати власний інтелектуальний, фізичний, нервово-психічний потенціал, володіти методами аналізу, синтезу, порівняння, інтерпретації даних і на основі цього застосовувати відповідні методи лікування. Основою для входження у професію лікаря є знання з біології, хімії,

фізики тощо. Ця кваліфікація передбачає сформованість особистісних властивостей: відповідальності, доброзичливості, уважності, пунктуальності, комунікабельності, толерантності, стресостійкості, високого рівня працездатності. Умовою набуття загальних та фахових компетентностей медичного профілю іноземними студентами є входження в інше культурне середовище. Це здійснюється упродовж аудиторних занять і в позааудиторній роботі.

У робочій програмі навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» враховано державний статус української мови, її суспільні функції; визначено як основне завдання здійснення навчального, розвивального і виховного впливів на інокомунікантів, сприяння формуванню особистості, готової до активного спілкування в усіх сферах суспільного життя, зокрема в навчально-професійній діяльності; передбачено відповідні форми організації, методи й технології навчання української мови як іноземної. Видами навчальних занять згідно з навчальним планом є практичні заняття та самостійна робота студентів [279].

Соціальна значущість професії лікаря зумовлює вимоги до рівня його теоретичної і практичної підготовки, оволодіння методами і прийомами лікарської діяльності. Лікарська майстерність полягає в умінні налагодити контакт з пацієнтом, позитивно впливати на фізичний та емоційний стан хворого, вести розмову, яка б сприяла покращанню його стану. Побудова цих взаємин має ґрунтуватися на таких моральних принципах як відповідальність, порядність, доброзичливість, співчуття, співпереживання тощо. Для майбутніх лікарів-іноземців важливим є дотримання культури міжнаціонального спілкування.

Для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів варто виявити труднощі, з якими вони стикаються в період навчання у ЗВО в умовах міжкультурного освітнього середовища. Це дасть можливість окреслити шляхи їх подолання. У процесі дослідження виявлено перешкоди і бар'єри, з якими стикаються іноземні студенти медичних ЗВО, перебуваючи в розмаїтті культур: проблеми, зумовлені процесом налагодження контактів між представниками різних етносів, де ще трапляється вияв «переваг» та «меншовартості» однієї національності над іншими, порушення академічної етики у процесі спілкування (кожній культурі

властивий певний простір для комунікації); неготовність до сприйняття мовлення інших народів; неприйняття «чужого» у невербальному спілкуванні; емоційний бар'єр у налагодженні контактів різних націй, народностей (домінування в окремих культурах емоційних сплесків та відсутність їх в інших культурах); живучість стереотипів, негативних настанов щодо різних культур, які створюють бар'єри в налагодженні стосунків, сприйнятті, розумінні іншого тощо; стан психологічної напруженості, тривожності, депресивності та відповідний прояв поведінки, що трактується як «культурний шок» в умовах соціальної турбулентності та геополітичних трансформацій глобального виміру. У період адаптації до умов міжкультурного освітнього середовища важливим є врахування цих труднощів та спрямовування зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу на їх подолання.

У результаті спостереження та опитування (анкетування, інтерв'ю) виявлено, що в міжкультурному середовищі майбутніх медичних працівників важливим у спілкуванні є використання вербальних та невербальних засобів взаємодії. Мова як носій культури відображає оригінальне, унікальне осмислення і пізнання навколишньої дійсності. За допомогою мовлення представник кожної культури по-своєму характеризує навколишній світ і формує його бачення. Кожна мова формує окрему мовну картину світу, внаслідок цього виникають труднощі у взаєминах людей різних націй, народів, що спричинені різницею мовного сприйняття.

Для налагодження контактів, розуміння, сприйняття іншого кожен народ, культура, нація використовує не лише мову, а й невербальні засоби спілкування, міжособистісний простір, як головні інструменти у міжкультурній взаємодії. Впливає на стосунки, взаємодію різних культур мова тіла, а саме статична експресія: фізіогноміка – експресія обличчя і фігури, зумовлена будовою тіла; артефакти – прикраси, манера одягатися, зачіска, косметика; система запахів – природні, штучні. Представники певної нації, етносу, народу мають свої особливості як у зовнішності, так і в манері одягатися, використовувати певні аксесуари. Представник кожної культури за допомогою статичної експресії вносить певні особливості в міжкультурний простір, і тут важливим є сприймання «іншого» таким, яким він є,

врахування цих особливостей і побудова міжкультурних стосунків на ґрунті толерантності, поваги, доброзичливості тощо.

Серед студентів спостерігається неприйняття «іншого» через різний прояв динамічної експресії: просодики – характеристик голосу, зокрема темпу, тембру, висоти, гучності тощо. Різні культури неоднаково сприймають такесику як елемент невербального вираження – систему дотиків, потиску руки, поплескування. Трапляються непорозуміння у взаєминах, коли не враховуються особливості комунікативно значущих рухів – міміки, жестів, постави, ходи; контакту очей (спрямованість, рух, частота контакту, тривалість); авербальних дій.

Якщо провести порівняльний аналіз культур Сходу і Заходу, то можна констатувати, що у східних народів характерними особливостями комунікації є домінування невербальних засобів, невиразність манери мовлення, уникнення прямого формулювання думки, конфліктів, обговорення дискусійних питань. Вони активні слухачі під час розмови. Якщо ж розглядати культури Заходу у вузькому контексті, то для них характерні цілком протилежні ознаки: прагнення до чіткого формулювання думок, надання переваг процесу говоріння, прояв активності в обговоренні дискусійних питань [286].

Кожна культура протягом віків виробляє власні традиції, звичаї, обряди і засобами динамічної експресії передає різні почуття, бачення, сприйняття світу. Необізнаність і неврахування культурно обумовленого розмаїття призводить до непорозумінь, хибних суджень про поведінку і культуру інших.

Дослідження Е. Банна, Дж. Дж. Брайсона щодо валентності та збудження дванадцяти найпопулярніших емоційних ключових слів, висловлених на сайті мікроблогерів Twitter свідчать про суттєву різницю в емоційних висловлюваннях представників різних географічних регіонів Європи, Азії, Північної Америки. Так, європейці уявляють себе більш позитивними та збудженими, північно-американці – більш негативними, а азіати більш позитивними, але менш збудженими в порівнянні зі світовим рівнем валентності та збудження тих самих ключових слів емоцій [122]. Це свідчить про те, що вираження емоцій у кожній культурі має специфіку, і в

міжнаціональних стосунках може призводити до непорозумінь, несприйняття, неповаги, нетерпимості та інших негативних проявів.

У міжкультурному спілкуванні важливу роль відіграє міжособистісний простір – дистанція, взаємне розміщення під час спілкування. У представників кожної культури є характерні особливості, які також варто враховувати у процесі взаємодії. Наприклад, американці у стосунках дотримуються соціальної зони (близько одного метра), тоді як більшість європейських, азіатських націй під час спілкування надають перевагу просторовій зоні близько 25 см.

Як у вербальній так і в невербальній взаємодії виникає невизначеність щодо вироблення єдиних правил яких мають дотримуватися представники різних національностей у полікультурному середовищі. У них немає впевненості, що ці правила ідентичні, а це спричинює труднощі в інтеракції.

Важливою особливістю і проблемою у міжкультурній комунікації є упередження. Це поняття містить три компоненти: когнітивний – етнічні стереотипи, тобто переконання про характеристику тих чи тих націй, етносів, народів; емоційний – настанови, оцінки груп; поведінковий – дискримінація, дії під час спілкування з групами [122, с. 401]. Проблема полягає в тому, що у представників національностей виробляються стійкі негативні оцінки «іншого».

Труднощі спілкування в іншомовному середовищі ускладнюються проявами етноцентризму – оцінної диференціації міжетнічних особливостей. За У. Самнером, етноцентризму – це таке світобачення, згідно з яким своя група виявляється в центрі, а всі інші порівнюються з нею або оцінюються з посиланнями на неї з позицій «Ми кращі – вони гірші» [296, с. 126]. Прояви етноцентризму не лише створюють труднощі у спілкуванні різних націй, народностей, а й сіють ворожнечу між ними. Усім добре відомий конфлікт, що виник на ґрунті публікації малюнків із заголовком «Образи Мухаммеда» – зображення, сприйняття й оцінка релігійних символів Західної Європи і східної ісламської Азії. Саме тому у стосунках різних націй, народностей важливим є вияв толерантності – поваги, шанобливого ставлення до інших дотримання власних переконань і визнання такого ж права культури за іншими. Це визнання того, що люди за своєю природою відрізняються зовнішнім

виглядом, становищем, мовою, поведінкою, але мають право зберігати індивідуальність. Толерантність є одним із показників культури міжнаціонального спілкування.

У студентському міжкультурному середовищі відмінності націй, їхня символіка призводять до помилок, непорозумінь, конфліктів. Подолання етноцентристських поглядів потребує психологічної роботи зі здобувачами вищої освіти, засвоєння технік і методик міжкультурного спілкування. У міжнаціональній взаємодії спостерігається поведінка студентів, що не відповідає взаємним очікуванням. Ця невідповідність розглядається представниками різних культур як зазіхання на систему їхніх національних, моральних цінностей, що викликає негативні емоції і непорозуміння, конфлікти в освітньому просторі загалом.

Перебування іноземних студентів в країні характеризується входженням їх в нову культуру і супроводжується певними труднощами, що виникають унаслідок набуття міжкультурного досвіду. Канадський науковець Дж. Оберг, увів термін «культурний шок» на позначення результатів перших контактів культур [122, с.439]. Частина іноземних студентів відчуває замкнутість, відчуженість, страх за майбутнє, розчарування, невиправданість очікувань, безпорадність у вирішенні життєвих проблем, підвищений рівень депресивності, несприйняття нових культурних цінностей тощо. Здобувачі освіти важко переживають розставання з рідними друзями.

Вихід із культурного шоку вимагає адаптації до нової культури, яку потрібно насамперед зрозуміти. Також потрібно впоратися з негативними реакціями на нову культуру та побудувати до неї ставлення, що ґрунтуватиметься на повазі та доброзичливості [178].

Отже, до особливостей формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО віднесено: процес адаптації до соціокультурного і мовного простору (ознайомлення з історією, культурою, традиціями, цінностями українського народу, вивчення норм поведінки, розвиток навичок міжнаціональної комунікації); міжособистісне спілкування (розвиток умінь налагоджувати контакти з представниками різних національностей,

вирішувати конфліктні ситуації, що виникають на ґрунті міжнаціональних взаємин, виховання толерантності); позааудиторна виховна робота (залучення студентів до культурних заходів, фестивалів, виставок, обмін досвідом з представниками різних національностей, участь у волонтерських рухах, що підтримують міжнаціональний діалог); використання виховного потенціалу навчальних дисциплін у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (збагачення змісту програм навчальних дисциплін; створення умов для спілкування та співпраці з одногрупниками різних національностей, використання інтерактивних методів виховання, що сприяють формуванню культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів); психолого-педагогічний супровід (створення сприятливої атмосфери для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, допомога їм у вирішенні проблем адаптації до умов спілкування та співпраці студентів різних національностей; підтримка ініціативи здобувачів освіти, спрямованої на зміцнення міжкультурного діалогу).

Висновки до першого розділу

У першому розділі «Теоретичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти» розкрито змістові та структурні ознаки феномена «культура міжнаціонального спілкування», що характеризує особистість в ракурсі одного з її виявів на основі аналізу філософських, соціально-психологічних, педагогічних наукових джерел та контенту Інтернет. Витоками його сутності є такі поняття як культура, спілкування, міжнаціональне спілкування. Культура як якісна характеристика діяльності, якісний показник стосунків і самої особистості здійснює свою благородну місію, інтегруючи і акумулюючи ціннісні результати такого соціального утворення як спілкування. З підвищенням культури, духовності людей зростає потреба у спілкуванні. У ньому виявляються та реалізуються відносини між людьми (матеріальні, духовні, сімейно-побутові, національні). Спілкування присутнє в культурі тільки певною частиною, що відповідає призначенню самої

культури, а саме прояву шляхетності, піднесення, облагородження, одухотворення. Звідси випливає, що культуру спілкування варто розглядати як якісний показник стосунків. Національність означає приналежність до групи людей, які поділяють спільну етнічну самосвідомість, мову, культуру, походження, історію, релігію. Культуру міжнаціонального спілкування розглядаємо як якісний інтегративний показник вихованості людини, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот і її формування позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО.

До особливостей формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО віднесено: умови освітнього простору медичних ЗВО (суб'єкти формування, культурно-освітні заклади, види діяльності); здійснення цього процесу в іншому для них соціокультурному і мовному просторі; врахування психологічних особливостей представників різних національностей, проблеми гармонізації стосунків у студентській групі з огляду на різноманітність поглядів, переконань, прояву почуттів, вербальних і невербальних засобів взаємодії, моделей поведінки; психолого-педагогічний супровід пізнавально-комунікативної взаємодії суб'єктів формування.

РОЗДІЛ 2.
**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО**

2.1. Критерії та показники сформованості міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

Результати формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО пов'язані з поняттям «вихованість». У педагогіці вихованість особистості розглядається як показник ефективності та якості освітнього процесу (О. Антонова, С. Вітвицька, Н. Волкова, В. Лаппо, Л. Маценко). Це якість особистості, яка визначає в повсякденній поведінці людини її ставлення до інших людей [275]. Основні показники рівня вихованості людини – зовнішній вигляд, культура поведінки, громадська активність, самостійність, сформованість наукового світогляду, національної самосвідомості. Оцінити рівень вихованості особистості можна і за її ставленням до навколишньої дійсності: до суспільства – патріотизм, громадська активність, відповідальність, працьовитість; до інших людей – терплячість, повага до їх гідності, піклування про них; до себе – гідність, самокритичність, самоконтроль, ініціатива, оптимізм; до культури – повага до культурних цінностей, розуміння прекрасного; до природи – повага до всіх форм життя, милування природою, примноження її багатств та раціональне їх використання; до моральних цінностей – демократизм, гуманізм тощо [277]. Для визначення кінцевих результатів дослідження введено поняття «сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів».

Враховуючи особливості процесу формування культури міжнаціонального виховання іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, що викладені у першому розділі дослідження, констатуємо, що «сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів» – це якісна

характеристика міжособистісних взаємин, яка відображає рівень дотримання загальнолюдських моральних принципів, толерантності і взаємоповаги, знання і розуміння національних відмінностей, уміння адаптуватися до нових умов комунікації з представниками різних національностей.

Важливим етапом формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти є діагностика сформованості цієї характеристики особистості. У дослідженні цей етап роботи передбачає проведення аналізу стану сформованості міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів, сприяє усвідомленню майбутнім лікарем значущості цієї характеристики особистості для професійного спілкування і є важливою передумовою для визначення ефективних шляхів розв'язання цієї проблеми. Для вивчення рівня сформованості міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів у науковій літературі використовують поняття, критерії і показники. У педагогічному словнику критерій (з грецької *kritērion* – засіб для судження) визначається як такий показник якості об'єкта, що характеризує його конкретну властивість і може бути оцінений завдяки використанню одного зі способів вимірювання [97].

У Великому тлумачному словнику української мови за ред. В. Бусела поняття критерій пояснено як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; «мірило» [77]. Отже, критерій потрактовують як ознаку об'єкта, на основі якого вимірюється певний процес, явище тощо. Зміст критеріїв конкретизують показники. Розробка критеріїв, показників рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО забезпечить якісне проведення констатувального та формувального етапів експерименту.

Н. Авраменко, Є. Веневцова, С. Костюк, Г. Назаренко, І. Дирда, І. Зозуля, Н. Самойленко,, О. Повідайчик частково виокремили критерії й показники сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування студентів.

У дисертаційних дослідженнях з цієї проблематики науковці Ю. Кушнір, Є. Степанов, Т. Сергієнко, Т. Фогель використали різні підходи до визначення критеріїв сформованості вихованості культури міжнаціональної спілкування

здобувачів вищої освіти, зокрема на основі структурних складників культури міжнаціонального спілкування особистості.

I. Зозуля з урахуванням компонентів полікультурної вихованості іноземних студентів виокремила наступні критерії: когнітивний, комунікативний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та діяльнісний. За когнітивним критерієм визначено такі показники: кроскультурна грамотність, правильність і повнота уявлень про Україну, її народ, історію, культуру, традиції, знання державних символів України та повага до них, знання про людські взаємини, моральні норми та заборони. Комунікативний критерій характеризується такими показниками: розвиненість навичок діалогічного, монологічного мовлення, уявлення про культуру спілкування та мовлення в українському суспільстві, дотримання правил українського мовленнєвого етикету. Показниками емоційно-ціннісного критерію є позитивне сприйняття культурної розмаїтості й відкритість до української культури; толерантність як визнання й прийняття культури іншого; альтруїзм як система ціннісних орієнтацій особистості; здатність знижувати рівень емоційного реагування на несприятливі фактори міжособистісного спілкування. Діяльнісний критерій наповнено таким змістом: позитивна культурна взаємодія у спілкуванні, здатність і готовність іноземних студентів виявляти ініціативу у встановленні міжкультурного контакту для досягнення розуміння; здатність і готовність брати відповідальність за усунення можливого міжкультурного непорозуміння, уміння виявляти дипломатичність, використання можливостей для культурного діалогу [134, с. 8].

Науковиця Л. Чумак доповнила мотиваційний та когнітивний критерії полікультурної вихованості особистості поведінковим – наявністю та реалізацією умінь і навичок доброзичливих стосунків, тактикою й оптимальними способами толерантної поведінки, що забезпечують успішність позитивної взаємодії [359, с. 7].

Т. Фогель конкретизує критерії вихованості міжетнічних стосунків школярів, використовуючи структурний підхід до цього феномену: емоційно-орієнтований (орієнтованість на толерантне сприйняття поглядів та думок представників різних етносів, усвідомлення власної приналежності до певного етносу, наявність

етноемпатій); гностично-інформаційний (поінформованість щодо проявів культури різних етносів, знання особливостей різних культур та специфіки взаємодії між ними); комунікативно-конативний (уміння встановлювати доброзичливі відносини з оточуючим, наявність комунікативних умінь ефективного спілкування в культурному розмаїтті, уміння творчо використати культурний потенціал різних етносів в організації позааудиторної роботи) [347].

Науковиця Є. Веневцева, досліджуючи проблему виховання білінгвальної культури спілкування студентів закладу вищої освіти, визначає критерії на основі аналізу поняття вихованості особистості як результату виховання. Мотиваційно-ціннісний критерій – наявність мотивації здобуття позитивного досвіду продуктивного білінгвального спілкування і передачі його майбутнім учням: сформованість мотивації до професійного зростання і самовиховання білінгвальної культури спілкування; когнітивний критерієм – системність білінгвальних знань, повнота соціокультурних знань, глибина конфліктологічних знань; комунікативно-діяльнісний критерій – сформованість білінгвальних комунікативних умінь, толерантності, здатність до здійснення комунікативного контролю [79].

Вітчизняні науковці І. Смолюк, А. Смолюк, характеризуючи особливості розвитку культури міжнаціонального спілкування майбутніх педагогів з використанням сучасних технологій науково-педагогічних досліджень, визначають такі критерії: достатність знань про інші нації і народності; сформованість емоційних проявів (спроможність до співчуття, співпереживання, наявність / відсутність позитивно забарвлених емоцій у спілкуванні з однолітками незалежно від статі, раси, національності; позитивні дії у реальній та вербальній ситуації (активність у вирішенні проблемних ситуацій) [310]. Ці критерії автори виокремили на основі розробленого методичного інструментарію, який застосували для вивчення рівня розвитку культури міжнаціонального спілкування майбутніх педагогів.

Інший підхід до вимірювання результативності розвитку культури міжнаціонального спілкування студентів використала Т. Атрощенко. Авторка розглядає критерії за професійно значущими ознаками особистості майбутнього

педагога: інтелектуальні параметри, мислення (гнучкість, варіативність, самостійність, критичність, дивергентність, продуктивність; ерудиція, увага, уява; хороша пам'ять); дотепність; мовленнєва культура; професійно-спрямовані параметри: любов до дітей; любов до професії; відданість професії; відповідальність; обов'язок; чесність; тактовність; ввічливість; інтерпретація; соціально-психологічні якості: повага до людини; комунікативність; доброзичливість; милосердя; справедливість; альтруїзм; емпатійність; індивідуально-психологічні якості: стриманість; вимогливість; урівноваженість; спостережливість; толерантність; воля; готовність до самовдосконалення [49].

Н. Калашнік, аналізуючи структурні компоненти міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх медичних працівників (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативно-діяльнісний), визначила такі критерії сформованості цієї характеристики особистості: мовно-культурний, особистісно-мотиваційний, професійно-комунікативний. Зауважимо, що за основу критеріїв міжкультурної комунікативної компетентності авторка взяла особливості цієї професійної характеристики [139].

С. Костюк дослідила проблему розвитку компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови і виокремила наступні критерії: мотиваційно-ціннісний, що відображає систему мотивів і цінностей студента і спонукає його до опанування компетентностями міжкультурної комунікації, ставлення до них, як до необхідних у майбутній суспільній і професійній діяльності; когнітивний критерій характеризує рівень засвоєння знань студентами-іноземцями, розуміння сутності, змісту, цілей міжкультурної комунікації; професійно-комунікативний – визначає уміння застосовувати набуті знання з мови, культури, норм спілкування, професійні знання на практиці; культурознавчий критерій, пов'язаний з рівнем обізнаності студентів-іноземців із мовою, культурою, історією, суспільними та політичними цінностями країни, мова якої вивчається [168, с.121-122].

Н. Подчерняєва, відповідно до структурних компонентів культури міжнаціонального спілкування старшокласників та на основі аналізу експертних

оцінок (поглядів науковців), визначила мотиваційно-ціннісний критерій, що виражається у прояві інтересу до національної культури та культур інших країн, потребі в спілкуванні, взаємодії з людьми різних національностей; когнітивний – знання, що пов'язані з розумінням свободи вибору і відповідальності за нього, уявлення про ціннісні орієнтації особистості, знання з питань комунікації, спілкування, особливостей розмаїття культур, надбань української культури, умов співіснування різних етносів у світі; діяльнісний – сформованість інтелектуальних, комунікативних умінь (критичне мислення у ситуаціях міжособистісної взаємодії; здатність до сприйняття, розуміння, вироблення конструктивних дій з представниками інших націй, ефективність використання засобів комунікації, здатність до рефлексії); особистісний – сформованість таких якостей як комунікабельність, емпатійність, товариськість, тактовність, толерантність [243] .

Н. Калашнік узагальнила погляди зарубіжних учених на структурний підхід в аналізі цього феномену. Г. Чен і Дж. Староста розглядають «культуру міжнаціонального спілкування» як характеристику особистості, яка ґрунтується на унікальному досвіді проживання людини в рідній культурі й частково відображає спадковість. До цієї характеристики автори відносять самосвідомість, уявлення свого «Я», саморозкриття, саморелаксацію, комунікативні, соціальні вміння, що застосовуються у вербальній і невербальній поведінці і забезпечують ефективну взаємодію людей. Окрім того, здатність особистості сприймати іншу культуру є результатом психологічної адаптації. Цей процес супроводжують фрустрація, стрес, відчуження, невизначеність, усвідомлення особливостей власної культури, що впливають на когнітивну та поведінкову сфери. Сюди належать також соціальні цінності, норми, звичаї [7].

Для визначення критеріїв і показників сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, ми інтегрували структурний і функціональний підходи. У визначенні критеріїв сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування здобувачів освіти враховано етапи цього процесу, а саме: ознайомлення з нормами та правилами, формування позитивного ставлення до визначених норм і правил спілкування; сприйняття й перетворення

норм в особистісне надбання; спрямованість особистості – формування звичок культурної взаємодії, яка стає потребою, нормою [91, с 239]

Сутність культури міжнаціонального спілкування зумовлена цілями, потребами, способами спілкування загалом, вони перебувають у стійких інтегруючих зв'язках. Ефективність формування культури міжнаціонального спілкування залежить від прагнень здобувачів до міжкультурної взаємодії, від прояву інтересу до конструктивного діалогу, від усвідомлення необхідності удосконалювати комунікативні навички для міжкультурного спілкування. Якщо діагностувати рівень мотивації за наявністю потреб, інтересів, намірів, прагнень тощо, то варто виокремити зовнішні та внутрішні мотиви, що спонукають до формування культури міжнаціонального спілкування. На її формування впливають бажання студентів наслідувати культурні цінності і надбання різних націй і народностей, зокрема цінності власного етносу та цінності країни, де навчаються; потреба дотримуватися правил міжнаціонального спілкування; прагнення сформувати цю характеристику особистості; позитивна настанова на міжкультурну комунікацію. Йдеться про наявність мотивації, що спонукає до злагодженої взаємодії суб'єктів міжнаціонального спілкування. Мотивація є рушійною силою особистості, її когнітивних процесів, основою ефективності діяльності. На думку Т. Левченко, з розвитком мотивації зростає творча активність, самоусвідомлення власних здібностей, інтелектуальні можливості суб'єкта тощо [189].

Мотиваційно-ціннісний критерій формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів вміщує такі показники: інтерес до вивчення історії культур різних народів (традицій, звичаїв, обрядів), особливостей їх спілкування, бажання наслідувати культурні цінності і надбання різних націй і народностей, зокрема цінності власного етносу та цінності країни, де навчаються; потреба дотримуватися правил, норм міжнаціонального спілкування; прагнення сформувати цю характеристику особистості, позитивна налаштованість на взаємодію різних етнічних груп, націй, усвідомленість такої загальнолюдської цінності як толерантність (повага, шанобливе ставлення) до поглядів, переконань інших, незалежно від їх національної приналежності; бажання здійснювати міжнаціональне

спілкування на основі гуманних цінностей (людяності, доброзичливості), зацікавленість, відкритість новому досвіду; віра в успіх за умови наполегливості в діяльності; навички саморегуляції; прагнення до конструктивного діалогу у взаєминах; потреба у використанні набутих знань, умінь у сфері міжкультурної комунікації; усвідомлення громадянського, професійного обов'язку у взаєминах з представниками інших національностей.

Визначальну роль у формуванні культури міжнаціонального спілкування студентів-іноземців відіграє їх обізнаність про цінності розмаїття культур, а також громадянські, демократичні, національні, моральні цінності з орієнтацією на усвідомлення визначальних понять «національне спілкування», «міжнаціональне спілкування», «міжкультурне спілкування»; про культуру інших національностей, норми та правила міжнаціонального спілкування. На думку І. Зозулі, важливими характеристиками знаннєвого компонента є крос-культурна грамотність; повнота уявлень про Україну, її народ, історичне минуле, традиції, фольклор; знання державних символів та повага до них [134, с. 75].

В основі формування культури міжнаціонального спілкування – сукупність знань про ключові поняття способів та прийомів міжкультурного спілкування. Зауважимо, що для сформованості цієї характеристики особистості не достатньо переконатися, що здобувач освіти знає відповідні терміни, поняття, категорії, необхідно виявити, наскільки він розуміє та інтерпретує цей матеріал, використовує його в новій ситуації, тобто застосовує, аналізує – виділяє окремі аспекти, характеризує їх, робить невизначені припущення, розрізняє факти та наслідки, вибирає доречні дані; синтезує – складає план дій у конкретній ситуації, добирає нові приклади, що ґрунтуються на креативній, творчій поведінці. Оцінювання стосується здатності давати оцінку, зокрема критичну, процедурам, висновкам, доказам, перспективам [70]. Цей процес залежить від рівня розвитку когнітивної сфери особистості. Тому для визначення сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів виокремлено когнітивно-інформаційний критерій.

Когнітивно-інформаційний критерій визначено за такими показниками: обізнаність про цінності розмаїття культур, а також громадянські, демократичні,

національні, моральні цінності з орієнтацією на усвідомлення визначальних понять «національне спілкування», «міжнаціональне спілкування», «міжкультурне спілкування»; про культуру інших національностей, норми та правила міжнаціонального спілкування; знання способів, прийомів попередження конфліктів у міжнаціональному середовищі; усвідомлення особливостей нації, розуміння специфіки спілкування різних етнічних груп, їх взаємин; усвідомлення шкідливості етнічної упередженості, етнічних забобонів, етноцентризму, расизму, дискримінації; розуміння індивідуальних рис та ознак, які притаманні нації, до якої він себе відносить; усвідомлення психологічних особливостей своєї нації та інших націй; усвідомлення себе суб'єктом окремої національної спільноти.

Важливою умовою формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів-медиків є не лише вироблення позитивного ставлення до визначених норм і правил спілкування, а й сприйняття та перетворення норм в особистісне надбання; спрямованість особистості – формування звичок культурної взаємодії, яка стає потребою, нормою у майбутній професійній діяльності лікаря. У науковій літературі сформованість культури міжнаціонального спілкування студентів, майбутніх медичних працівників, визначено як результат соціально-професійної взаємодії, взаємовпливу, система методів, прийомів впливу на партнерів у спілкуванні з представниками різних культур. Тому одним із критеріїв діагностики сформованості культури міжнаціонального спілкування є діяльнісно-комунікативний, у змісті якого інтегровано функції професійної діяльності і міжкультурної комунікації.

Діяльнісно-комунікативний критерій пов'язаний з *інтелектуальними вміннями* (Н. Подчерняєва): аналізувати ситуації міжособистісної взаємодії, обмінюватися інформацією, поглядами, ідеями з представниками різних культур, етносів, народів; виявляти гнучкість – здатність швидко реагувати на ситуацію та змінювати стратегію взаємодії, уміння налагоджувати контакт: слухати, сприймати і передавати інформацію представників різних культур використанням засобів вербальної і невербальної комунікації, здатність слухати, домовлятися, переконувати та дійти згоди; з *інтерактивними* вміннями: виробляти тактику

спілкування, планувати власні дії в процесі міжнаціонального спілкування, прогнозувати можливі наслідки спілкування, узагальнювати нові ідеї, володіти навичками застосування стратегій і прийомів організації взаємодії з урахуванням особливостей представників різних національностей.

У культурі міжнаціонального спілкування важливо враховувати особливості культурної різноманітності, зокрема невербальної поведінки: міміки, зорового контакту, інтонації, дикції, темпу мовлення, сили голосу, регістру звучання голосу, його тембру, визначальних фізіологічних масок, жестикулювання, пози, дистанції, адекватності використання експресії під час спілкування, артистизму тощо [87].

Особливий прояв культури міжнаціонального спілкування – емоційна сфера особистості, вона регулює взаємодію різних етносів. Дослідники кроскультурної теорії потрактовують емоції як феномени, що характеризують культурну ідентичність і ґрунтуються на когнітивних та соціальних процесах [314, с. 216].

Саме тому одним із критеріїв сформованості культури міжнаціонального спілкування є *емоційно-орієнтувальний*. Його показники: розуміння особливостей емоційної сфери особи відповідно до її національної приналежності та врахування їх у спілкуванні з представниками інших культур; прояв почуттів, емоцій, які адекватні змісту інформації; емоційна регуляція власної поведінки; здатність використовувати емоції як засіб прояву національної своєрідності; вміння ставити себе на місце іншого з почуттям поваги, співчуття, милосердя; зорієнтованість на толерантне сприйняття поглядів і думок представників різних культур; наявність етноемпатії – здатності розуміти причини, вчинки іншої людини, усвідомлювати власну національну приналежність; готовність до самовладання, афіліації – потреби перебувати в середовищі інших людей; уважне, зацікавлене ставлення до представників різних національностей, прагнення допомагати їм.

Таким чином, за визначеними критеріями та їх показниками сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів проведемо діагностику цієї характеристики особистості на всіх етапах експерименту: констатувального, формувального завершального.

2.2. Стан сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти

Діагностичний етап є процесом і підсумком вивчення результативності сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних спеціальностей на основі змін у рівні цієї характеристики особистості. Німецький дослідник К. Інгенкамп, обґрунтовуючи необхідність педагогічної діагностики для побудови освітнього процесу, зазначав, що ці діагностичні методи оптимізують індивідуальне навчання, виховання, забезпечують правильне визначення результату, мінімізують прорахунки учасників педагогічного процесу.

Для досягнення цих цілей в ході діагностичних процедур, з одного боку, встановлюються передумови виховання, а з іншого – визначаються умови, необхідні для організації цілеспрямованого процесу формування культури міжнаціонального виховання іноземних студентів медичних закладів освіти. За допомогою педагогічної діагностики аналізується освітній процес і визначається його результативність. Упродовж діагностичної діяльності, використовуючи відповідний інструментарій і дотримуючись необхідних наукових критеріїв якості, педагог спостерігає за учасниками, застосовуючи різні методики, обробляє дані і повідомляє про отримані результати для опису, пояснення і прогнозів щодо вияву конкретної характеристики учасників експерименту. Можна стверджувати, що педагогічна діагностика є фундаментом практичної діяльності. Рівень сформованості цієї чи тієї характеристики особистості, групи слугує інформацією для аналізу попереднього досвіду, корекції, прогнозування подальших дій в освітньому процесі. Педагогічна діагностика суттєво впливає на формування культури міжнаціонального спілкування особистості в мотиваційному, когнітивному, діяльнісно-комунікативному, особистісному, регулятивно-корегуючому аспектах. Ціннісно-орієнтаційна оцінка збагачує уявлення студента про інших і себе самого, регулятивно-корегуючий аспект оцінки дозволяє унормувати власні характеристики відповідно до загальноприйнятих норм міжнаціональної культури спілкування.

Стимулювальне значення оцінки виявляється високим в тому випадку, коли вона збігається з реальними досягненнями учасника освітнього процесу. Вимірний характер оцінки спонукає здобувача освіти до саморозвитку, покращання особистісних досягнень, до самопізнання і самовиховання, зокрема й щодо міжкультурної взаємодії.

Для вивчення стану сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів освіти проаналізовано діагностичні етапи дослідження, проведені окремими науковцями. Н. Авраменко характеризує готовність майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією в медичних закладах вищої освіти за мотиваційно-ціннісним, комунікативно-орієнтованим та знаннєвим критеріями [42]; Н. Ришак – вихованість культури спілкування старшокласників у полікультурному середовищі за допомогою адаптивного, аксіологічного, функціонального критеріїв [291]; Є. Венєвцева – вихованість білінгвальної культури спілкування студентів досліджувала за мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісним критеріями [79].

Визначення критеріїв та показників сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти дало можливість проаналізувати стан сформованості цієї характеристики особистості на констатувальному етапі експерименту.

Для проведення діагностики сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів розроблено методичний інструментарій: методи опитування (інтерв'ю, бесіда), спостереження, «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії» (І. Юсупов), визначення домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні (миролюбна, уникнення чи агресія) (В. Бойко) [149], «Приписування якостей» (К. Брейлі, Д. Кац), «Шкала культурного інтелекту» (Крістофер Ерлі та Сун Енго) [315]. За відібраними методиками вивчено стан сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Для визначення рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів ми розробили опитувальник за чотирма напрямками,

відповідно до визначених критеріїв: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-інформаційного, діяльнісно-комунікативного, емоційно-орієнтувального (ДОДАТОК К, ДОДАТОК Й, ДОДАТОК Ж, ДОДАТОК З).

Оцінювання здійснювали дві групи експертів – викладачі і студенти (самооцінка).

Аналіз анкет / інтерв'ю показав, що здобувачі освіти мають різні уявлення про культуру міжнаціонального спілкування, але всі ці уявлення зводяться до взаємин між людьми. Причому зміст поняття коливається від вихованості до поваги та визнання свободи і прав інших, спроби зрозуміти, прийняти точку зору, позицію, переконання інших в різних питаннях.

Більшість студентів (кількість поставити 194 осіб – 53,15% опитаних) зіставляє поняття «культура міжнаціонального спілкування» з вихованістю. З цього приводу здобуваїв освіти визначають: *«людина зі сформованою культурою міжнаціонального спілкування з повагою ставиться до представників інших етносів, народів», «це – вихована людина», «не стане ображати інших», «ця людина не проявляє жодних форм насильства, щодо «іншого», «наділена такими якостями як толерантність, ввічливість, повага до людської гідності, які виявляє у стосунках з представниками різних національностей» тощо.* Культуру міжнаціонального спілкування асоціюють з культурою поведінки та спілкування (65 осіб або 17,81 % опитаних) та повагою (35 осіб – 9,59 % опитаних). Вони зазначають: *«кожна людина має право на власні переконання», «потрібно поважати права», «людина зі сформованістю культури міжнаціонального спілкування не буде розподіляти людей за національними ознаками, віком, статтю».* Також культуру міжнаціонального спілкування асоціюють з ввічливістю (38 осіб – 10,41 % опитаних). Отже, респонденти зараховують поняття культури міжнаціонального спілкування до норм моралі та загальнолюдських цінностей.

Є інша категорія студентів, які пояснюють, розрізняють поняття «культура міжнаціонального спілкування» зокрема зауважують, що це характерно для особистості гуманної, моральної, яка дотримується норм і правил, поважного, шанобливого ставлення до людей незалежно від їх національної приналежності,

релігійних переконань. Окрема група студентів пов'язує це поняття із здатністю особистості сприймати іншу національність на основі загальнолюдських цінностей. Незначна частина респондентів розглядає культуру міжнаціонального спілкування особистості як сукупність знань, умінь у сфері міжнаціональних взаємин людей та відповідних їм вчинків.

Іноземні студенти (206 осіб – 56,44 %) переважно вказують на необхідність і важливість формування культури міжнаціонального спілкування в суспільстві. Вони впевнені, що *«всі люди мають бути толерантними, ввічливими, поважати гідність людини незалежно від її національної приналежності, і тоді весь світ став би кращим»*, *«чим більше людей буде з відповідним рівнем культури міжнаціонального спілкування, тим приємніше буде жити у світі»*, *«держава, де проживають люди з належним рівнем культури міжнаціонального спілкування, має великі переваги над іншими, тому що краще розвинена духовно й економічно»*, *«при відсутності культури міжнаціонального спілкування люди втрачають здоровий глузд, бояться лише за себе, не звертаючи уваги на інших»*, *«якщо я не буду проявляти поважність до інших, то так само будуть ставитись і до мене»* тощо, демонструючи усвідомлення зворотності проявів культури міжнаціонального спілкування.

Виявляючи рівень знань здобувачів освіти про культуру міжнаціонального спілкування, ми з'ясували, чи володіють студенти інформацією про сутнісні ознаки культури міжнаціонального спілкування. З-поміж характерних ознак культури міжнаціонального спілкування іноземні здобувачі освіти назвали знання історії різних культур, наявність знань про етичні правила, уміння спілкуватися в міжкультурному середовищі, прояв толерантності, доброзичливості, людяності, тактовності з представниками різних національностей. Незначна кількість студентів (3,31%) зауважили, що для формування цієї характеристики особистості важливу роль відіграють мотиви.

Здобувачі освіти підкреслювали важливість цієї характеристики для майбутнього лікаря. Окремі студенти висловлювали думку про те, що лікарі не мають кордонів, а тому, незалежно від того, якої національності людина, до якого

етносу вона належить, фахівець має надавати медичні послуги, враховуючи особливості мовлення, мімічних, пантомімічних реакцій, сприйняття, розуміння іншого, прояв емоцій тощо.

За самооцінкою 77,26 % респондентів (282 особи) себе вважають достатньо вихованими в питаннях культури міжнаціонального спілкування. Вони підкреслюють це як перевагу та чесноту: *«я вихована людина, тому що з повагою ставлюсь до людей різного віку, національності, віросповідання», «я ввічлива з іншими – значить вихована», «я поважаю інші народи» тощо.*

Такі результати свідчать про те, що студенти розуміють значення культури міжнаціонального спілкування, її важливість, проте на даному етапі це явище носить для них абстрактний характер, є таким, що не має застосування і прояву в реальному житті. Ця ситуація вимагає демонстрації здобувачам освіти того, що прояви толерантної та інтолерантної поведінки трапляються у всіх сферах життя, а нетолерантне ставлення з боку оточення чи до оточення має негативні наслідки. Респонденти (223 особи – 61,1%) вказують на необхідність і важливість культури міжнаціонального спілкування, вони впевнені, що дотримання загальнолюдських норм правил міжкультурного життя забезпечить консолідацію суспільства, *«сформованість культури міжнаціонального спілкування веде до миролюбності, консолідації членів суспільства», «держави, де проживають люди з високою культурою взаємин, мають великі переваги над іншими, оскільки це показник духовності», «люди з низьким рівнем сформованості культури міжнаціональних взаємин інтолерантні, агресивні, байдужі до інших», «неповага до інших має зворотній зв'язок».*

За мотиваційним критерієм на основі спостережень, бесід, аналізу продуктів діяльності, методу експертних оцінок виявлено, що 32,88% респондентів мають інтерес до вивчення історії культур різних народів (традицій, звичаїв, обрядів), особливостей їх спілкування, бажання наслідувати культурні цінності і надбання різних націй та народностей, у 60,82 % студентів наявні потреби дотримання правил, норм культури міжнаціонального спілкування, у 47,4 % – позитивна налаштованість на взаємодію різних етнічних груп, націй, 31,51 % студентів керуються у спілкуванні загальнолюдською цінністю

Таблиця 2.1.

Орієнтація іноземних студентів у визначенні феномена «культура міжнародного спілкування»

	Кількість студентів	Знають		Розуміють		Усвідомлюють	
		К-сть студентів	%	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%
Підгот	95	87	91,6	51	53,7	32	33,7
1 курс	92	90	97,8	50	54,4	28	30,4
2 курс	89	88	98,9	49	55,1	31	34,8
3 курс	89	89	100	50	56,2	33	37,1

– толерантність до поглядів, переконань інших, незалежно від їх національної приналежності, 24,93 % респондентів виявляють бажання здійснювати міжнародне спілкування на основі гуманних цінностей, проявляють зацікавленість, відкритість до нового досвіду; 37,26 % –

прагнуть до конструктивного діалогу у взаєминах з представниками різних національностей.

За діяльним критерієм, що пов'язаний з інтелектуальними, інтерактивними, рефлексивними вміннями здобувачів освіти, проведено самооцінку та оцінку експертів (від 1 до 5 балів). Студенти й експерти оцінювали рівень умінь за такими результатами відповідей: 1-2 бали початковий – рівень прояву вмінь, 3-4 бали – репродуктивний, 5-6 – реконструктивний, 7-8 – творчий. У підсумку: за самооцінкою іноземних студентів до високого рівня віднесено 25,21 %, до достатнього 47,67 %, середнього 10,96 %, початкового 16,16 %. За оцінкою експертів результати відповідно виявилися такими: 0%, 9,86%, 47,67%, 42,46%.

Під час констатувального етапу експерименту за діяльним критерієм проаналізовано здатність іноземних студентів вирішувати ситуації міжнародного змісту. Розглядаючи ситуації, більшість студентів розв'язували їх без належного аналізу, намагалися зразу ж відповідати на запитання.

Наприклад, у ситуації: *«Ви американський лікар. Вас запросили працювати у Францію. Як розпочнете професійну справу у цій країні ?»* відповіді були такими: *«Необхідно знати французьку мову»*, *«Необхідно пройти певні процедури відносно надання права на лікарську практику»*, *«Варто ознайомитися із правилами*

спілкування, етикету», *«Необхідно враховувати національні особливості спілкування»*. Частина студентів вважала, що особливості спілкування інших національностей можна враховувати інтуїтивно, спонтанно.

Окрім того, під час аналізу ситуацій увага здобувачів освіти зосереджувалася на особливостях мови певної країни, її комунікативних характеристиках, етичності у спілкуванні: дотримання норм, правил поведінки і спілкування, прийнятих у суспільстві; тактовності, ввічливості, поваги людської гідності, доброзичливості; естетичності мови: образності, яскравості тощо. У спілкуванні майбутнього лікаря з пацієнтом важливою є почуттєва складова – вираження емоцій і дотримання такту під час експресії, врахування особливостей спілкування певної національності, культури.

При обговоренні зі студентами ролі культури мови в професійній діяльності лікаря, виявлено, що 46,58 % респондентів вказують на її важливість і цінність як державотворчого і національно консолідуючого фактора, 31,78 % респондентів висловили думку про те, що важливим є лише розуміння мови пацієнта, 9,59 % респондентів вважають, що для лікаря важливим є лише обмін інформацією.

Під час аналізу ситуацій активізувалася когнітивна діяльність (*Як Ви розумієте...? Що насправді вкладаєте у зміст поняття...?*); афективна (*Які враження у Вас складаються від...? Що відчуваєте, коли...?*); та поведінкова (*Яких заходів варто вжити в цій ситуації? Що Ви маєте робити?*) [168].

За самооцінкою, 76,71% опитаних переконані у сформованості у себе вихованості культури міжнаціонального спілкування: *«я вихована людина, тому що з повагою ставлюсь до людей різного віку, національності, віросповідання», «я делікатна, відкрита до діалогу з представниками інших – отже толерантна», «я поважаю інші нації і народи»* тощо.

Такі результати засвідчують, що студенти розуміють значення культури міжнаціонального спілкування, її важливість, проте на обраному етапі це явище носить для них абстрактний характер, тому, на їхню думку, особливо не впливає на рівень взаємин у реальному житті. Ця ситуація вимагає демонстрації здобувачам освіти того, що прояви вихованості культури спілкування позитивно впливають на

всі сфери життя, а низький рівень культури міжнаціонального спілкування має негативні наслідки.

Застосувавши методику «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії» (за І. Юсуповим), ми визначали рівень розвитку емпатії студентів-іноземців. Методика містить 6 діагностичних шкал емпатії, що виражають ставлення до батьків, тварин, людей похилого віку, дітей, героїв художніх творів, знайомих і незнайомих людей [283, с.40]. Опитувальник містить 36 тверджень (Див. ДОДАТОК Д). В опитуванні взяли участь 365 здобувачів ЕГ і КГ.

Високий рівень розвитку емпатії властивий 23,56 % студентів, вони емоційно чутливі, швидко налагоджують контакти, їх цінує оточення за щирість. Також вони компромісні у вирішенні конфліктів, адекватно реагують на критику. В оцінці подій таких осіб емоції домінують над аналітичним мисленням. Вони комунікабельні, потребують постійної підтримки з боку оточення. Вони активно реагують на події, що відбуваються, відповідальні у ставленні до навколишнього світу, болісно сприймають порушення, тонко реагують на настрій співрозмовника, відчувають комплекс провини, побоюючись заподіяти іншим шкоду. Ця категорія респондентів потребує створення доброзичливої атмосфери і підтримки

45,75% опитаних має середній рівень розвитку емпатії, для них властиво оцінювати вчинки людей, проте без урахування мотивів, що їх спричинили; такі студенти здатні до самоконтролю емоцій, прагнуть зрозуміти співрозмовника, нетолерантні при виявленні почуттів співрозмовника. Скутість власних почуттів заважає їм сприймати інших, що впливає на налагодження стосунків з ними. Для осіб з низьким рівнем (18,64 %) розвитку емпатії властиві такі характеристики: виникають труднощі у налагодженні стосунків з оточенням, не визнають публічності, з іронією ставляться до емоційних проявів інших, відчувають труднощі, що пов'язані з початком розмови, взаємини з іншими будують формально, за сюжетно-рольовим принципом.

Для визначення домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні (миролюбна, уникнення чи агресія) використано методику В. Бойка [283, с. 101]. Респондентам запропоновано 23 запитання з варіантами відповідей.

Результати опитувань засвідчили, що стратегія миролюбство домінує у 36,44 % студентів завдяки тому, що, інтелект нейтралізує прояв емоцій, впливає також характер людини (врівноваженість, комунікабельність, м'якість, безконфліктність).

Стратегія захисту суб'єктивної реальності (уникнення базується на економії інтелектуальних або емоційних ресурсів) [283]. Цей вид стратегії виявлено у 23,01 %, студентів, він пов'язаний з психологічними особливостями (слабка енергійність, темперамент, ригідність емоцій тощо), прагненням до уникання напруженості, контактів, конфліктів.

Для визначення домінувальної стратегії психологічного захисту у спілкуванні (миролюбна, уникання чи агресія) використано спеціальну методику (В. Бойко). Респондентам було запропоновано 24 запитання з варіантами відповідей (ДОДАТОК Г). Для визначення притаманної здобувачам освіти стратегії психологічного захисту в спілкуванні з партнерами потрібно було знайти суму відповідей кожного типу («а» миролюбство, «б» – уникання, «в» – агресія). Чим більше представлено відповідей певного типу, тим чіткіше виражена відповідна стратегія) якщо їх кількість приблизно однакова, то в контакті з партнерами активно використовуються різні захисти суб'єктивної реальності.

Миролюбність – психологічна стратегія захисту суб'єктивної реальності особистості, в якій провідну роль відіграють інтелект і характер. Інтелект нейтралізує енергію емоцій у тих випадках, коли виникає загроза для «Я» особистості. Миролюбність передбачає партнерство і співробітництво, уміння йти на компроміс, робити поступки і бути гнучким, готовність жертвувати деякими власними інтересами заради головного – збереження гідності, здатність уникання конфліктів.

Уникання – психологічна стратегія захисту суб'єктивної реальності, що ґрунтується на економії інтелектуальних й емоційних ресурсів. Індивід звично обходить або без бою залишає зони конфліктів і напруги, коли його «Я» атакують, при цьому він відкрито не розтрачує енергію емоцій і мінімально напружує інтелект.

Агресія – психологічна стратегія захисту суб'єктивної реальності особистості, що діє на основі інстинкту. Вона виявляється в типових ситуаціях спілкування,

потужна енергетика захищає «Я» особистості на вулиці в міській юрбі, у громадському транспорті, в черзі, на роботі, вдома, у взаєминах зі сторонніми і дуже близькими людьми, з друзями тощо.

Для дослідження важливим є визначення стандартної думки про етнічні групи або окремих індивідів як представників цих груп – стереотипи [10]. Т. Бакка з-поміж соціальних стереотипів виокремлює етнічні – сукупність уявлень про представників іншого етносу, його інтелектуальний і моральний рівень, його звичаї і традиції, його роль в історії людства, регіону, в історії відносин двох етносів [10, с. 30]. У соціальній психології виділяють автостереотипи, які описують етнічну самосвідомість, уявлення етносу про себе та гетеростереотипи, якими змальовують образ іншого [144, с. 38]. Розрізняють позитивні, негативні або нейтральні стереотипи. Позитивні етнічні стереотипи використовують у суспільній думці для характеристики й опису різних національностей, щоб створити ґрунт для взаємодії культур. Негативні стереотипи – уявлення, які гальмують розвиток діалогу між різними етнічними культурами [10, с. 30].

Г. Тріандіс класифікує стереотипи за складністю (кількість незалежних уявлень); виразністю (рівень узгодженості щодо того, як ця ознака характеризує групу); валідністю (відповідність стереотипів та об'єктивних наукових даних); значущістю (рівень позитивних або негативних характеристик, що подавалися) [34, с. 144]. Вивчення етнічних стереотипів спрямоване на дослідження емоційної складової в структурі особистості.

Для визначення наявності позитивних / негативних стереотипів у іноземних студентів використано методичку «Перелік рис» Д. Каца та К. Брейлі. Кожен здобувач освіти отримав перелік національностей: індійці, латиноамериканці, араби, британці, китайці, африканці, українці, колумбійці (8) та перелік рис (близько 80-ти). З цього списку рис було відібрано ті, які, на думку респондентів, властиві кожній з названих національностей. Результати свідчать про те, що більшість здобувачів освіти послуговуються стереотипами, оскільки у 62,19 % збігалися риси, які приписували певним етнічним представникам, причому відповіді вмотивовано

тим, що це характерно для українця, а ці риси – для араба і т.д. Важливо, що у свідомості переважають позитивні стереотипи 40,27%.

Для визначення рівня близькості / віддаленості етнічних груп використано шкалу соціальної дистанції Е. Богардуса. Респондент має оцінити своє власне ставлення до представників різних національностей і визначити рівень соціальних контактів, тобто готовність контактувати з ними. Варіанти можливих контактів Е. Богардус визначив так:

« Узяв би шлюб» – 1 бал, «... як товаришів» – 2 бали, «...сусідів» – 3 бали, «... колег по роботі» – 4 бали, «...жителів країни – 5 балів, «... відвідувачів країни (туристів» – 6 балів, «вигнав би з країни» – 7 балів. У 365 студентів інтегральний індекс національної дистанційованості є таким: підготовчий факультет – 5,7, перший курс – 4,8; другий курс – 4,6; третій курс – 4,1. За інструкцією, чим вищий показник, тим більша дистанція до толерантності. Ці показники засвідчують, що індекс міжнаціональної дистанції залежить від рівня освіченості: чим вищий рівень інтелектуальних здібностей, загальних, фахових компетентностей, тим нижчий рівень дистанції.

Аналізуючи емоційний вимір респондентів, анкети / методики, виявлено показники та форми прояву їх агресивної поведінки (А. Баса та А. Даркі) [277]. Для цього здобувачам освіти було запропоновано опитувальник, який виявляє види агресивної поведінки (ДОДАТОК). За результатами опитування, в іноземних студентів переважають підозрілість – схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, яка ґрунтується на переконанні, що оточення хоче їм зашкодити – 56,99 %; роздратування – готовність за найменшого збудження проявляти запальність, різкість, грубість 39,18 %; прояви негативних почуттів (сварка, крики) 24,11 %; непряма агресія (використання обхідним шляхом пліток, жартів. Спрямованих проти іншої особи, та прояви ненаправлених, неупорядкованих вибухів люті (крик, тупотіння ногами тощо); 16,71% негативізм – опонувальна форма поведінки, зазвичай спрямована проти авторитету, що може наростати від пасивного супротиву до активних дій всупереч вимогам, правилам, законам – 55,62%.

Тенденція до зростання мобільності не лише на рівні країн, регіонів, але й освітніх закладів, зокрема коли в одному регіоні функціонує розмаїття культур, зумовила розробку інструмента для вимірювання здатності до взаємодії людей різних національностей – «Шкали культурного інтелекту» Крістофера Ерлі та Суна Енга. Культурний інтелект – це здатність індивіда або групи ефективно функціонувати в контексті, що вирізняється культурним розмаїттям [149, с. 268]. Група науковців, зокрема С. Буко, А.Горбачиком, К. Іващенко, Н. Костенко адаптували та застосували у загальноукраїнських опитуваннях шкали культурного інтелекту. Цей метод вимірювання було використано у дослідженні. Шкали містить групи запитань, які диференційовано так: перша група запитань – це індикатор метакогнітивного виміру, друга група – когнітивного, третя – мотиваційного, четверта – поведінкового. Для кожного пункту використовується одна семибальна шкала відповідей, де один бал означає «Зовсім не згодний», а 7 балів – «Цілком згодний» [277, с.291].

Метакогнітивний вимір характеризує усвідомлення людиною особливостей культурних норм різних суспільств, на які варто зважати під час перебування в тому чи тому суспільстві, та відповідає за критичне мислення в ситуаціях міжкультурної взаємодії. Цей вимір культурного інтелекту дає людині змогу оцінити та, за потреби, змінити власні уявлення про носіїв інших культур; отже, він визначає адекватність розуміння та сприйняття інших культур. У досліджуваних студентів він склав 3,45 балів.

Когнітивний вимір (cognitive CQ) об'єднує знання людиною норм, практик та конвенцій в інших культурах, фіксуючи наявність як культурних універсалій, так і культурних відмінностей. Цей вимір культурного інтелекту допомагає людині, завдяки здобутим знанням, ухвалювати потрібні рішення та правильно поводитися в міжкультурних ситуаціях. У іноземних студентів він склав 2,48 балів.

Мотиваційний вимір культурного інтелекту (motivational CQ) характеризує здатність людини спрямовувати увагу та енергію на пізнання особливостей інших культур. Важливість мотиваційного виміру пояснюється тим, що ефективна міжкультурна взаємодія можлива лише за наявності інтересу та докладання

реальних зусиль до пізнання нового в інших культурах. У досліджуваних іноземних студентів він складає 3,96 балів.

Поведінковий вимір (behavioural CQ) характеризує здатність людини демонструвати адекватні вербальні та невербальні дії в ситуації міжкультурної взаємодії. Поведінковий аспект є значущим, оскільки саме поведінка є найвиразнішою формою соціальної взаємодії. В наших дослідженнях він склав 3,82 бали.

А. Солодка, аналізуючи провідні концепції культурного інтелекту, визначає системний підхід до його вивчення, представлений у монографії П. Ерлі та С. Енг «CQ: developing cultural intelligence at work». Автори визначають культурний інтелект як здатність людини успішно адаптуватись до нового культурного середовища [315 с. 86].

Ця діагностична методика дала можливість визначити рівень готовності іноземних студентів до міжкультурної взаємодії та окреслити ті характеристики, що впливають на цей процес. Причинами таких результатів є те, що зміст освітнього процесу не відповідає рівню тих проблем, що виникають у міжкультурному середовищі ЗВО. Це пояснюється і тим, що у студентів спостерігається низький рівень сприйняття інших культур, нерозуміння глибинного сенсу контексту взаємодії, несформованість мотивації до розуміння на підставі рівноправності і рівноцінності культур, відсутність толерантності, висока конфліктність, різкість, категоричність, обмежений діапазон комунікативних стратегій і тактик у поведінці [125, с. 55].

За відібраними методиками вивчено стан сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. Результати діагностики показують, що в здобувачів освіти виявлено низький рівень володіння українською мовою, поверхові знання з української культури, її історії, традицій; неготовність більшості студентів до сприйняття мовлення інших народів, спостерігаються емоційні бар'єри у налагодженні контактів з представниками інших національностей; наявність стереотипів, негативних установок у сприйнятті інших тощо.

Таблиця 2.2.

Сформованість вихованості культури міжнародного спілкування іноземних студентів медичних ЗВО за мотиваційно-ціннісним критерієм

Рівні	групи	Кількісні показники у %
Творчий	ЕГ	0
	КГ	0
Реконструктивний	ЕГ	8,0
	КГ	8,6
Репродуктивний	ЕГ	45,4
	КГ	42,1
Початковий	ЕГ	46,6
	КГ	49,3

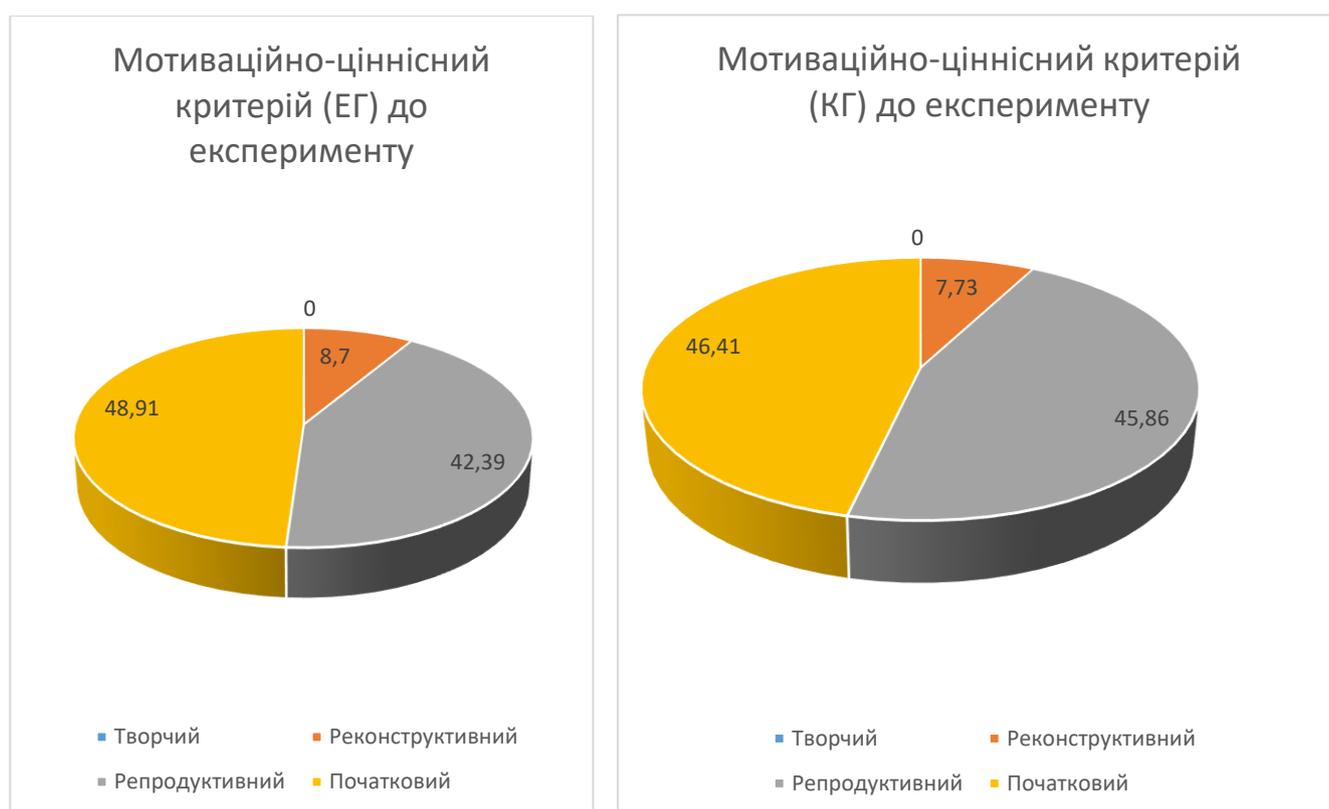

Рис. 2.1. Сформованість вихованості культури міжнародного спілкування іноземних студентів медичних ЗВО за мотиваційно-ціннісним критерієм

Таблиця 2.3.

Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за когнітивно-інформаційним критерієм

Рівні	групи	Кількісні показники у %
Творчий	ЕГ	0,7
	КГ	0,5
Реконструктивний	ЕГ	8,0
	КГ	8,2
Репродуктивний	ЕГ	36,3
	КГ	33,7
Початковий	ЕГ	52,8
	КГ	58,1

Джерело: таблиця створена автором

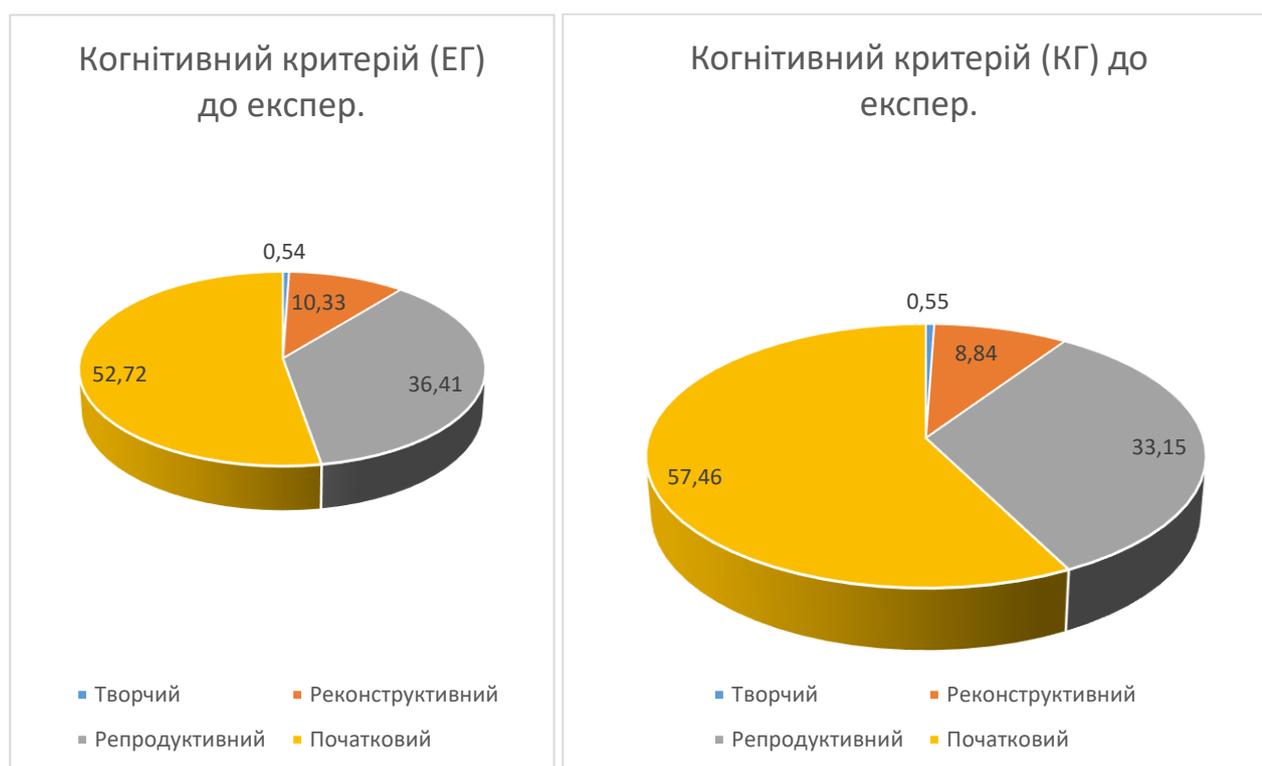

Рис. 2.2. Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за когнітивно-інформаційним критерієм

Таблиця 2.4.

Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за діяльнісно-комунікативним критерієм

Рівні	групи	Кількісні показники у %
Творчий	ЕГ	1,5
	КГ	1,6
Реконструктивний	ЕГ	7,3
	КГ	9,9
Репродуктивний	ЕГ	35,3
	КГ	30,9
Початковий	ЕГ	55,9
	КГ	57,6

Джерело: таблиця створена автором

Рис. 2.3. Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за діяльнісно-комунікативним критерієм

Таблиця 2.5.

Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за емоційно-орієнтувальним критерієм

Рівні	групи	Кількісні показники у %
Творчий	ЕГ	3,2
	КГ	2,2
Реконструктивний	ЕГ	12,9
	КГ	10,3
Репродуктивний	ЕГ	38,4
	КГ	36,4
Початковий	ЕГ	45,5
	КГ	51,1

Джерело: таблиця створена автором

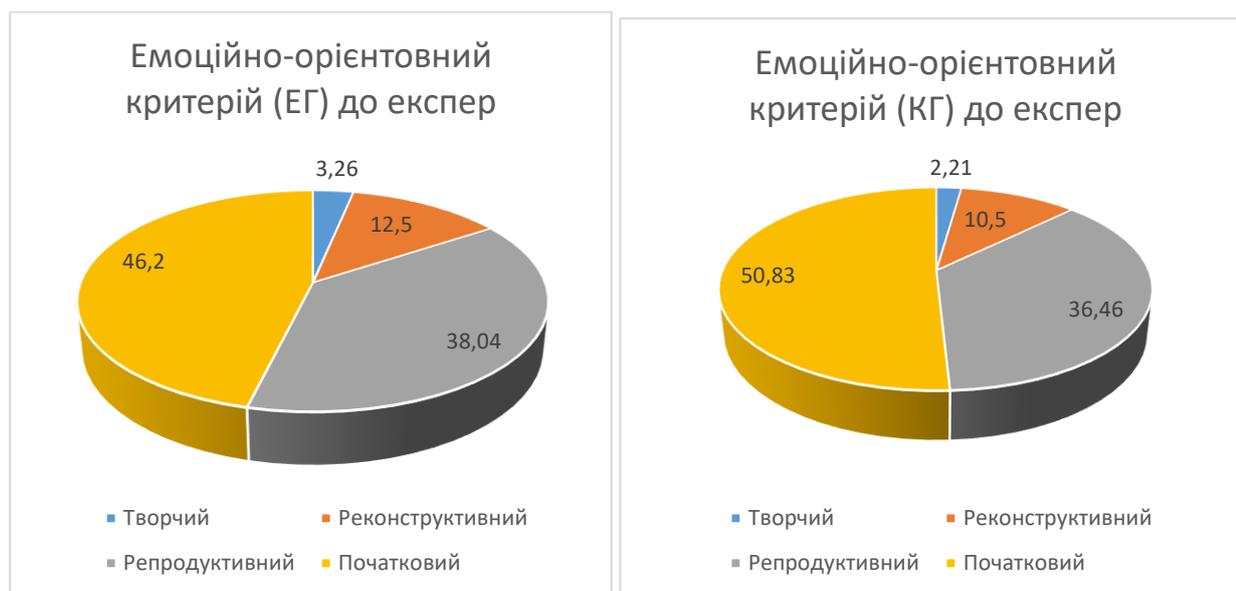

Рис. 2.4. Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за емоційно-орієнтувальним критерієм .

На констатувальному етапі експерименту результати діагностики такі: в ЕГ до творчого (високого) рівня віднесено 1,4% респондентів; реконструктивного (середнього) – 9,8%, репродуктивного (нижче середнього) – 38,0%, початкового (низького) – 50,8 %, відповідно, в КГ ці показники становлять: 1,2 %; 9,1 %; 36,6%, , 53,1%. Тобто показники КГ і ЕГ суттєво не відрізняються. Це уможливило

диференціацію здобувачів освіти за рівнями сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Таблиця 2.6.

Рівень сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів на констатувальному етапі експерименту (%)

Рівні	Групи	Критерії			
		Мотиваційно-ціннісний	Когнітивно-інформаційний	Діяльнісно-комунікативний	Емоційно-орієнтувальний
Творчий	КГ	0	0,5	1,6	2,2
	ЕГ	0	0,7	1,5	3,2
Реконструктивний	КГ	8,0	8,2	9,9	10,3
	ЕГ	8,6	10,2	7,3	12,9
Репродуктивний	КГ	45,4	33,7	30,9	36,4
	ЕГ	42,1	36,3	35,3	38,4
Початковий	КГ	46,6	58,1	57,6	51,1
	ЕГ	49,3	52,8	55,9	45,5

Для статистичної перевірки однорідності контрольної та експериментальної груп використано метод Z-критерію. Для цього творчий рівень позначено – 4 бали, реконструктивний – 3 бали; репродуктивний – 2 бали і початковий – 1 бал. Тоді отримано:

$$\bar{x}'_{\text{ЕГ}} = \frac{\sum x_i n'_i}{n}, \quad (2.3)$$

$$\text{а } \bar{x}''_{\text{КГ}} = \frac{\sum x_i n''_i}{n} \quad (2.4)$$

Знайдемо різницю між середніми балами в обох групах (x_p), а потім доведемо що це є випадковим явищем. Скористаємося Z-критерієм для порівняння двох генеральних середніх в ЕГ та КГ. Введемо нульову гіпотезу H_0 – «різниця середніх вибірок в ЕГ і КГ є випадковою, тобто

$$\bar{x}'_{\text{ЕГ}} \geq \bar{x}''_{\text{КГ}}$$

та альтернативну (протилежну) гіпотезу H_1 – «різниця між середніми значеннями в ЕГ і КГ не є випадковою, тобто

$$\bar{x}'_{\text{ЕГ}} < \bar{x}''_{\text{КГ}}.$$

значення критерію знайдемо за формулою

$$Z_{\text{сн}} = \frac{|\bar{x}''_{\text{КГ}} - \bar{x}'_{\text{ЕГ}}|}{\sqrt{\frac{S''_{\text{КГ}}{}^2 + S'_{\text{ЕГ}}{}^2}{n-1}}} \quad (2.5)$$

де $S'_{\text{ЕГ}}{}^2$ - виправлена дисперсія в ЕГ до експерименту; $S''_{\text{ЕГ}}{}^2$ - виправлена дисперсія в ЕГ після експерименту, які знаходимо за формулами:

$$S'_{\text{ЕГ}}{}^2 = \frac{n}{n-1} \left(\frac{\sum x_i^2 \cdot n_i}{n} - [\bar{x}'_{\text{ЕГ}}]^2 \right) \quad (2.6)$$

$$S''_{\text{КГ}}{}^2 = \frac{n}{n-1} \left(\frac{\sum x_i^2 \cdot n_i}{n} - [\bar{x}''_{\text{КГ}}]^2 \right) \quad (2.7.)$$

За формулою знаходимо значення критерію Z : $Z_{\text{сн}}$

Критичне значення критерію знаходимо за формулою

$$\Phi(Z_{\text{кр}}) = \frac{1-2\alpha}{2} = \frac{1-2 \cdot 0,05}{2} = 0,45 \Rightarrow Z_{\text{кр}} = 2,32, \quad (2.8)$$

де $\Phi(x)$ – функція Лапласа, значення якої знаходимо за таблицями, а $\alpha = 0,05$ – рівень значущості.

Відповідно до цього оцінюємо, яку з гіпотез необхідно прийняти, а яку відхилити.

Для цього порівнюємо стан в обох групах за мотиваційно-ціннісним критерієм за допомогою Z -критерія.

$$\bar{x}'_{\text{ЕГ}} = (0 \cdot 4 + 16 \cdot 3 + 78 \cdot 2 + 90 \cdot 1) / 184 = 1,598,$$

$$\text{а } \bar{x}''_{\text{КГ}} = (0 \cdot 4 + 14 \cdot 3 + 83 \cdot 2 + 84 \cdot 1) / 181 = 1,613.$$

Різниця $x_p = 0,015$, доведемо, що вона є випадковою. Для цього ведемо нульову гіпотезу H_0 – «різниця показників в експериментальній групі та контрольній є випадковою, тобто $\bar{x}'_{\text{ЕГ}} \geq \bar{x}''_{\text{ОКГ}}$ та альтернативну (протилежну) гіпотезу H_1 – «різниця між показниками в ЕГ та КГ не є випадковою», тобто $\bar{x}'_{\text{ЕГ}} < \bar{x}''_{\text{КГ}}$.

$$S'_{\text{ЕГ}}{}^2 = (184/183) \cdot ((16 \cdot 9 + 78 \cdot 4 + 90 \cdot 1) / 184 - 1,598 \cdot 1,598) = 0,416$$

$$S''_{\text{КГ}}{}^2 = (181/180) \cdot ((14 \cdot 9 + 83 \cdot 4 + 84 \cdot 1) / 181 - 1,613 \cdot 1,613) = 0,395$$

$$Z_{cn} = 0,015/0,067 = 0,22, \text{ а } Z_{кр} = 2,32, \text{ отже } Z_{cn} < Z_{кр}$$

Отже, приймаємо нульову гіпотезу та відхиляємо альтернативну. Різниця між значеннями є випадковою і можна вважати, що ці групи однорідні. Аналогічно доводимо однорідність за іншими критеріями.

- *Творчий* (високий) рівень: мотиви (інтерес, потреби, бажання, прагнення до діалогу) виявлені виразно, стійко; здатність до аналізу, синтезу, оцінки досліджуваного явища; прояв гнучкості, креативності, оригінальності, унікальності, неординарності в комунікативних способах мислення, взаємодії; здатність застосовувати уміння (інтелектуальні, інтерактивні, рефлексивні) в нових, нестандартних ситуаціях міжнаціонального змісту; здатність проявляти етнопатію, використовувати емоції як засіб прояву національної своєрідності; емоційна регуляція власної поведінки; вміння ставити себе на місце іншого з почуттям поваги, співчуття, милосердя.

- *Реконструктивний* (середній): мотиви (інтерес, потреби, бажання, прагнення до діалогу) виявлені ситуативно; здатність до розуміння досліджуваного явища; прояв умінь (інтелектуальних, інтерактивних, рефлексивних) у стандартних ситуаціях; здатність проявляти етнопатію ситуативно, емоційна регуляція власної поведінки лише з допомогою інших; ситуативні прояви почуття поваги, милосердя.

- *Репродуктивний* (нижче середнього): мотиви щодо формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (інтерес, потреби, бажання, прагнення до діалогу) зовнішні; наявність знань із досліджуваного явища; прояв умінь (інтелектуальних, інтерактивних, рефлексивних) лише за зразком; здатність виявляти етнопатію ситуативно, емоційна регуляція власної поведінки, прояви почуття поваги, милосердя, спричинені зовнішніми мотивами.

- *Початковий* (низький): мотиви щодо формування культури міжнаціонального спілкування не сформовані, поверхові знання досліджуваного явища, орієнтація на ізолюваність (небажання спілкуватися з представниками інших культур), прояви негативних етнічних стереотипів, відсутність умінь саморегуляції внутрішнього стану, прояви конфліктності, агресивності, інтолерантності тощо.

2.3. Модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

Інтернаціоналізація, глобалізація, інтеграція суспільних процесів, сприяють розвитку тісної взаємодії представників різних націй, етносів, культур. З огляду на це все більшої актуальності набуває проблема формування культури міжнаціонального спілкування здобувачів освіти, розвитку інтелекту, потенціалу нації, національної самобутності народу, соціальної відповідальності перед націями та народностями, засвоєння надбань різних культур для мирного співіснування людства.

З метою чіткого бачення процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти використано метод моделювання. Сутність моделювання полягає в заміщенні досліджуваного об'єкта іншим, спеціально для цього створеним. Під моделлю розуміють уявну або матеріально реалізовану систему, яка, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замістити його так, що вона сама стає джерелом інформації про об'єкт пізнання [193, с. 75]. Під час моделювання вивчається не сам об'єкт пізнання, а його відображення у вигляді моделі, але результат дослідження переноситься з моделі на об'єкт [209, с.114]. У дослідженні спроектовано модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (далі – Модель). Модель візуалізовано як цілісну сукупність взаємопов'язаних, взаємообумовлених компонентів: цільовий, методологічний, змістово-процесуальний, рефлексивно-результативний (рис.2. 1).

Створюючи модель, ми окреслили освітній простір, в якому здійснюється формування культури міжнаціонального спілкування (Т. Ткач, Т. Франчук, А. Цимбалару). Освітній простір медичних ЗВО визначаємо як інтегральний комплекс, що охоплює умови, ресурси, засоби освітньої взаємодії, освітню структуру. Його можна представити у вигляді трьох векторів-координат: суб'єкти формування культури міжнаціонального спілкування, до яких належать студенти, професорсько-викладацький склад, фахівці, представники сфери освіти, медицини, діячі культури,

організатори культурно-дозвілєвих центрів, об'єднань тощо; освітній простір; багатопланові види діяльності, які забезпечують виховну функцію формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Сукупність цих компонентів дозволяє розглядати освітній простір медичного ЗВО як відкритий, виховний і розвивальний.

Схарактеризуємо кожен блок моделі. Цільовий, що узгоджується з метою дослідження, прогнозованими результатами, – сформованістю культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти як якісного показника їх вихованості.

Методологічний блок охоплює наукові підходи (контекстуальний, культурологічний, фасилітаційний, діяльнісний, рефлексивний, особистісно-зорієнтований, аксіологічний); принципи (вживання в культуру, самоактуалізації та самореалізації на перетині культур, поєднання позитивного образу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур, партисипативності у взаємодії), що надало можливість опрацювати єдину модель об'єкта й оперувати нею на всіх етапах дослідження.

Змістово-процесуальний блок відображає етапи процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний). На кожному з них виокремлено зміст (навчальні дисципліни, позааудиторна виховна робота, практика), форми і методи виховання, що забезпечують цей процес.

Рефлексивно-результативний блок відображає процес аналізу і оцінки міжкультурних взаємин (відтворення, повторна оцінка та аналіз ситуації, регенерація), а також дає можливість спостерігати позитивну динаміку сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти на основі розроблених критеріїв, показників та рівнів.

Визначено та обґрунтовано педагогічні умови, за яких формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО буде ефективним: спрямування особистості студента на позитивне

моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти.

Модель розроблена на основі Стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня, галузь знань 22 Охорона здоров'я, спеціальність 222 Медицина, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 08.11.2021 р. № 1197 [318], Освітньо-професійної програми «Медицина» галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 222 Медицина [231], робочих програм навчальних дисциплін, практик, програми позааудиторної виховної роботи.

Початковим етапом створення моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти є визначення цілей (цілепокладання). Цілепокладання – процес формування цілі як ідеального образу бажаного (цілеформування), її досягнення і втілення у результаті діяльності (цілереалізація). На підставі того факту, що цілепокладання не зводиться до одного простого цільового акту, а є процесом, де ціль, засіб і результат постійно міняються місцями, можна стверджувати про принципову можливість експлікації неявних компонентів цілепокладання. Це стосується не лише однієї із сторін цілей – цілереалізації (ціль – засіб – результат), а й іншої сторони – цілеформування (потреба – мотив – інтерес) [346, с. 104]. Цілі освітнього процесу зазвичай розглядають у такій ієрархічній послідовності: стратегічні – загальнодержавні цілі освіти; тактичні – цілі етапів і профілів освітньої діяльності конкретних закладів освіти, оперативні – безпосередньо освітні цілі напрямів виховання, навчання, навчальних курсів, дисциплін, конкретних занять.

Визначаючи цілі, ми враховували сутність феномена «культура міжнаціонального спілкування», особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти.

Відповідно до теми наукового дослідження визначено цільовий блок у такій послідовності: вихідна мета, що випливає із соціального замовлення фахівців у галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 222 Медицина – задоволення соціального попиту на майбутніх медиків (іноземних студентів) зі сформованим потенціалом вихованості культури міжнаціонального спілкування. Конструктивна мета визначена на рівні освітнього простору медичних ЗВО: формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Спрямування освітнього простору медичних ЗВО на міжкультурну взаємодію сприяє культурному розмаїттю, забезпечує вільний розвиток культур національних меншин, визнає унікальність та самобутність кожної етнокультурної групи, забезпечує реалізацію етнокультурних прав національних меншин та їхню повноцінну участь у національному культурному процесі [131, с. 89.]. Оперативна мета конкретизується у науково-педагогічному дослідженні: розроблення, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов, які забезпечують формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Розробляючи модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти, ми окреслили методологічний блок, який охоплює методологічні підходи, актуальні для дослідження: комунікативний, контекстуальний, культурологічний, фасилітаційний, діяльнісний, особистісно-зорінтований, рефлексивний, аксіологічний.

У сучасних умовах культурологічний підхід до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти набуває особливої актуальності і наповнюється новим змістом. Сучасне його трактування передбачає те, що цей процес має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях культури і будуватися у відповідності до цих цінностей та конкретних національних й регіональних культур. Сучасна освітня парадигма стає культуротворчою. Нове соціальне замовлення суспільства вимагає формувати особистість, яка поєднує в собі цінності рідної та іншомовної культур і готова до

міжкультурного спілкування. Динаміка розвитку міжкультурних контактів, осмислення масштабів активного та потенційного простору спілкування особистостей на межі культур спонукає до переорієнтації простору навчання на соціальнокультурну парадигму. Проблематику культурологічного підходу до навчання та виховання досліджують Л. Бірюк, С. Машкіна, Л. Хомич, М. Бастун, М. Грицько та ін.

Успішне формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів неможливе без засвоєння ними відповідних знань, залучення здобувачів освіти до національної культури через те, що саме вона забезпечує всебічне і глибоке розуміння та утвердження в повсякденному житті загальнолюдських, національних цінностей, положень, принципів. На нашу думку, саме культурологічний підхід поєднує всі компоненти освіти (навчальну, виховну мету, зміст навчання, методи і прийоми / технології навчання, засоби навчання) і забезпечує ефективне засвоєння студентами медичних ЗВО культурологічних знань. Крім того, культурологічний підхід уможливорює навчання та виховання в контексті «діалогу культур». Культурологічний підхід до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів зумовлює концентрацію уваги на здатності й потребі особистості набувати соціально-культурного досвіду різних спільнот – етносу, народності, національності, перебуваючи в полікультурному просторі. Через механізм духовного засвоєння етнокультурних цінностей та творчу самореалізацію людина набуває соціокультурного досвіду. Тому важливими є сприймання культурних цінностей на рівні знань, розуміння, оцінювання, емоційного забарвлення, стимулювання активної діяльності іноземних студентів з використанням соціокультурного простору – фольклору, мистецьких цінностей, пам'яток історії та культури, природних ландшафтів та інших екологоестетичних чинників.

Дослідження базується на контекстуальному підході до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (Н. Дем'яненко, В. Желанова, Н. Мирончук, О. Шапран, Е. Брунстад, Д. Перін). Контекстуальний підхід враховує, що знання пов'язані з контекстом і, кожна людина дивиться на

життя під власним кутом зору, може змінити його тільки за допомогою свідомих зусиль. Застосовуючи контекстуальний підхід, досліджують засоби, які культура дає людині, щоб сприймати цей світ. Глобальне порозуміння є головною метою контекстуального підходу [287, с. 78]. Оскільки погляди, цінності, традиції у представників різних культур різні, то розуміння комунікативного контексту є важливим і необхідним для налагодження стосунків. Урахування контекстуального підходу у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів забезпечує можливість змін у стосунках, гнучкість, корекцію у взаєминах та їх трансформацію в комунікативний простір.

Формування культури міжнаціонального спілкування спрямоване на становлення та розвиток суб'єкта як особистості з наявними ціннісними для суспільства, професії, для самої людини характеристиками. А тому одним із методологічних підходів у досліджуваному процесі є особистісний. Сучасні науковці Г. Балл, І. Бех, О. Грива, С. Яценко досліджують особистісний підхід до виховання. Його реалізація дає змогу зі значною ймовірністю наблизитися до вирішення завдань міжкультурної комунікації. Особистісний підхід передбачає пріоритет цілей і цінностей суб'єкта, його самобутності як активного носія особистісного досвіду, потенційних можливостей, тобто ґрунтується на пріоритеті особистості, коли за кожним визнається право на свободу вибору, волевиявлення, набуття індивідуальності. Освітній процес вибудовується з максимальним урахуванням здібностей, інтересів, потреб, бажань студента, що забезпечує активізацію таких механізмів особистості як самовизначення, самоактуалізація, самореалізація. Сформована за таких умов особистість здатна на вільний, відповідальний вибір у культурному розмаїтті [62, с.7]. Тому регуляцію стосунків особистість будує на основі розуміння, осмислення, прийняття і визнання різноманітності світу.

Науково-теоретичні та практичні засади фасилітативного підходу в міжкультурній комунікації розробила українська науковиця А. Солодка [313]. Це поняття дослідниця розглядає як «процес полегшення та посилення продуктивності виховання й навчання, розвиток учасників педагогічного процесу за рахунок

власного стилю спілкування й особливостей особистості педагога та студента, а саме:

– співпраця: взаємодія педагога зі студентами та студентів між собою ґрунтується на розумінні та підтримці. Організація діяльності та взаємодії спрямована на конструктивне вирішення проблемних завдань;

– власна позиція: за кожним учасником взаємодії залишається право на власну думку, позицію, що передбачає щире зацікавлення у думці інших і не нав'язуванні власної думки;

– індивідуальність і рівність: кожен суб'єкт визнається неповторною особистістю, рівноправною серед інших у вияві власної індивідуальності;

– саморозкриття: педагог-фасилітатор педагогічно грамотно та відкрито виявляє свої власні відчуття й емоційні переживання, знімаючи психологічні бар'єри відчуженості між учасниками взаємодії;

– залучення кожного в спільну діяльність (партисипативність): співучасть студентів в організації діяльності з педагогом, спільне прийняття рішень про форми, способи та норми здійснення взаємодії, колективна відповідальність за ухвалені рішення;

– організація простору: фасилітаційна організація простору дозволяє вільно встановлювати зоровий контакт, виконувати спільні дії, обмінюватися вербальними й невербальними засобами комунікації, емоційними станами, забезпечуючи зворотний зв'язок і взаєморозуміння [313, с.89].

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації суспільства сформованість культури міжнаціонального спілкування майбутнього лікаря розглядається як складник компетентності фахівця. Дослідженню сутності компетентності присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Професійну компетентність трактують як готовність до виконання професійної діяльності [41], як першооснову професійної майстерності, професійну характеристику (В. Загвязинський, І. Зязюн,) [61]; [127], систему змістово-педагогічних, організаційно-методичних заходів, спрямованих на забезпечення готовності майбутнього педагога до педагогічної діяльності (О. Дубасенюк) [120]. Водночас науковці розглядають

поняття «компетенція» як задану вимогу, норму освітньої підготовки. Тому компетентнісний підхід у дослідженні виступає як основа у процесі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО.

Компетентність фахівця щодо формування культури міжнаціонального спілкування науковці вивчають в аспекті полікультурної компетентності педагога (В. Кузьменко, Н. Ничкало, О. Сухомлинська). Полікультурну компетентність В. Кузьменко визначає як здатність особистості жити та діяти в багатокультурному суспільстві.

У дослідженні визначено принципи, функції культури міжнаціонального спілкування: вживання в культуру; самоактуалізація, самореалізація на перетині культур; поєднання позитивного образу власної культури з позитивним ставленням до інших культур; партисипативність у взаємодії [133, с. 56].

Комунікативний підхід є підґрунтям для формування культури міжнаціонального спілкування, оскільки освітній простір в якому перебуває суб'єкт залучений до комунікативної діяльності що забезпечує оволодіння мовою, як джерелом культури, соціокультурної інформації і засобу міжнаціонального спілкування. Комунікація в освітньому просторі виступає основою для поглиблення знань, розвитку умінь, збагачення досвіду і як наслідок формується внутрішній світ особистості. Комунікативний підхід забезпечує розвиток етичних, естетичних, духовних цінностей особистості. Іншими словами комунікація як методологічний принцип освіти є принципом системним, який поєднує в собі не тільки знаннєві та технологічні, але, в першу чергу, онтологічні, аксіологічні, телеологічні засади виховання [269]. Процес міжкультурної взаємодії передбачає нерозривний зв'язок власної культури і оволодіння цінностями, нормами, роєвими структурами іншої культури, ознайомлення студентів з відмінностями в міжособистісних стосунках. Вживання в іншу культуру завдяки комунікації дає можливість побачити іншу культуру на світ її очима, що є необхідною умовою її розуміння та розуміння світу.

Аксіологічний підхід до формування культури міжнаціонального спілкування (І. Бех, Г. Васянович, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Сухомлинська та ін.) ґрунтується на засадах педагогічної аксіології як напряду наукових досліджень, які

стосуються ціннісного аналізу змісту педагогічних ідей, теорій і концепцій з огляду на їх відповідність чи невідповідність потребам індивіда та суспільства, його морально-ціннісним імперативам [120, с.].

Гене́за поняття цінностей доводить, що в ньому поєднані три значення: характеристика зовнішніх властивостей і предметів, що є об'єктами ціннісного ставлення; психологічні якості людини, яка є суб'єктом цього ставлення; відносини між людьми, спілкування, завдяки чому цінності набувають значущості [85] .

З позицій аксіологічного підходу феномен «культура міжнаціонального спілкування» є цінністю суспільства, а людина, як суб'єкт, сама є цінністю і виступає як носій і творець цінностей культури. Сутність аксіологічного підходу до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів ми розглядаємо як спрямованість освітнього простору медичних закладів освіти на провідні положення аксіології – «цінність», «значущість», «ідеал», бачення світу у різноманітності, сприйняття відмінностей, ставлення до різноманітності культур на основі вищих загальнолюдських цінностей гуманізму, рівності, справедливості, добра, толерантності, миролюбності. Основним механізмом виховання є перетворення загальнолюдських цінностей на особистісні.

Змістово-процесуальний блок передбачав аналіз та обґрунтування виховного потенціалу освітньо-культурного простору в контексті формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО; стимулювання активності особистості до підвищення інтересу, прагнень, потреб до міжнаціонального спілкування на основі поваги, рівності, толерантності, гуманного ставлення до представників різних націй і народностей; набуття досвіду культури міжнаціонального спілкування, творчого підходу до вирішення проблем міжнаціональних взаємин.

Цикл освітніх компонентів забезпечує засвоєння теоретичних відомостей з культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів: ознайомлення з історією, культурою, традиціями українського народу; вивчення норм поведінки в українському суспільстві, формування стосунків на основі загальнолюдських цінностей, справедливості, відповідальності, толерантності, поваги, гуманності;

розвиток комунікативних умінь з людьми різних національностей, навичок емпатії, розуміння «іншого», поваги до співрозмовника; розвиток здатності вирішувати конфлікти міжнаціонального змісту.

Під час навчання іноземних студентів використано виховний потенціал занять на підготовчому відділенні упродовж навчального року. У навчальних планах підготовчого відділення передбачено «Фонокурс української мови як іноземної» (240 годин). Наступний етап – це вивчення хімії, біології, математики, фізики. На підготовчому відділенні іноземні студенти розпочинають вивчення літературного та наукового стилів мовлення.

Основне завдання цього періоду навчання – це введення здобувачів освіти в освітній простір ЗВО з полікультурним змістом, основною функцією цього простору є формування культури міжнаціонального спілкування. Навчання іноземних студентів на підготовчому відділенні ми відносимо до адаптаційного періоду, впродовж якого відбувалося входження здобувачів освіти в українську культуру. Іноземні студенти під час вивчення мови знайомляться з традиціями, звичаями, обрядами та цінностями українського народу, засвоюють норми культури поведінки, розвивають навички міжнаціональної комунікації, навчаються долати труднощі в налагодженні контактів різних націй, народностей. Виховні можливості для формування культури міжнаціонального спілкування використовуються під час вивчення тем «Україна», «Моя рідна країна», «Місто в якому я навчаюсь – Вінниця, Львів, Хмельницький, «Звичаї і традиції українського народу». Під час вивчення літературного стилю мовлення здобувачі освіти використовують діалоги на тему: «Моя рідна країна», «Аптека», «Торгівельні центри», «Гуртожиток, в якому я живу», «Театр», «Кінотеатр», «Бібліотека» тощо. Вивчаючи тексти про видатних науковців-лікарів, українських медиків, письменників-медиків, лікарів України, власної країни, світу, іноземні студенти пізнають особливості ціннісного бачення світу на міжособистісному рівні, інтерпретують міжнаціональну взаємодію як свідомий і динамічний процес взаєморозуміння, що сприяє взаємозбагаченню.

Така організація формування культури міжнаціонального спілкування надає взаємодії різнобічного характеру «співтрансформації», зустрічі смислів, прийняття

безлічі поглядів, уміння «прочитати іншого», що забезпечує варіативне бачення світу, інших культур.

Логічним продовженням формування культури міжнаціонального спілкування є освітній компонент «Країнознавство». Опановуючи його, студенти мають можливість глибше пізнати культуру шляхом усвідомлення цінності культури міжнаціонального спілкування, труднощів міжкультурної комунікативної компетентності, оволодіння методами професійної і міжособистісної взаємодії, засвоєння методів, прийомів міжкультурної і міжнаціональної толерантності тощо. Значний виховний потенціал для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів освітній компонент «Країнознавство». Адже поглиблення і розширення знань про історію становлення, особливості культур, націй, етносів різних країн збагатить світогляд особистості, створить міцний фундамент для утвердження у свідомості молодої людини бажання комунікувати на принципах справедливості, поваги, толерантності, визнання унікальності кожної національності, що сприятиме збереженню культурних цінностей, усвідомленню необхідності існування і взаємодії в умовах культурних відмінностей. Викладання цієї дисципліни на позитивному досвіді, як стверджує Н. Яковенко, розсіє ворожнечу між народами, сприятиме зменшенню випадків прояву расизму, шовінізму, інших негативних явищ [134].

Вивчення цієї дисципліни дасть можливість простежити розвиток феномену в історії української думки, орієнтуватися в полікультурному світі, розуміти його цінності і сенси, взаємодіяти з представниками інших націй, народностей, національностей, сформує позитивне сприйняття найкращого досвіду культурного розмаїття і цим збагатить власну культуру.

Цю виховну мету досягнуто під час вивчення тем: Україна – країна в якій я навчаюся // *Ukraine is the country where I study*. Географічні відомості про Україну // *Geographical information about Ukraine*. Великі міста України // *Large cities of Ukraine*. Державні символи України // *State symbols of Ukraine*. Природа України (річки, моря, гори) // *Nature of Ukraine (rivers, seas, mountains)*. Свята і традиції в Україні (релігійні свята, нерелігійні свята) // *Holidays and traditions in Ukraine*

(religious holidays, non-religious holidays). Моя батьківщина, моє місто // My homeland, my city. Географічні відомості про рідну країну // Geographical information about the native country. Розповідь про рідне місто // A story about my hometown. Свята і традиції рідної країни // Holidays and traditions of the native country. Вінниця – місто, в якому я навчаюся // Vinnytsia is the city where I study. Вінниця – адміністративний центр Вінницької області // Vinnytsia is the administrative center of Vinnytsia region. Музеї Вінниці // Museums of Vinnytsia. Транспорт у Вінниці // Transport in Vinnytsia. Місця відпочинку у Вінниці (парки, сквери, фонтани, торговельні центри) // Places of rest in Vinnytsia (parks, squares, fountains, shopping centers). Вінниця – місто студентів (коледжі, університети) // Vinnytsia is a city of students (colleges, universities). Мій університет // My university. Історія створення Вінницького національного медичного університету ім. М. І.Пирогова // History of National Pirogov Memorial Medical University. Університет сьогодні // University today. Організація охорони здоров'я в Україні // System of Health Care Organizations in Ukraine. Первинна, вторинна та третинна медична допомога// Primary, secondary and tertiary care. Де студенту-іноземцю можна отримати первинну медичну допомогу? // Where can a foreign student receive primary care? Однопрофільні, багатoproфільні заклади охорони здоров'я // Single-profile, multidisciplinary health facilities. Типи лікарень, їхня структура й організація роботи // Types of hospitals, their structure and organization of work / Структура лікарні // The structure of the hospital. Стаціонар. // Hospital, Поліклініка // Clinic, Приймальне відділення. // Reception department [293].

Культуру міжнаціонального спілкування трактують як складову ефективної професійної підготовки майбутнього фахівця і гармонійного розвитку його особистості в соціумі. Навчання культури міжнаціонального спілкування покликане сприяти: розвитку національної свідомості та загальнолюдських ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців; вихованню патріотичних і моральних переконань майбутніх лікарів; причетності до історії української культури, здобутків людства; забезпеченню глибокого осмислення історичного розвитку толерантності; засвоєнню практичних навичок роботи з історичними джерелами; виробленню

вмінь застосовувати одержані знання з історії в повсякденній діяльності для орієнтації в суспільно-політичному житті, соціоемпатичному оцінюванню суспільних явищ і подій, входженню особистості в іншомовне середовище іноземних студентів.

Формування культури міжнаціонального спілкування продовжується під час вивчення «Української мови як іноземної» на першому – четвертому курсах навчання у ЗВО.

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [130] і комунікативної мети навчання іноземних студентів, програма з «Української мови як іноземної» для підготовчих відділень університетів передбачає чотири складники: елементарний рівень, основний рівень, лінгвокраїнознавчий та професійно-орієнтовний курси [279]. Елементарний рівень передбачає часткове ознайомлення студентів із структурою і системою української мови та можливість спілкування у стандартних ситуаціях. Основний рівень визначає риси базового володіння українською мовою: уміння спілкуватися в ситуаціях під час занять у навчальних закладах, у бібліотеці, під час екскурсій, у закладах охорони здоров'я, під час телефонних розмов, у побуті. Лінгвокраїнознавчий курс передбачає ознайомлення студентів з двома можливими тенденціями взаємодії мови і культури: а) від фактів мови до фактів культури; б) від фактів культури до фактів мови [293]. У першому випадку культурознавчу інформацію містять самі мовні одиниці, наприклад, слово «козак» в сучасній українській мові є компліментом для хлопця або чоловіка, що зрозуміло у певному історичному екскурсі. У другому випадку викладач пояснює, що в одиницях мови відображено особливості культури і мислення її носіїв. (Наприклад, поділ доби на ранок, день, вечір, ніч різниться у носіїв української та англійської мов стосовно часу, коли починається ранок, день, вечір, ніч) [306, с. 564-565].

У контексті загальносвітових процесів, зокрема глобалізації світу, актуальним для вивчення української мови є питання про захист і збереження національної культури. Відомий філософський вислів про те, що ніколи і ніяким чином не буде

замінено світ відмінностей, тому, удосконалюючи принципи виховання, полікультурність потрібно обов'язково до них зараховувати.

У формуванні культури міжнаціонального спілкування активно використовують комунікативні вправи. Ефективність їх полягає в тому, що студенти під час навчання використовують життєвий досвід, обмінюються знаннями або разом знаходять оптимальне рішення. Упродовж виконання вправ викладач не повинен давати конкретні рекомендації чи поради, оскільки вони гальмують самостійний пошук правильного рішення, а то й зовсім блокують активність здобувачів освіти, що позначається на якості роботи.

Інноваційність й адаптованість комунікативних вправ забезпечується положеннями про гуманістичну етику, етичну культуру, вікові особливості студентів та оригінальними методиками. Перевагою таких занять є добровільна участь здобувачів освіти, а отже, і висока результативність їх проведення. Кожне заняття має включати діагностичний, інформаційний і розвивальний блоки.

Мета комунікативних вправ – оволодіння засобами точної діагностики спілкування особистості, глибоке розуміння її емоційного стану, нові можливості спілкування і взаємодії на основі діалогу, що сприяє формуванню готовності до того, що всі люди різні – не кращі й гірші; навчитися сприймати людей такими, якими вони є, не намагаючись змінити в них те, що нам не подобається; цінувати в кожній людині особистість і поважати її думки, почуття, переконання незалежно від того, чи збігаються вони з нашими. Комунікативні вправи акцентують увагу студентів на визнанні прав інших на життя і гідність; доброзичливому осмисленні присутності у своєму соціальному середовищі представників інших культур; визнанні позитивних аспектів різноманітності; умінні цінувати конкретні прояви своєрідності та різноманітності людей.

Підготовка студентів до практичної діяльності передбачає розуміння пацієнтоцентризму як одного із центральних принципів роботи медичного закладу. Під час надання медичних послуг мають бути враховані індивідуальні потреби, цінності пацієнта. Пацієнт повинен відчувати себе комфортно під час отримання

медичних послуг. Важливим інструментом досягнення цього є ефективна комунікація на кожному етапі консультування пацієнта.

Тому здобувачам освіти важливо опанувати принципи ефективної комунікації, що можуть бути застосовані на різних етапах консультування пацієнта, а також під час спілкування з пацієнтом поза лікарнею. Особливо актуальними є: спілкування з колегами та спілкування з пацієнтами, алгоритм спілкування під час консультування пацієнта, особливості спілкування з пацієнтами поза лікарнею; план та етапи консультування пацієнта; мовні прийоми, що можуть бути використані на початку консультування; мовні прийоми збирання інформації; мовні прийоми, що можуть бути використані під час фізичного обстеження; мовні прийоми пояснення та планування; мовні прийоми завершення консультування.

Професія лікаря надзвичайно напружена, часом трапляються прикрі випадки непорозуміння з пацієнтом. Більшість із таких випадків можна залагодити, використовуючи прийоми ефективної комунікації. Тому для майбутнього працівника медичної сфери актуальним є опанування мовними тактиками та прийомами уникнення / виходу із конфліктної ситуації. Важливо підготувати іноземних студентів до поведінки в конфліктній ситуації. Студенти працюють в парі та розв'язують можливі конфліктні ситуації:

1. *Пацієнт був на прийомі у сімейного лікаря, який надав електронне направлення до невропатолога. На прийманні у невропатолога з'ясувалося, що електронне направлення не до невропатолога, а до ревматолога. Невропатолог не може проконсультувати пацієнта, обурений пацієнт повертається до сімейного лікаря.*

2. *Пацієнтку турбують підвищена температура тіла (37,2 °C), біль у правому підребер'ї та відчуття слабкості близько тижня. Пацієнтка за перших ознак нездужання записався на прийом до сімейного лікаря. Однак у зазначений час не зміг потрапити до лікаря, тому що черга затрималася на годину. Пацієнт хоче потрапити до лікаря, але якщо він ще трохи зачекає, то не встигне забрати дитину з дитячого садочка.*

3. *Пацієнт був на прийманні у лікаря-стоматолога. Наступного дня у пацієнта утворилося дві виразки в ротовій порожнині. Пацієнт повторно звернувся до лікаря з підозрою на занесення інфекції під час лікування зуба. Лікар відмовився оглянути пацієнта, оскільки той звернувся без запису. Пацієнт звинувачує лікаря в неналежному лікуванні [170, с.14].*

Чи використав медичний персонал прийоми ефективної комунікації для подолання конфлікту? Чи прийнятною є така ситуація в стінах лікувального закладу? Змоделюйте репліки лікаря для виходу із конфліктної ситуації за цих обставин.

Висококваліфікований фахівець повинен володіти державною мовою в її усній та писемній формах. На сучасному етапі розвитку медичної галузі лікарям часто доводиться спілкуватися з пацієнтами під час телефонних консультацій, у мобільних додатках або в соціальних мережах. Тому особливого значення набуває вміння лікарів користуватися мовленнєвими навичками для професійного спілкуванні в дистанційному форматі. Практична підготовка майбутнього лікаря до таких форм консультування пацієнта потребує обговорення питань. Службове спілкування в соціальних мережах та мобільних додатках. Пост. Етикет службового листування. Телефонне консультування пацієнта. Алгоритм телефонного консультування [170, с.20].

Під час практики майбутні фахівці набувають первинного досвіду формування культури міжнаціонального спілкування. На основі спостереження та вивчення кращих зразків консультацій лікарів-практиків у здобувачів освіти формується інтерес до проблеми міжнаціональної комунікації, бажання здобувати нові знання, розвивати професійні вміння, удосконалювати особистісні якості для забезпечення готовності до міжнаціональної взаємодії.

Важливою ланкою освітнього процесу є позааудиторна виховна робота, яка набуває нового значення та форм. Така робота відкриває можливості для самореалізації іноземним студентам у період адаптації в іншомовному середовищі, передбачає надання здобувачам освіти свободи для самореалізації, розвитку креативності, демонстрації засвоєних знань, умінь та навичок у неформальній

ситуації міжнаціонального спілкування з однолітками, викладачами, адміністрацією закладу вищої освіти, що позитивно впливає на навчання загалом.

У Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини, неформальна освіта визначена як форма освіти впродовж життя. «Неформальна освіта» означає довічний процес, в якому кожна людина набуває відносин, цінностей, навичок та знань від виховних впливів і ресурсів в своєму власному середовищі і від повсякденного досвіду (сім'ї, однолітків, сусідів, зустрічей, бібліотеки, ЗМІ, роботи, гри)» [352].

У процесі міжнаціонального спілкування, позбавленого формальностей, здійснюється більш тісне й комфортне спілкування, що сприяє культурному й духовному збагаченню, поглибленню й розвитку смаків та уявлень про іншомовну культуру. Дослідники наголошують, що позааудиторна виховна робота повинна враховувати не тільки культурні відмінності, а й специфічні виклики, пов'язані з дистанційним та змішаним навчанням, зокрема нові форми взаємодії, які поєднують цифрові інструменти та особисте спілкування, створення безпечного середовища для культурного обміну.

У дослідженнях українських науковців І. Беха, О. Вишневецького, В. Євтуха, В. Кременя, М. Стельмаховича, П. Ігнатенко, Б. Чижевського розглянуто проблеми виховання молоді на загальнолюдських та національних цінностях. Позааудиторна робота – це діяльність, яка сприяє навчанню поза межами університетської аудиторії: наукові товариства, гуртки за інтересами, клуби, братства та сестринства, туристичні подорожі, організовані в межах роботи туристичних гуртків тощо.

До категорії професійно орієнтованої позааудиторної виховної роботи відносять участь в наукових гуртках університету, робота під час студентських конференцій, участь у студентському науковому товаристві, дослідницьких проектах. Така діяльність, спрямована на фахове об'єднання студентів однієї спеціальності проходить під керівництвом викладача-наставника й вимагає від студентів цілеспрямованості, завзятості й послідовності.

Категорія соціально орієнтованої позааудиторної виховної роботи має більш широкий виховний характер і поєднує в собі участь у спортивних змаганнях,

відвідування секцій, гуртків, клубів, студій та інших об'єднань університету. Важливою є робота туристичної секції, її мета – ознайомлення іноземних студентів з автентичними осередками й місцинами України, її звичаями та традиціями. Пізнавальним є також відвідування мистецьких та художніх виставок, музеїв України.

Організована позааудиторна виховна робота сприяє тому, що іноземні студенти здобувають навички командної діяльності, розвивають уміння знаходити спільну мову з оточенням, формують лідерські якості. Залучення здобувачів освіти до активної виховної роботи знижує ризик різних форм адикції, вчить відповідальності, сумлінню й формує повагу до інших культур, самоповагу.

Таке комплексне поєднання освіти й виховання має суттєві позитивні результати, які відображаються як на комунікативному, так і на культурному рівнях. На противагу навчальній вузькопрофільній системі отримання інформації, соціокультурна (виховна) дає можливість сформувати уявлення про історію, культуру, традиції як єдине ціле, в якому всі елементи перебувають у тісному взаємозв'язку, утворюючи певний хронологічний ланцюг.

У вихованні особистості важлива роль належить викладачу-наставнику, він першим серед викладачів кафедри приєднується до процесу адаптації іноземних студентів, виступає організатором різних заходів і залучає до них здобувачів освіти [255].

У Вінницькому національному медичному університеті імені М. І. Пирогова широкої популярності набуває новий вид позааудиторної роботи. Студенти залучаються до самостійного створення гуртків та братств, сестринств і успішно керують ними. Прикладом є створення «Університетського вісника», що розповідає про студентське життя, ведення блогів та інтернет-сторінок про фахову діяльність здобувачів освіти та роботу гуртків іноземною мовою, організацію волонтерської діяльності, створення соціальних проєктів. Така позааудиторна робота формує лідерські якості, адже спрямована на здобуття визнання, що дозволяє керувати та спрямовувати суспільну думку однолітків.

Виникли інші форми позааудиторної виховної роботи – онлайн-гуртки, віртуальні культурні заходи, які покликані компенсувати відсутність живого спілкування. Світ поступово повертається до звичних форм комунікації, тому відроджуються традиційні форми позааудиторної роботи – культурні вечори, спортивні заходи та інші ініціативи, що сприяють прямому міжкультурному діалогу.

Іноземні студенти, які беруть активну участь у таких заходах у Вінницькому національному медичному університеті імені М. І. Пирогова, відзначають зростання міжкультурної компетентності та кращу соціальну інтеграцію. Водночас вони підкреслюють важливість особистих соціальних контактів в іншомовному освітньому середовищі, які, на їх думку, сприяють глибшому розумінню інших культур.

Потреба в адаптації, в соціалізації, отже, потреба досягти певного, досить високого для самореалізації у ЗВО, рівня міжнаціонального спілкування в умовах іншомовної культури, є пріоритетною. Зосереджуючись на майбутній фаховій діяльності, іноземні студенти потребують спілкування, якого їм щоденно бракує через іншомовне середовище, вони прагнуть розвиватися особистісно та соціально.

Крім того, актуальними залишаються проведення співочих та танцювальних виступів, конкурсів талантів, художньої майстерності для обдарованих студентів. Водночас зростає кількість гуртків, дедалі частіше організуються обговорення, дискусії, зустрічі з цікавими людьми, круглі столи, літературні, поетичні, театралізовані вечори, спортивні змагання з улюбленого виду спорту, заняття танцювального гуртка тощо. Можливість власної реалізації іноземних здобувачів освіти мотивує інтерес до позааудиторної діяльності, адже вони одразу долучаються до студентської спільноти з повною реалізацією власних талантів, прав та свобод в умовах іншомовної культури.

У позааудиторній діяльності іноземних студентів широко застосовуються інтерактивні форми виховної роботи: ток-шоу, дискусії, конференції, інтелектуальні ігри, віртуальні подорожі, флешмоби, екскурсії, ігри-драматизації, ярмарки, народні ігри, огляди-конкурси, тренінги, рольові ігри, диспути, презентації,

виставки творчості, книжкові виставки, стінгазети, тематичні стенди, відеоролики тощо.

Поняття «інформаційно-комунікаційні технології» (англ. Information and communications technology) використовуються як загальний термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній та бездротових з'єднань), комп'ютерів, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем. Вони забезпечують створення, отримання доступу, зберігання, передачу та трансформування інформації. Ефективним засобом у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є використання інформаційно-комп'ютерних технологій навчання (А. Гуржій, Р. Гуревич, М. Кадемія, Л. Коношевський). За певних педагогічних умов (свобода вибору, волевиявлення, поваги, позитивного сприйняття, розуміння Іншого вони сприяють створенню мультимедійного толерантного середовища, в якому формується система знань завдяки застосуванню методів подання навчального матеріалу (текстового, аудіо-візуального в програмах Word, систему баз даних Access Movie Maker, Power Point, Smart Board), здійснюється самостійний пошук інформації з проблематики міжнаціонального спілкування через електронні бібліотеки і журнали, довідкові матеріали мережі «Інтернет», що значно розширює коло реального та віртуального спілкування. Також здійснюється методичне забезпечення завдяки програмам-комунікаторам Microsoft Teams, Skype, Zoom, Viber, Telegram, Whats App, соціальним мережам Facebook та Instagram, різноманітним блогам та форумам для проведення семінарів та онлайн конференцій, іграм-симуляторам тощо [146].

Методика формування творчої особистості студента має на меті розвиток індивідуальних особливостей здобувачів освіти, їх лідерських якостей. Розвиток критичного мислення – система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій шляхом самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисної інформації стосовно особистих потреб і цілей. Ця методика спонукає студентів до активної роботи з інформацією, сприяє формуванню культури міжнаціонального спілкування, адже налаштовує на безконфліктний обмін думками у процесі

спілкування, спонукає до подальшого масштабування інформаційного поля. Методика групової творчої діяльності передбачає активну соціальну позицію студентського й науково-педагогічного колективу. Метою здоров'язберігаючої виховної методики є забезпечення студентів ЗВО інструментами збереження та культивування психічного, інтелектуального, емоційного, фізичного, духовного здоров'я. Важливою є роль викладача-наставника здобувачів освіти, що за сприятливих умов, за підтримки адміністрації ЗВО залучає кожного іноземного студента до активної позааудиторної роботи, створює умови для студентської ініціативи, самовиявлення та самоствердження.

Проведення різноманітних позааудиторних виховних заходів у межах окреслених напрямків, а також участь у них іноземних студентів дозволяють масштабувати їх взаємодію з іншомовним культурним середовищем, посилювати зв'язок з місцевими культурними особливостями, збільшувати активність, детальніше знайомити з місцевим побутом, традиціями та звичаями, що сприяє найбільш природному формуванню культури міжнаціонального спілкування.

Важлива роль у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО належить культурним центрам, громадським організаціям, об'єднанням, клубам, студіям, гурткам різного спрямування, що мають значний вплив на розвиток світоглядних позицій особистості, збагачення досвіду взаємодії з представниками різних етносів, народів. Вивчення цього впливу здійснюють М. Банах, М. Щербаченко – інноваційність та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи [55]; О. Рижаєва, О. Сльозка – бібліотека як центр різних видів спілкування [65]; О. Пінаєва – діяльність громадських, волонтерських організацій та їх вплив на розвиток національної свідомості особистості [237]; Т. Кремешна – театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості [174]; Н. Долгова – організація інтеркультурних спортивних секцій і змагань із залученням іноземних студентів, які навчаються в університеті [116].

У сучасній теорії та практиці виховання важливими є музеї як центри інтерактивності, розширення світогляду, збагачення досвіду міжнаціональних

відносин. Музейні інновації – це використання мультимедійних технологій в експозиційному просторі для підсилення інформативності, комунікативності та атрактивності музейної експозиції, а також використання комп'ютерного програмування для вдосконалення обліку та використання музейних фондів. Музейна інтерактивність зосереджується в галузі науково-освітньої діяльності музею та пов'язана насамперед із музейною педагогікою й використанням інтерактивно-педагогічного потенціалу музейної екскурсії, уроку, експонату. Першочерговими є використання рольових історичних ігор, тактильний та психологічний потенціал музейних експонатів, можливість «занурення» в історичне чи природне середовище тощо.

Осередком духовності особистості є мережа сучасних бібліотек. Вони є центрами культури, акумулювання інформації, освіти, дозвілля і соціально значущого спілкування різних категорій громадян. У бібліотечному середовищі активно формується культура міжнаціонального спілкування здобувачів освіти шляхом залучення їх до участі у буккросингу – руху книголюбів, бібліотечних флешмобах, бібліоміксах, буктрейлерах, виставках, інсталяціях, створенні мотиваторів тощо.

Важливим засобом формування культури міжнаціонального спілкування є участь іноземних студентів у роботі студій, клубів, секцій, гуртків, дозвіллевих центрів, творчих колективів, де відбувається не лише живе, невимушене спілкування, а й створюються умови для розвитку здібностей, талантів, уподобань, нахилів з метою самоствердження, самореалізації особистості, що виступають одними із ключових психологічних механізмів її виховання.

На формування культури міжнаціонального спілкування іноземних здобувачів освіти впливає театральне мистецтво – потужний засіб, що збагачує духовний світ особистості, розвиває комунікативні уміння, сприяє засвоєнню альтернативних моделей поведінки у проблемних ситуаціях міжнаціонального спілкування.

Особливий виховний потенціал має волонтерський рух: допомога представникам етнічних меншин, участь у проєктах «SOS – допомога»,

проведення фестивалю «Палітра націй», участь у спортивних міжнаціональних турнірах тощо.

У моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів важливим етапом є використання методів виховання. При цьому важливим є дотримання принципів систематичності і послідовності виховання. Система методів виховання ускладнюється, доповнюється відповідно до рівня розвитку студентів, їх вікових та індивідуальних особливостей.

У процесі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО використано такі методи виховання:

- *через звернення до свідомості*, що сприяють розвитку моральної свідомості, виробленню моральних оцінок суджень понять, переконань в ситуаціях міжнаціонального спілкування, набуттю життєвого досвіду у ситуаціях міжнаціональної взаємодії, формуванню адекватної самооцінки [91].

До них віднесено:

- *переконування* – метод словесного впливу на вихованця шляхом звернення до його власного критичного мислення. Застосування цього методу супроводжується використанням аргументів, фактів, доказів. Наступним кроком є аналіз вихованцем наведених аргументів та прийняття або заперечення їх, ситуація вибору – самостійність прийняття рішень щодо зміни поглядів і поведінки;

- *дискусія* – обговорення суперечливих питань [91]. Дуже важливо під час проведення дискусій навчати студентів дотримуватися правил комунікативної поведінки.

Ефективним, на наш погляд, є розгляд *моральних дилем* (Кольберг). Під час обговорення тем міжнаціонального спілкування важливим є використання прийомів, які спонукали б учасника переглянути власну позицію: прийом альтернативних наслідків «*Що трапиться якщо вчинити так або так?*»; прийом заміни ролей «*якби ти був на місці... як би вчинив?*», прийом урахування почуттів учасників моральної дилеми «*Як персонаж себе почуває в цій ситуації?, Щоб відчували ви, потрапивши у таку ситуацію?*»; прийом використання власного досвіду учасника «*Чи не траплялося з тобою щось подібне? Які були почуття, думки, дії?*»; прийом

зіставлення різних позицій для стимулювання взаємодії «Здається, Андрій і Юрій мають різні позиції. Обґрунтуйте свою думку».

Важливим є обговорення суперечливих висловлювань про справжню і несправжню дружбу, про зовнішність і особистість і т. д.; аналіз міжнаціонального змісту прислів'їв, приказок, афоризмів; використання емоційного потенціалу художнього слова, розповіді-притчі [282]. *Приклад*, як метод виховання, полягає в ознайомленні студентів з позитивним зразком, взірцем для наслідування.

У науковців використано *методи організації поведінки*, зокрема *доручення* – керівництва діяльністю студентів під час виконання проєктної роботи, підготовки до проведення заходів, коли здобувач освіти виконує певне завдання. При застосуванні цього методу варто дотримуватися таких вимог: пояснити, в чому сутність завдання, дати можливість вибору доручення, врахувати інтереси, здібності студентів. А також дотримуватися принципу наступності – від простого завдання до складнішого.

Створення виховних ситуацій – це спеціальна організація обставин, що стимулюють вияв і розвиток у вихованців певних якостей, переконань, ціннісних орієнтацій [95]. Тут можна розглядати ситуації довіри, конфлікту, вільного вибору, успіху тощо. Актуальним є створення та розв'язання проблемної ситуації, під час якої використати такі прийоми: пряму постановку проблеми; проблемне завдання у вигляді питання; повідомлення інформації, яка містить суперечність, протилежні думки з будь-якого питання; звернення уваги на певне життєве явище, яке потрібно пояснити; повідомлення фактів, які викликають непорозуміння; зіставлення життєвих знань із науковими; формулювання запитань, на які відповідають студенти, прослухавши частину лекції і зробивши висновки. Наприклад, під час обговорення теми зачитують ситуацію «Толерантність – це дуже погано». Це висловлювання я знайшла на сайті проєкту «Створення безпечного середовища для молоді». Завдання студентам: прокоментувати висловлювання. Знайти в ньому стереотипи, вияви упереджень, дискримінації. Поміркувати, до чого призводять подібні заклики. Пропонуємо мінідискусію «Як вести діалог?»

Під час обговорення теми «Конфлікти і шляхи їх розв’язання в міжетнічному середовищі» розглядаємо ситуацію: *«Уявіть, що ваш сусід у гуртожитку, представник іншої національності, звернувся до вас з такою розмовою: «Я завжди відчуваю агресію з боку одногрупників. Мені придумали прізвисько. Зі мною ніхто не спілкується. А нещодавно пропали гроші, та всі підозри впали на мене. Я не хочу тут жити».* Завдання студентам: *«Сформулювати причини конфлікту, що виник. Визначити проблему, яка існує в студентському колективі. Окреслити шляхи подолання конфлікту. Назвати та обґрунтувати варіанти підтримки та допомоги одногрупнику».*

Під час бесід, годин спілкування, дискусій обговорюються проблеми *«Расизм як найрадикальніший прояв дискримінації», «Антисемітизм як шлях до дискримінації», «Мовно-культурна різноманітність: виклики сучасного суспільства», «Мова ворожнечі», «Чи є межі свободи вираження поглядів?», «Конфлікти справжні та уявні», «Людська гідність та права людини».*

Значно розширюється коло комунікативних умінь, які засвоює студент під час клубних форм роботи, на яких обговорюються проблеми: *«Що поєднує всіх і дає право на індивідуальність», «Національні види мистецтва», «Вітаємо схожості та відмінності», «Музика культур»* тощо.

До ефективних методів, що сприяють вихованню культури міжнаціонального спілкування, відносимо рольову гру *«Імітація»* - умовне відтворення, реальних життєвих ситуацій міжнаціонального змісту. Цей метод забезпечує формування вмінь і навичок спілкування (знайомство, прохання, вибачення, критика, подолання сором’язливості, невпевненості тощо).

Зауважимо, що метод драматизації має певні особливості у своїй головній меті так і в засобах застосування. Така специфіка забезпечує конкурентноспроможність цього методу і робить його унікальним. Основна ознака, яка дає змогу віднести драматизацію до категорій педагогічного методу, – це наявність певних педагогічних функцій, вони дозволяють свідомо використовувати драматизацію для формування комунікативної компетенції: ілюстративна (демонстрація поведінки учасників комунікативної ситуації, розкриття мотивів поведінки, позицій та

особистісного сенсу кожного учасника ситуації); інструментальна (моделювання ситуацій, програвання ролі виконавця, автора, глядача, імпровізація); психологічна (свобода вибору, рівнозначні права, умовний характер); аналітична (саморефлексія); пізнавальна функції.

Метод *заохочення* – позитивне оцінювання поведінки для її закріплення в якостях особистості. Він є необхідним для іноземних студентів, особливо в період їх адаптації до іншого культурного середовища, коли виникає необхідність повірити у власні можливості, викликати позитивний настрій, схвальну поведінку.

Потужним засобом у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є застосування прийомів виховного впливу – організація ситуації, за якої здійснюється вплив на думки, почуття людини і, відповідно, корегується поведінка. До виховних прийомів, які є ефективними у формуванні культури міжнаціонального спілкування, відносимо: показ умінь та переваг педагога, апелювання до гуманних почуттів, моральну підтримку і зміцнення віри у власні сили, залучення до цікавої діяльності тощо.

У моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО представлено методичку діагностики рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, розроблено критерії – мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-ціннісний. Зміст кожного критерію визначали відповідні показники. Вивчено стан сформованості вихованості за відповідними методиками на констатувальному і формувальному етапах експерименту. Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО диференційовано за рівнями: творчий, реконструктивний, репродуктивний, початковий.

У підсумковому контролі передбачено питання проблематики міжнаціональної комунікації та її формування в майбутніх лікарів. Особливо важливим на цьому етапі є усвідомлення майбутніми фахівцями власної діяльності – позитивні результати, проблеми, що виникли, та шляхи їх розв'язання.

Виокремлено такі прийоми рефлексії: інтерв'ю, есе, творчі роботи, незакінчені висловлення, віршовані рядки, малюнки тощо.

Отже, розроблена модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів дасть можливість простежити та забезпечити процес формування цього утворення в динаміці від адаптаційного, мотиваційного до поведінково-професійного етапу. На кожному з них визначено мету, завдання, зміст, методи, прийоми виховання.

Модель формування культури міжнародного спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів ЗВО

Висновки до другого розділу

У другому розділі «Методичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО» визначено критерії й показники, проаналізовано стан сформованості рівнів сформованості вихованості культури міжнаціональної спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО на констатувальному етапі експерименту, розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Для проведення експерименту було залучено іноземних студентів підготовчого відділення, першого, другого та третього курсів навчання спеціальності 222 Медицина, галузі знань 22 Охорона здоров'я. Експериментальним майданчиком дослідження визначено ЗВО, зокрема: Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Вінницький національний технічний університет, Хмельницький національний університет. У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 365 респондентів. Сформовано контрольну групу (далі – КГ) – 181 особа і експериментальну групу (далі – ЕГ) – 184 особи.

Структурно-функціональний аналіз досліджуваної проблеми уможливив визначення критеріїв сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування здобувачів освіти. Мотиваційно-ціннісний критерій. Когнітивно-інформаційний Емоційно-орієнтувальний критерій Діяльнісно-комунікативний. Зміст цих критеріїв наповнено показниками, що дало можливість вивчити та проаналізувати стан сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО.

На констатувальному етапі експерименту результати діагностики такі: в ЕГ до творчого (високого) рівня віднесено 1,4% респондентів; реконструктивного (середнього) – 9,8%, репродуктивного (нижче середнього) – 38,0%, початкового (низького) – 50,8 %, відповідно, в КГ ці показники становлять: 1,2 %; 9,1 %; 36,6%, 53,1%. Тобто показники КГ і ЕГ суттєво не відрізняються. Це уможливило диференціацію студентів за рівнями сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування в освітньому просторі медичних ЗВО, а саме: - *творчий* (високий) рівень- *реконструктивний* (середній), *репродуктивний* (нижче середнього), *початковий* (низький).

Для більш чіткого бачення цілісності досліджуваного процесу розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, тобто об'єкт, який відповідає іншому об'єкту (оригіналу), замінює останній в процесі пізнання і дає про нього або його частини інформацію (Р. Гуревич). У моделі схематично окреслена система, що є сукупністю взаємопов'язаних, взаємообумовлених складників: цільовий, методологічний, змістово-процесуальний, рефлексивно-результативний.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ, МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ МЕДИЧНИХ ЗВО

3.1. Педагогічні умови формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

Для обґрунтування педагогічних умов використали дефініцію поняття «умова» з тлумачного словника сучасної української мови – «...необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [77, с. 1506]. У дослідженнях, присвячених формуванню культури міжетнічного, міжнаціонального спілкування, Т. Атрощенко, Н. Калашнік, Ю. Кушнір, Н. Подчерняєва, С. Степанов Т. Фогель, предметом аналізу визначають саме педагогічні умови. Науковці доводять, що реалізація визначених і обґрунтованих педагогічних умов формування культури міжнаціонального та міжетнічного спілкування, забезпечує ефективність цього процесу. Ми визначили такі педагогічні умови формування культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграція навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти.

3.1.1. Спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування

Для обґрунтування педагогічної умови спрямування особистості іноземного студента на позитивне моделювання вихованості культури міжнаціонального

спілкування проаналізовано і узагальнено погляди науковців щодо сутності, структури, функцій, гуманізації спілкування (Н. Добіжа, С. Максименко, Г. Мешко, І. Зязюн, Г. Хомич та ін.).

Спрямування особистості у вихованні розглядається як система узгоджених взаємопов'язаних переконань і потреб, які формуються в результаті вироблення відповідних звичних дій, вчинків культурної поведінки. Для розуміння позитивного моделювання вихованості культури міжнаціонального спілкування враховано, що спілкування передбачає певні етапи: орієнтація в ситуації, прояв ініціативи, безпосередній процес спілкування та аналіз його результатів. Позитивне моделювання цього процесу залежить від намірів і рівня сформованості загальної культури особистості, коли відбувається вибір співрозмовника – інший для нього є предметом чи засобом, партнером чи суперником, метою, змістом чи джерелом.

Педагог-гуманіст В. Сухомлинський стверджував, що особливістю спрямування особистості на позитивне моделювання культури спілкування є його підґрунтя, а саме: духовна спільність учасників взаємин, довіра між ними, відкритість, відвертість, доброзичливість, осмислення й обговорення питань. У процесі взаємодії педагога з вихованцями важливим для педагога є формування довіри до себе, демонстрація товариствськості, здатності до відкритого типу діалогу, авторитет і доброзичливість, зацікавленість і коректність у спілкуванні [72, с. 116].

Основою для обґрунтування умови є дотримання принципів виховання: безумовне позитивне ставлення до особистості вихованця, опора на позитивне в особистості. Ще одним ключовим положенням, на яке зорієнтовані в доведенні важливості цієї умови для теорії і практики формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, є поєднання позитивного потенціалу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур.

Спрямування особистості іноземного студента на позитивне моделювання вихованості культури міжнаціонального спілкування є надзвичайно важливим, оскільки така установка проявляється у стійкій схильності до певного сприйняття, осмислення та поведінки індивіда. Установка висловлює позицію людини, її погляди, ціннісні орієнтації відносно різних сфер громадського життя і професійної

діяльності. Вона може бути позитивною, негативною або нейтральною. Позитивна установка особистості забезпечується формуванням трьох компонентів: когнітивний компонент передбачає наявність певних знань про різні етноси та національності, розширення світогляду особистості щодо їхньої культури та звичаїв, мотивацію до збагачення знань про представників інших національностей, формування стійкого пізнавального інтересу; емоційний – реалізується лише за умови набуття попереднього компоненту, визначає особистісне ставлення до здобутих знань та реалій. Особистість оцінює їх позитивно, якщо її знання та досвід підкріплені розумінням, тому викладачеві важливо не лише подавати нову інформацію, а й аналізувати її разом зі студентами, щоб забезпечити розуміння та визнання права інших народів на певні особливості.

Практична реалізація цієї умови, як доводить О. Юрценюк, можлива насамперед у результаті когнітивних процесів – позитивного мислення особистості. Авторка стверджує, що позитивне мислення – це сила яка відіграє важливу роль у формуванні життєвої траєкторії [365]. Сенс такого мислення полягає в певному психологічному прийомі – у свідомості формуються думки, слова та образи, що сприяють внутрішньому розвитку й успіху. Усвідомлювати силу думки і використовувати цю силу, щоб впевнено досягати своєї мети, – це і є позитивне мислення. Отже, воно означає мислити в правильному напрямку та притримуватись його свідомо, наполегливо, аж до самого успіху.

Позитивне мислення – прямий шлях у нове, щасливе і здорове життя. Суть позитивного мислення полягає не в тому, щоб не помічати негативу. Воно допомагає швидко зорієнтуватися у власних можливостях і діяти конструктивно. Будь-які справи, що виконуються за умови позитивного мислення реалізуються набагато краще і швидше, зростає продуктивність і налаштування на їх виконання. Позитивне мислення передається оточенню, його можна вважати навіть «заразливим». Якщо ви мислите і думаєте позитивно, то й ваше оточення буде думати так само [365]. Виробленню позитивних емоцій сприяє проведення днів милосердя, днів подяки, днів «Ангела» тощо. Лише безпосередні позитивні зразки спілкування, які застосує індивід під час комунікації, можуть забезпечити його

самореалізацію, а також почуття успіху, задоволення, щастя, що і зробить його життя комфортним.

Найбільш популярними практиками застосування філософії життя в позитивному мисленні, на думку психологів, – науковців, є: збільшення позитивних емоцій через посмішки, сміх, приємне спілкування, веселощі; фокусування на позитивних моментах життя; розфокусування; забування негативних; постійне ведення щоденника, що дозволяє аналізувати власне життя та коригувати ставлення до нього; прагнення до використання тільки позитивних слів щодо розвитку власного «Я»; ігнорування і відштовхування негативних думок, заміна їх на конструктивні, зокрема думки про щастя; пошук позитивних моментів після невдач; орієнтація на успіх у виконанні справ; перегляд хороших і добрих фільмів, асоціювання себе з позитивним оточенням; активний відпочинок тощо [365]. Тривала робота над собою – це шлях від самоконтролю і спрямування думок, що згодом переходить у звичку.

3.1.2. Забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу

Новий вимір міжкультурної освіти, що формується в умовах глобалізаційних процесів, інтеграції міжнаціональних спільнот, зумовлює пошук конструктивних шляхів виховання миролюбних громадян, здатних до взаємодії, яка ґрунтується на ідеях добра, справедливості, рівності, довіри, толерантності, поваги, доброзичливості тощо.

Проблеми, що виникають в іноземних студентів під час здобуття освіти в Україні, першочергово пов'язані із спілкуванням – налагодженням контактів з представниками різних національностей, сприйняттям, розумінням їх під час обміну думками, інформацією, безпосередньої взаємодії. Це проявляється в етнічному упередженні, що є універсальною особливістю міжкультурних відносин. На думку зарубіжних дослідників, етнічне упередження складається з таких компонентів: когнітивного (стереотипи, переконання про характеристику етнічних груп);

емоційного (настанови, оцінювання груп етнічного походження); поведінкового (дискримінація, дії під час спілкування з представниками різних культур) [178, с. 401].

Основоположники теорії міжкультурної комунікації – Е. Холл (теорія високої й низькоконтекстуальних культур), Г. Хофштеде (теорія культурних вимірів), Е. Хірш (теорія культурної грамотності) [179].

Феномен діалогу був і залишається предметом вивчення філософів, культурологів, лінгвістів, літературознавців, мистецтвознавців, соціологів, психологів, педагогів, які досліджували його складну багатоаспектну природу. В. Євтух визначає теоретико-методологічні перспективи дослідження феномена «міжкультурний діалог», простір реалізації міжкультурного діалогу, українські реалії цього діалогу, його менеджмент у вимірі етнічного розмаїття сучасного світу [126]. С. Радул, І. Радул обґрунтовують концептуальні основи діалогу культур в європейському освітньому просторі [285]. Л. Динікова окреслює ключові поняття діалогу культур: закономірності взаємодії в дискурсі міжкультурної комунікації, вплив діалогу культур на формування людини як громадянина країни та світу [111]; Л. Кулікова, Т. Тарасенко характеризують основи ефективної міжкультурної комунікації в сучасних умовах, зокрема взаємодію культур з урахуванням теорій міжкультурної комунікації [179]; Н. Басай виокремлює шляхи реалізації культурологічного підходу через діалог культур у змісті навчальних дисциплін [56]; С. Яблоков узагальнив погляди вітчизняних і зарубіжних науковців на сутність понять «діалог культур», «міжкультурна комунікація» [366].

Важливим освітнім інструментом у подоланні непорозумінь, уникнення конфліктних ситуацій у міжкультурному студентському середовищі є діалог, який сприяє усвідомленню цінності культури міжнаціонального спілкування. Діалог культур є умовою спільного існування і взаємодії між представниками різних національностей та етнічних груп.

На основі аналізу наукової літератури ми визначили, що «діалог культур» має багато тлумачень: процес спілкування культур, упродовж якого відбувається їхня

взаємна трансформація; різновид міжкультурної взаємодії, що передбачає активний обмін змістом культур-контрагентів при збереженні ними самобутності. З соціально-когнітивного погляду діалог культур передбачає широкий спектр питань, переважно вивчення «думки» культури-контрагента, пошук і вироблення власної паралелі й аналогів. Обмін відбувається на рівні периферійних інтерпретацій, не охоплюючи ядерних когнітивних структур культур-контрагентів, які зберігають власну структуру і зміст.

У соціальному плані у діалозі культур виокремлюють більш-менш широкі «проміжні» шари, які відносяться до суб'єктів як тієї, так й іншої культури [346, с. 162]. Діалог культур – це система цінностей іншої культури, долання стереотипів, синтез інонаціонального та самобутнього, що веде до взаємозбагачення та входження до загального світового та європейського культурного контексту. В європейському освітньому просторі діалог культур має реалізовуватись через взаємодію різних культур на базі рівності, довіри та толерантності на повноцінному взаєморозумінні суб'єктів діалогу культур, які є носіями певних культурних рис, сформованих під впливом рідної культури та її соціального й культурного контексту [285, с. 88].

В. Євтух термін «простір міжкультурного діалогу» вживає для номінування поля, у межах якого відбуваються контакти, спілкування, зв'язки, відносини як між носіями різних культур, так і самих культур або ж їх елементами [59, с.9]. Науковець з-поміж просторових елементів національного діалогу виокремлює фізичний простір (зони відпочинку (сквери, парки), «шопінг центри», вільні від транспорту пішохідні вулиці, кав'ярні просто неба, місця для розваг, зокрема для молоді тощо, які є атрактивними для великої кількості населення, музеї та виставкові зали. Цікавим феноменом у міжкультурному діалозі є віртуальний компонент фізичного простору – засоби масової інформації. У цьому просторі здійснюється непрямий (опосередкований) обмін інформацією, а отже, й опосередкований діалог. Унікальність засобів масової інформації у нашому контексті виявляється передусім у тому, що «вони відтворюють культурне розмаїття суспільства, вводять культуру в контекст повсякденного життя й таким чином

можуть забезпечити платформу для існування різних перспектив, з якими їхні читачі, глядачі або ж слухачі не мають можливості контактувати щодня» [59].

В цифровому просторі для діалогу культур використовується електронна пошта, чат, форуми, відео, та веб-конференції, веб-екскурсії тощо, а також інформаційні Інтернет-ресурси: текстовий, аудіо та візуальний матеріал з різної тематики на різних мовах [7, с. 3–4]. Для практичної реалізації діалогу культур важливим є поглиблене вивчення матеріалів культурологічної та країнознавчої спрямованості. А. Козак, аналізуючи проблему міжкультурної комунікації виокремлює такі аспекти діалогу культур: білінгвістичний, який включає розробку проблем інтерференції (лінгво- і соціокультурної), кодового переключення, мовного дефіциту, конвергенції і дивергенції культур тощо; прагматичний, що передбачає розробку лінгвопрагматики у дослідженні міжкультурної комунікації (специфіка взаємодії різнонаціональних комунікантів, особливості реалізації інтенцій учасників діалогу культур тощо); когнітивний – дослідження когнітивних особливостей шляхом сприйняття і розуміння мови й культури різними національними контингентами суб'єктів учіння; аксіологічний, спрямований на виявлення оцінювальних характеристик, які «приписуються» явищам мови і культури, що вивчаються представниками різних національних культур; естетичний, що розкриває шляхи естетичного осягнення мови і культури різних національностей [153, с. 108].

Сучасні культурологи визначають три основні характеристики діалогу культур: структуру, рівні і принципи. Під структурою діалогу розуміють ті змістовні напрями й конкретні форми взаємного обміну, за допомогою яких він здійснюється (господарсько-економічні, державно-політичні, художні, релігійні, побутові, змішані). Виокремлюють етнічний, національний, цивілізаційний. Основним принципом діалогу культур є семантичний (смісловий) принцип, який передбачає виведення діалогу на рівень взаємопроникнення смислових структур у культурі [285].

Основа і мета діалогу культур – взаєморозуміння у всіх його аспектах – мовному, соціокультурному, аксіологічному (усвідомлення і розуміння цінностей іншої культури, партнера по діалогу) і багато інших [241, с. 78].

Л. Динікова наголошує, що важливим чинником успішного формування діалогу культур є вироблення міжкультурних компетентностей здобувачів освіти, а саме: мовної (здатність до вибору оптимальних мовних засобів, правильна референція), комунікативної (здатність до інтерпретації специфічних для культури комунікативних сигналів вираження власних думок, розуміння партнера, доцільне використання вербальних і невербальних засобів); культурної (розуміння цінностей, психологічної, соціальної та культурної ідентичності партнера, уміння диференціювати інформацію за значущістю та достовірністю, здатність отримувати інформацію з різних джерел) [111, с. 175].

На думку німецького експерта з проблем міжкультурної освіти Альберта Рааш, діалог є практичним освітнім інструментом, що спрямований на розкриття сутності представників інших культур, їхніх горизонтів, цінностей тощо. Цей інструмент забезпечує пізнання самого себе через порівняння та взаємодію з іншими, діалог приєє виробленню навичок емпатії. Пріоритетною метою теорії діалогу є повага до іншого [287].

Під час використання діалогу культур варто спрямовувати студентів на визнання різноманітності поглядів, які відмінні від власних, відкритість до розмаїття й прагнення змінюватися впродовж узаємин, використання різних форм й структур діалогу під час обміну інформацією.

Важлива роль діалогу у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, оскільки він забезпечує системність знань про розмаїття культур, розуміння і усвідомлення власного бачення їх співіснування на основі поваги, рівності, толерантності, взаєморозуміння, сприйнятті іншого незалежно від його національної приналежності. Виховувати людину культури, здатну нести відповідальність за власні вчинки, власну діяльність, здійснювати вибір у ситуаціях міжнаціональної взаємодії є можливим лише через діалог, під час якого триває обмін думками, поглядами, почуттями з людьми різних національностей.

Особливості діалогічного спілкування на основі полікультурності в освітньому просторі медичних ЗВО полягають у тому, що представники різних національностей прагнуть передати власне ставлення до інформації міжнародного змісту, інтерпретувати її так, щоб вона була прийнятною, зрозумілою і важливою для партнера. Усвідомлення учасниками міжнародного спілкування значущості власних дій сприяє їхньому розвитку та успіху в сучасному полікультурному світі. Діалогізація освітнього простору вимагає різних форм співробітництва – індивідуальних, групових, фронтальних. Їх використання передбачає певну послідовність: педагогічний супровід іноземного студента (допомога, сприяння ініціативі здобувача освіти, створення умов для самореалізації в міжнародній взаємодії до повної саморегуляції у формуванні культури міжнародного спілкування і появи партнерства між ними). Такий підхід забезпечує систематичність і послідовність формування вихованості культури міжнародного спілкування до рефлексивного рівня та вимагає продуктивних шляхів взаємодії викладача і студентів.

Одним із таких шляхів є розвиток індивідуальної творчої траєкторії особистості студента, що передбачає врахування мотивації у процесі міжнародної взаємодії, навчання самовдосконаленню (самостійності, самодіяльності) до кінцевого результату [72, с. 115]. Індивідуально-творчий підхід вимагає впровадження гнучких технологій виховання, які передбачають інтеграцію усіх векторів освітнього простору, забезпечення довготривалого занурення студентів в українську культуру. За таких умов учасники процесу навчаються налагоджувати контакти з представниками різних національностей, сприймати, розуміти один одного, виявляти інтерес до розмаїття культур, передбачати наслідки власних дій, підвищуючи таким чином рівень саморегуляції.

Під час діалогічного спілкування можна створювати ситуації вибору й оцінки міжнародних проблем, що спонукають переходити на вищий рівень розвитку когнітивних процесів – від знань про моральні, загальнолюдські цінності до їх оцінки.

Дуже важливо, щоб у діалогічному спілкуванні на основі полікультурності застосовувався особистісно-зорієнтований підхід до виховання у фокусі виховання – особистість студента з його цілями, поглядами потребами, уподобаннями, можливостями. Виховний аспект полікультурного діалогу у формуванні культури міжнаціонального виховання студентів вбачаємо в наступному: критичне засвоєння загальнолюдських цінностей в процесі інтеріоризації, тобто проєктування культури міжнаціонального спілкування у внутрішній світ студента, національних цінностей у надбання особистості; екстеріоризація набутого досвіду культури міжнаціонального спілкування для внесення позитивних змін в соціальне середовище.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури щодо сутності, структури, шляхів використання діалогу в освітньому процесі ЗВО (Л. Бурдейна, А. Козак, А. Мартіросян, Ю. Тьопенко, В. Яблоков) виокремлено виховні аспекти діалогічного спілкування, які варто враховувати у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. З-поміж них: налагодження контактів викладача і студента (яскравий епізод із життя видатних лікарів, їхні професійні успіхи (представників різних країн), використання проблемних запитань, звернення до власного життєвого епізоду, який змінив погляди на проблему (транспарентність); створення атмосфери довіри, допомоги, підтримки; надання змісту спілкування особистісного смислу викладача і студентів; наявність свободи вибору, волевиявлення в різних формах спілкування; розгляд позиції «студент очима викладача, представника іншої національності, викладач очима студента»; використання для втручання у внутрішній світ особистості методу контрастів у судженнях, прийому здивування, захоплення як стимулу для появи нових думок, ідей, отримання нової інформації; використання влучних асоціацій, метафор, образів; створення позитивного фону спілкування, обмін думками без психологічного тиску на погляди представників інших культур як найбільшої можливості для особистісного зростання та професійного удосконалення, прагнення до людини високої культури; розгляд полікультурного діалогу як творчості, як витвору мистецтва.

Отже, з'ясування сутності діалогу культур, його функцій, структури, рівнів, принципів та використання його як практичного інструменту у формуванні культури міжнаціонального спілкування дає можливість дійти висновку, що організація спілкування в міжкультурному розмаїтті на основі діалогу забезпечує співіснування різних культур, традицій, сприяє їх взаєморозумінню з урахуванням самоідентичності, визнанню відмінностей, збагачує соціокультурний досвід, спрямований на розкриття сутності представників інших культур, їхніх горизонтів, цінностей тощо, забезпечує пізнання самого себе через порівняння та взаємодію з іншими.

3.1.3. Використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів

Одним із вагомих чинників формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є виховання, тобто вплив на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Цей процес може ефективно здійснюватися за умови використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Відповідну проблематику активно досліджують українські науковці О. Грива, І. Залесова, В. Каплінський, А. Солодка, М. Яновська. Розгляд ситуацій міжнаціонального змісту є актуальним для іноземних студентів, оскільки триває процес їх входження в іншомовний освітній простір, що вимагає розв'язання питань «тут і тепер».

Створення ситуацій міжнаціонального змісту стимулює пізнавальну активність особистості, яка навчається аналізувати, синтезувати, оцінювати явища, процеси, проникати в їх сутність, порівнювати, співставляти, систематизовувати, узагальнювати думки, висловлювати їх. Аналіз та вирішення ситуацій міжнаціонального змісту розвиває критичне мислення – готовність до вироблення алгоритму дій, гнучкість у взаємодії з партнером по спілкуванню, наполегливість,

що стимулює напруження розуму, готовність до виправлення помилок, здатність йти на компроміс, знаходити рішення, які б зміцнювали порозуміння, консолідацію національних спільнот. Розв'язання ситуацій забезпечить також розвиток креативного мислення, прояви якого – в дивергентності, генеруванні ідей, продукуванні думок, здатності до оригінальних рішень, розвитку інтелектуально-евристичних здібностей, подоланні стереотипності. Творчий підхід підвищує мотивацію до вирішення проблем, сприяє підвищенню інтересу до розв'язання складних завдань. Влучно з цього приводу висловилася героїня фільму «Небезпечні думки» режисерів Джона Сімпсона та Джері Букхаймера, звертаючись до старшокласників, «...моя головна мета навчити вас думати. Мозок це також м'яз. І щоб бути сильним, успішним, його треба тренувати. Кожен новий факт, кожна нова ідея допомагає вам розвивати новий м'яз. І ці м'язи роблять вас по-справжньому сильними. Це ваша зброя. В цьому неспокійному світі я хочу озброїти вас. Якщо ви станете розумнішими, дотепнішими, спритнішими, – ви матимете в своїх руках цінну зброю».

Створення ситуацій спілкування міжнаціонального змісту та їх розв'язання забезпечує здобувачам освіти набуття практичного досвіду у взаєминах, засвоєння етичних правил спілкування. Оскільки одиницею змісту спілкування є ситуація, яка може бути неоднозначною і суперечливою, то це дає можливість розглядати процес взаємин у динаміці, уможливорює інтеграцію знань з різних навчальних дисциплін, необхідних для її вирішення.

Використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, забезпечує самостійний аналіз культури міжнаціонального спілкування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків цього явища, усвідомлення логічного зв'язку, послідовності дій, творчого застосування знань у розв'язанні ситуацій. Орієнтовні ситуації містять певні суперечності (протидія, протистояння, порушення зв'язку, погодженості), що створюють проблему, вирішення якої підвищує інтерес, актуалізує нові знання, здатність до аналізу, синтезу, оцінювання досліджуваного явища, забезпечує формування

комунікативних умінь та комунікативних здібностей [95]. Як стверджує А. Солодка, ефективними є модельовані (проблемні) умови контексту кроскультурної взаємодії, які передбачають не тільки застосування готових знань і схем, а й формування здібностей аналізу та творчого мислення. Для отримання нового знання студент має виконати низку послідовних дій: аналіз проблемної ситуації – постановка проблеми – пошук інформації, якої бракує, і висунення гіпотез – перевірка гіпотез та отримання нового знання – переведення проблеми в завдання – пошук способу рішення – власне рішення – перевірка рішення – доказ правильності вирішення завдання, вирішення проблеми [314].

За проблемного підходу шлях пізнавальної діяльності іноземного студента з точки зору розвитку його мислення та особистості більш тривалий, цікавий та продуктивний. Ймовірні кроскультурні ситуації діяльності та спілкування, оволодіння способами вирішення яких формує його особистісний смисл. Діяльність студентів передбачає не тільки грамотні предметні дії, а й передусім вчинки учасників взаємодії [314]. Конструктивне розв'язання ситуації забезпечить виховний вплив, перебудову свідомості студента, зміну ставлення, установок, мотивів, спонукатиме до висновків, забезпечення взаємних контактів.

Залучення студентів до аналізу ситуацій реального життя найбільш оптимально забезпечує формування культури міжнаціонального спілкування. Під час розгляду ситуацій міжкультурного змісту відбувається трансформація знань у практичні дії, формуються ціннісні орієнтації, студент усвідомлює важливість формування культури міжнаціонального спілкування, засвоює моделі спілкування, що збагатять його практичний досвід, який він може використати в розв'язанні аналогічних проблем.

В. Каплінський зауважує, що більшість науковців у розв'язанні ситуацій пропонують застосовувати принцип поетапних дій. Наприклад, логічною є схема розв'язання виховних задач, запропонована О. Дубасенюк, вона визначає наступні етапи цього процесу: 1) підготовчий, або орієнтовний, сутність якого – в накопиченні знань, умінь, навичок для розв'язання проблеми; 2) діагностичний або аналітичний, що проявляється в діагностиці рівня розвитку і особливостей

особистості; 3) проєктувальний – бачення і формулювання проблеми, проєктування предметного змісту і форми виховної діяльності; 4) здійснення евристичної програми, спрямованої на визначення засобів, форм та методів розв'язання виховної задачі; 5) вироблення гіпотези, пошук рішення, його реалізація; 6) узагальнення і оцінка наслідків рішення виховної задачі (аналіз результатів, відхилень; проєктування нових проблем, виховних задач) [121, с. 153-154].

Під час аналізу ситуацій міжнаціонального змісту ми націлювали студентів на необхідність засвоєння знань про особливості культур, визначення передумови, за якої виникла ситуація, її причини, аналіз ситуації з позицій «іншого», врахування рівня вихованості людини з позицій її національних відмінностей, використання оптимальних методів, прийомів спілкування, прогнозування наслідків за результатами розв'язання ситуації.

Наведемо приклад алгоритму до ситуацій з *готовими варіантами вирішення*, які потрібно критично осмислити, оцінити на відповідність або невідповідність обставинам, обрати оптимальний варіант та обґрунтувати його.

1. Уважно прочитайте. Спробуйте з'ясувати, в чому полягає проблема.
2. Спершу продумайте власний доцільний варіант, спрямований на вирішення проблеми.
3. Познайомтесь із варіантами розв'язання ситуації, запропонованими в посібнику та спробуйте спрогнозувати результат кожного з них.
4. Неприпустимі, на вашу думку, варіанти позначте мінусом (-).
5. Варіанти, які ви вважаєте припустимими, позначте плюсом (+).
6. Уважно перечитайте кожен «плюсовий» варіант і визначте найкращий, поставивши навпроти ще один плюс. Обґрунтуйте свій вибір.
7. Поясніть, які, на ваш погляд, помилки допущені в «мінусових» варіантах. Чому ви вважаєте їх неприпустимими?
8. Якщо серед запропонованих варіантів ви не знаходите оптимального, запропонуйте і обґрунтуйте власний [142, с. 7].

У принципах виховання закладено гуманістичний зміст, і для того, щоб їх дотримуватися в педагогічній діяльності, необхідно бути гуманістом за своєю суттю – людяним, толерантним, миролюбним.

Про необхідність активізації знань щодо національного стилю спілкування розглядалися ситуації, в яких демонструвалися особливості етики ділових традицій іноземних партнерів, обговорювалися розбіжності в уявленнях про культурні відмінності.

Створення ситуацій міжнаціонального змісту передбачає спрямування їх у професійне русло. Щоб розв'язати такі ситуації, необхідно застосувати оптимальні методи виховного впливу, які відкорегують думки, почуття і перебудують поведінку студента. При цьому відбувається блокування негативних проявів, зміна ставлень, установок, мотивів та спонукання до позитивних дій, тобто студент як майбутній фахівець формує установку на вибір та застосування такого методу впливу спілкування, який би викликав післядію та забезпечив позитивні зміни у стосунках (Залесова).

Використовуючи напрацювання В. Каплінського щодо аналізу педагогічних ситуацій [142], ми адаптували алгоритм дій до процесу міжнаціонального спілкування і визначили його так:

1. Відтворення в пам'яті перерахованих правил етичного спілкування.
2. Виокремлення принципів міжнаціональної взаємодії, на які будемо опиратися, розв'язуючи ситуацію (врахування передумов, її причин, учасників).
3. Відбір та використання методів взаємодії.
4. Визначення неефективних прийомів впливу в розв'язанні ситуації.
5. Рефлексія.

Отже, використання ситуацій міжнаціонального змісту в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти активізують мисленнєві процеси під час спілкування іноземних студентів у розмаїтті культур сприяють формуванню загальнолюдських норм, правил поведінки, що виступають регуляторами у взаємодії, розвитку навичок емпатії, взаєморозуміння та поваги до співрозмовника, умінь вирішувати конфліктні ситуації на ґрунті національних відмінностей.

3.1.4. Інтеграція навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти

На важливості інтеграції навчальної і позааудиторної виховної роботи з іноземним студентами наголошують Ю. Кравченко, С. Гнатенко [169]. Як зауважують науковці, це дає змогу студентам поліпшити знання з української мови як іноземної, розвинути комунікативні здібності, розкрити внутрішній потенціал, відчувати командний дух. А це поліпшує якість двосторонньої комунікації серед представників різних культур [169].

Указані два види діяльності є взаємопов'язаними, оскільки освітній процес спрямований на отримання знань, професійних умінь і навичок, а виховний – сприяє особистісному вдосконаленню студента. У формуванні міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів важлива роль належить поєднанню аудиторної і позааудиторної діяльності, які розглядаємо як єдиний освітній процес, функції якого доповнюються специфічними для навчання і формування особистості. Під час навчання домінує засвоєння студентом знань, умінь, навичок з проблем культури міжнаціонального спілкування, тоді як позааудиторна робота з цього напрямку передбачає розвиток ціннісних орієнтацій, набуття та збагачення досвіду культури спілкування, міжнаціональних стосунків. На думку багатьох науковців, у процесі аудиторної роботи переважає розвиток інструментальної сфери особистості. У царині міжнаціонального спілкування студент збагачує знання про особливості національних культур, а позааудиторна робота зорієнтована на формування його мотиваційно-ціннісної сфери, і інтеграція цих процесів забезпечує цілісне формування відповідної характеристики особистості. Під час позааудиторної роботи оптимально розвиваються «гнучкі навички» (soft skills), що є підґрунтям для формування культури міжнаціонального спілкування, оскільки у невимушеній, нерегламентованій, вільній, демократичній атмосфері вибудовуються різні види стосунків, зокрема міжнаціональні; розвиваються вміння працювати в команді, висловлювати та відстоювати власну позицію, досягати консенсусу на основі діалогу, володіти технікою регуляції емоційного стану під час спілкування з

представниками різних культур. Розвиток гнучких навичок сприяє креативному підходу до вирішення міжнаціональних стосунків, подоланню стереотипів та забобон у розв'язанні окреслених проблем. Навички роботи з інформацією забезпечують здатність до обробки та засвоєння інформації культурного розмаїття, вміння розрізняти фейки. Позааудиторна робота також сприяє розвитку самостійності студента, що забезпечить саморганізацію, самовиховання, самоудосконалення особистості, уміння вибудовувати власну діяльність продуктивно для підвищення рівня сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів.

Позааудиторна робота – це необмежений в часі послідовний процес, який забезпечує наступність у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів від адаптаційного періоду у спілкуванні, культури спілкування, культури міжнаціонального спілкування, що є одним із аспектів культури професійного спілкування в умовах глобалізаційних процесів суспільства. Цей вид діяльності передбачає поєднання самостійного вибору студентом позааудиторних форм, методів навчання, аудиторної освітньої діяльності та зобов'язань, які бере на себе здобувач освіти в процесі навчання. Зауважимо, що позааудиторна робота має значний арсенал засобів, форм, методів і надає студенту можливість вибору та волевиявлення. Позааудиторна діяльність є потужним чинником мотивації студентів-іноземців у формуванні міжнаціональної культури спілкування, оскільки у її процесі є можливість створити оптимальні умови для реалізації інтересів, потреб, бажань, нахилів що є основою стимуляції розвитку цієї характеристики особистості. Також ця робота – сприятливе підґрунтя для розвитку індивідуальності здобувача освіти, оскільки є можливість залучення його до різноманітних видів діяльності відповідно до нахилів, здібностей, уподобань. Варто зазначити також, що у позааудиторній діяльності формується культура спілкування, міжнаціонального спілкування, і це забезпечує потреби здобувача освіти в реалізації майбутньої професійної діяльності, професійному самовизначенні, прагненні до самовдосконалення, навчання впродовж життя. У процесі позааудиторної діяльності розвивається комунікативна активність майбутнього фахівця у сфері

міжнаціональних стосунків, налагоджуються позитивні емоційні контакти, формується освітнє середовище гуманності, толерантності, розуміння, сприйняття іншого.

Позааудиторна виховна робота зі студентами-іноземцями наближає їх до вмотивованого вивчення української мови як іноземної в період адаптації. Водночас відбувається входження студента в іншу культуру – українську, відмінну від власної. Цей процес забезпечує формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів на початковому етапі набуття медичної професії

Використання різних форм позааудиторної роботи для забезпечення комунікативних потреб здобувачів освіти у сфері міжнаціонального спілкування сприяє вивченню державної мови іноземними студентами. Важливим є також спілкування в розмовних клубах на рівні обміну інформації, налагодження контактів між представниками різних національностей (орієнтовні теми: *«Письменник-лікар. Життя і творчий доробок»*, *«Образ лікаря»*, *«Мова лікаря має значення»*, *«Ми різні – ми рівні»* тощо). Т. Кучай, В. Сулим, Н. Рожак взують, що організація розмовного клубу дає можливість студентам тренувати артикуляцію, повторювати вивчений граматичний матеріал, висловлювати власну думку засобами іншої мови, адже вивчення нової мови (для іноземних студентів – української) потребує тривалої практики в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Формування в іноземних студентів культури міжнаціонального спілкування має супроводжуватись використанням надбань української культури. В адаптаційний період перебування студентів-іноземців в Україні разом з вивченням української мови як носія інформації, проходить їх ознайомлення із визначними місцями міста Вінниці, нашої держави загалом. Під час позааудиторної виховної роботи здобувачі освіти не лише удосконалюють навички мовлення, а й інтегруються в українську культуру, знайомляться з національними цінностями, що втілені в культурі українського народу.

Процес занурення іноземних студентів в українську культуру здійснюється під час проведення різних видів екскурсій, вівідування театру, кіно. Наприклад, іноземні студенти знайомляться з історією Вінницьких Мурів, головне призначення

яких – фортеця, а згодом – центр наукового, освітнього, культурного життя Вінниці. Студенти дізнаються про цікаві історичні факти, споглядаючи за давніми єзуїтськими і домініканськими будівлями, переконуються в тому, що вони є справжньою перлиною Вінниці. Під час екскурсій до краєзнавчого музею, студенти пізнають таємниці підземелля Вінниці. Особливо вражаючими для іноземних студентів є екскурсії на територію історико-меморіального комплексу пам'яті жертв нацизму (ставка Wehrwolf).

Також особливий інтерес виявили здобувачі освіти до об'єкта культурної спадщини України, національного музею-садиби М. Пирогова, де впродовж двадцяти років жив і працював геніальний хірург, науковець, анатом, творець воєнно-польової хірургії, видатний педагог М. Пирогов. Для майбутніх лікарів ця визначна постать є прикладом прояву таких якостей як людяність, повага, емпатійність, толерантність, розуміння, відданість, великодушність до народів різних культур, незалежно до їх національної приналежності. Підтвердженням цьому є вислів науковця: «Бути щасливим щастям інших – це справжнє щастя, це ідеал земного життя» [223]. Для посилення мотивації входження в українську культуру іноземні студенти знайомилися з цікавими фактами життя і діяльності М. Пирогова, відвідали будинок, в якому жив визначний лікар, музей-аптеку з інтер'єрами його приймальні та операційної, церкву-усипальницю, де покоїться тіло видатного лікаря-хірурга, меморіальний парк, в якому збережено дерева, посаджені М. Пироговим.

Занурення іноземних студентів в українську культуру здійснювалося за допомогою таких прийомів: транспарентність (відкритість), що характерно для українського суспільства; емоційність, креативність, різноманітність. Ці прийоми створювали атмосферу довіри представників різних культур, зміцнювали в свідомості іноземних студентів позитивну установку на сприйняття ефективної моделі спілкування.

3.2. Реалізація педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

Дослідно-експериментальну роботу проведено упродовж 2020 – 2023 років на базі підготовчого відділення, першого, другого та третього курсів навчання спеціальності 222 Медицина, галузі знань 22 Охорона здоров'я. Експериментальним майданчиком дослідження визначено ЗВО, зокрема Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Вінницький національний технічний університет, Хмельницький національний університет. У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 365 респондентів. Сформовано контрольну групу (далі – КГ) – 181 особа і експериментальну групу (далі – ЕГ) – 184 особи.

Експеримент передбачав низку заходів, спрямованих на організацію роботи під час його проведення (інформування викладачів кафедр про цілі, завдання, зміст експерименту, аналіз навчальних програм, визначення експериментальних та контрольних груп, проведення інструктажу з викладачами які беруть участь в експерименті, проведення констатувального етапу експерименту, розробка методики його проведення), реалізацію програми експериментального дослідження з формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів на різних етапах освітньої діяльності, методичне забезпечення організаторів експерименту, вивчення та аналіз сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти, інтерпретацію результатів експериментального дослідження.

На основі контент-аналізу навчальних програм різних освітніх компонентів виявлено їх можливості з формування культури міжнаціонального виховання іноземних студентів медичних закладів вищої освіти. Так, метою освітнього компоненту «Українська мова як іноземна» у медичних ЗВО є практичне володіння мовою на першому, середньому, достатньому рівнях для здійснення пізнавальної діяльності в навчально-професійній і соціально-культурній сферах. Реалізація цієї

мети передбачає застосування комплексного підходу до підготовки майбутніх спеціалістів і взаємодію комунікативних, освітніх і виховних цілей [231]. Здійсненню основної мети підпорядковано виховну, яка реалізується під час експерименту. У програмі виховна мета сформульована так: «виховання самоповаги; формування вмінь міжособистісного й міжкультурного спілкування, необхідних для повноцінного функціонування як у навчальному середовищі, так і за його межами, ціннісних орієнтацій, творчого мислення, тренування пам'яті, уваги» [279, с.13]. Також одним із завдань є розвиток умінь міжкультурного спілкування, толерантного ставлення до репрезентантів інших культур і релігійних переконань.

У процесі вивчення «Української мови як іноземної» забезпечується реалізація комунікативних потреб студентів у побутовій, навчально-професійній, соціально-культурній і навчально-науковій сферах. Оскільки іноземні здобувачі освіти об'єктивно перебувають в міжкультурному середовищі, виникає необхідність формування культури спілкування, культури міжнаціональної взаємодії, культури міжнаціонального спілкування.

Виховні можливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО має освітній компонент «Країнознавство. Під час його вивчення іноземні студенти знайомляться з історичним минулим України та з сучасними націєтворчими процесами. Також реалізується низка завдань щодо формування уявлень про геополітичну систему України, економічні, природні ресурси; ознайомлення з культурним надбанням українського народу: традиціями, звичаями, обрядами, різними видами мистецтва; накопичення та збагачення лексичного запасу; розвиток вмінь і навичок використання мовленнєвих одиниць у різних сферах спілкування [293].

Особливо важливим є ознайомлення здобувачів освіти з ментальністю українського народу, оскільки культура міжнаціонального спілкування як складова культури професійного спілкування передбачає врахування архетипів українського народу, порівняння їх з особливостями власного народу, нації, виокремлення спільного й відмінного. Іноземні студенти навчалися не тільки знати, розуміти,

аналізувати, оцінювати зразки української культури, а на основі цього процесу усвідомлювати культуру міжнаціонального спілкування як цінність. Особливо це стосується майбутніх лікарів, оскільки їхнє призначення – взаємодіяти із внутрішнім світом особистості. Пізнаючи українську культуру, здобувачі освіти знайомляться з нормами поведінки українців, їхніми стереотипами. Під час взаємодії іноземні студенти навчаються встановлювати контакти з людьми інших національностей, вибудовувати толерантні стосунки.

Мета експерименту полягала в перевірці педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, актуальних для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти.

Мета застосування методики: реалізація педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Завдання методики: забезпечувати розвиток у студентів уявлення про толерантне ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної належності, інших поглядів, характерів, звичок, різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та самовиявлення людської особистості; виховувати у майбутніх фахівців культуру міжнаціонального спілкування на засадах гуманності; формувати емпатію в ставленні до представників інших культур, націй та етносів; уміння взаємодіяти в полінаціональному середовищі.

Зміст методики формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів: знайомство з Україною, її історією, культурою, звичаями та традиціями; вивчення мови, правил поведінки та етикету, прийнятих в українському

суспільстві; формування толерантного ставлення до представників інших національностей, розвиток умінь встановлювати контакти з ними, вирішувати конфліктні ситуації, що виникають на ґрунті міжнаціональних взаємин, розвивати навички емпатії.

Реалізація методики формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти передбачала такі етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних взаємин»; поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування».

Формування вихованості культури поведінки іноземних студентів ґрунтувалося на принципах: безумовного позитивного ставлення до особистості, опори на позитивне в людині, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студента, емоційності виховання, прихованості виховних впливів, врахування вікових та індивідуальних особливостей, народності, культуровідповідності.

При відборі методів виховання враховано специфіку дисципліни, обсяг навчального матеріалу та рівень його сприйняття, мету заняття, рівень мотивації, сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування, рівень готовності студентів до різних видів робіт, форм та методів виховання.

I етап – адаптаційний «Культура спілкування». Мета: формування культури спілкування. Зміст: Українська мова як іноземна (теми занять: «Знайомство», «Людина», «Погода та явища природи», «Іжа», «Заклади харчування», «Послуги й покупки», «Подорожі, дозвілля», «Мрії та плани», «Житло», «Свята, подарунки, привітання»), Країнознавство («Україна – країна в якій я навчаюся», «Географічні відомості про Україну», «Великі міста України», «Державні символи України», «Природа України (річки, моря, гори)», «Свята і традиції в Україні (релігійні свята, нерелігійні свята)», «Моя батьківщина», «Моє місто», «Географічні відомості про рідну країну», «Свята і традиції рідної країни Вінниця – місто, в якому я навчаюся», «Вінниця – адміністративний центр Вінницької області», «Музеї Вінниці», «Транспорт у Вінниці», «Місяця відпочинку у Вінниці (парки, сквери, фонтани,

торговельні центри)), «Вінниця – місто студентів (коледжі, університети)», «Мій університет», «Історія створення Вінницького національного медичного університету ім. М. Пирогова», «Університет сьогодні», «Організація охорони здоров'я в Україні»). Методи виховання: звернення до свідомості (переконування, діалог, приклад, пояснення, дискусія), мозаїка (взаємодія в групі, спрямована на передачу інформації, логічний і аргументовний виклад фактів міжнародного змісту, висловлювання думок, формулювання висновків), бесіда, заохочення тощо. Прийоми виховання: показ умінь та переваг педагога, активізація потаємних почуттів, збудження гуманних почуттів, довіра. Форми: екскурсії, художні виставки, літературно-музичні композиції, театральні вистави.

На початковому етапі «Культура спілкування» студенти-іноземці проходили адаптаційний період. Під час освітнього процесу відбувався розвиток культури спілкування шляхом заглиблення в українську культуру, створення освітнього простору. Здобувачі освіти здійснювали пошук інформації для її інтерпретації, розуміння та осмислення. Вони знайомилися з проблематикою української культури, її історією, традиціями, звичаями, обрядами, а також поглиблювали знання з міжнародної культури, відомі постаті культури тощо. Іноземні студенти дізнавалися про відмінності в різних культурах, навчалися налагоджувати контакти, сприймати, розуміти один одного.

Майбутні фахівці виконували низку завдань, для розуміння функцій культури спілкування, зокрема:

Інформаційно-ознайомлювальні – пошук та обмін інформацією міжнародної проблематики. Зразки завдань:

- «звернутися до Енциклопедії освіти» і з'ясувати сутність понять «культура», «спілкування», «міжнародна культура спілкування»;

- під час вивчення теми «Риси характеру» визначити характеристики особистості, які сприяють міжнародній комунікації: *доброзичливість, толерантність, повага до людської гідності, врівноваженість, стриманість, милосердя, емпатійність*. Назвати, які якості виявляються у вас і допомагають налагодженню стосунків із представниками інших національностей;

- під час опрацювання теми «Свята і традиції в Україні. Свята моєї країни» ознайомитися з традиціями, звичаями українського народу; виявити головні розрізнявальні ознаки українців;

- підготувати відеоситуації ситуації, зміст яких відображає проблематику культури міжнаціонального спілкування, особливості української культури та культури вашої країни; ознайомитися з визначними місцями міста Вінниця тощо.

Для спрямування особистості іноземного студента на позитивне моделювання культури спілкування використовували комплекс тренінгових вправ:

Вправа 1. – «Визнання своїх чеснот». Спрямована на усвідомлення, що студент є унікальною особистістю і достатньо хороший для того, щоб жити, радіти і, звичайно, бути успішним. («Гра комплімент», «День ангела», «Чарівний стілець»).

Вправа 2. – Аналіз відеосюжету «Життя – прекрасне!»

Вправа 3. – Ця вправа придатна для роботи з будь-якими негативними думками («у мене знову нічого не вийде...», «все це безглуздо» та ін.). Як тільки відчуєте, що у вас з'явилась подібна думка, – негайно «відріжте її та відкиньте», зробивши для цього різкий, такий, що «відрізує» жест лівою рукою і зорозувивши, як ви відрізуєте і відкидаєте цю думку. Після цього відкидаючого жесту, продовжуйте далі займатися візуалізацією: помістіть на місце видаленої негативної думки іншу (звичайно ж, позитивну).

У групі представників різних культур під час вивчення теми «Знайомство», використано методику «Що в імені моєму?» Завдання: Назвати власне ім'я. Розповісти, хто з рідних, близьких дав тобі це ім'я. (Зазвичай називали матір, батька, брата, бабусю, дядька). У цей час кожен торкався подумками, душею своєї рідні і атмосфера в групі набувала особистісного смислу.

Наступне запитання: «Що символізує твоє ім'я?». Наприклад, Аруш (Aarush, Індія) – «перший промінь сонця» (Коментар: «Ім'я мені дала мама, я був першим, довгоочікуваним, і це було щастям для моєї родини, дійсно, як світлий промінь сонця»); Нафіса (Nafisa, Нігерія) – «скарб» (Коментар: «Назвали так батьки, вони мріяли про те, що маю вирости дорогоцінним скарбом, витонченою, тендітною»); Рашид – «праведність» (Rashud) Єгипет: (Коментар: «Зазвичай ім'я

дають новонародженим дітям батьки. Я є жаданим сином у сім'ї. Моє ім'я втілює чесноти мудрості, добротності та моральної чистоти. Батьки прагнули, щоб я дотримувався принципів праведності та етичної поведінки»).

Висновок викладача: *«Імена у нас різні, оскільки ми живемо в різних країнах. Проте, як ви помітили, наші імена уособлюють світло, добро, мудрість, справедливість, людяність та інші моральні чесноти».*

Підсумок: *«Ми переконалися, яке розмаїття імен у різних народів, і в кожному з ваших імен звучить ніжне материнське, сильне батьківське слово, «добро», «краса», «неповторність», «самобутність», «дорогоцінний скарб», «нескореність» тощо. Це те, що нас усіх об'єднує».*

Завдання для самостійної роботи: дізнатися імена українських студентів університету (3 імені), познайомитися і дізнатися, що вони символізують, порівняти з походженням імен у вашій країні. Що є спільного, а що відмінного ?

Спонукально-оцінні завдання сприяють виявленню інтересу до проблем міжнаціонального спілкування шляхом пізнання історії різних культур, виробленню позитивного ставлення до представників різних націй, потреби в спілкуванні в поліетнічному середовищі, прагнення до розвитку національної самосвідомості.

Завдання: розповісти про уривок з прочитаного твору, фрагмент із фільму, які демонструють міжнаціональні стосунки; проаналізувати ситуації, в яких порушується проблема міжкультурних узаємин, обґрунтувати мотиви вчинків героїв твору, визначити цілі їхніх вчинків і засоби для досягнення мети; оцінити вчинки дійових персонажів з погляду культури міжнаціональних узаємин; чи була можливість вибору в героїв твору, епізоду із твору; чи дотримувалися персонажі твору правил та норм спілкування в багатонаціональному колективі, правових основ міжнаціонального спілкування; чи трапляються приклади вчинків персонажів твору, в яких виявляються культурні особливості, система цінностей власного та інших етносів, етнічні стереотипи, упередження, дискримінація тощо.

Під час ознайомлення з історією України, її минулим і сучасним іноземні здобувачі освіти переглянули проекти, підготовлені українськими студентами, на тему: *«Україна – історична»* (керівник: доц. Н. Опушко), *«Літературна Україна»*

(керівник: доц. О. Волошина), «Україна театральна» (керівник: доц. Н. Хамська), «Мистецька Україна» (керівник: проф. І. Герасимова), «Квітуха Україна» (керівник: доц. М. Давидюк), «Еврики українською» (керівник: доц. І. Холковська). Презентовані проекти були глибокі за змістом, емоційно насичені, відображали красу, велич, силу, інтелект, ментальність українського народу.

Під час перегляду проекту «Театральна Україна» іноземні студенти поринули у світ українського театру, познайомилися з акторами і побачили кращі зразки акторської майстерності. Українські студенти розповідали про Соломію Крушельницьку – оперну Діву, голос якої – довершена гармонія, винятково сильне і приємне для слуху сопрано. Вроджений акторський талант, перетворював кожен її виставу на неповторне мистецьке явище. Іноземні студенти познайомилися з українським актором Богданом Ступкою, якого обожнювала публіка не лише в Україні, а й за кордоном. Українські студенти підкреслили, що цей актор зміцнював в своїх образах океан людських почуттів, емоцій, переживань. (Демонстрація кадрів виступу актора. Студент виконував його роль). Ольга Сумська – нев’януча українська краса, іноземні студенти дізналися, що акторка, заслужена артистка України, за своє життя зіграла 84 ролі, неодноразово виборювала звання «Акторка року». Українські студенти перевтілювалися в образ акторки і зіграли уривок з фільму «Роксолана» (монолог Роксолани).

Розповідь про заслужену артистку України Ірму Вітовську розпочали її ж словами: «Немає значення, скільки тобі залишається... Головне – якість цього життя...». Найемоційнішу, найпроникливішу роль Ірми Вітовської «Пані в рожевому» відтворила українська студентка (вистава Оскар «Мрії і жити»). Іноземні студенти познайомились із творчістю драматурга, актора, автора і організатора багатьох вистав – Михайла Старицького, якого називають «батьком українського театру». Учасників проекту зачарували виконанням українських пісень, які приваблюють дивовижною мелодійністю, щирими почуттями.

Презентацію проекту «Літературна Україна» розпочато зі слів по те, що українські письменники передають історію, красу, тернистий шлях, культурну

спадщину, велич України і нашого народу. У музичній відеокomпозиції на фоні пісні «Рідна мати моя», як символу матері – України, звучали слова українських поетів:

Дніпр широкий – море,
 Степ і степ, ревуть пороги,
 І могили – гори –
 Там родилась, гарцювала козацькая воля (Т. Шевченко).
 Де шумить і плеще Чорне море,
 Де Ай-Петрі звівся аж до хмар (Г. Бойко)
 Гори Карпати – вічно зелені.
 В хвої смерек і ялиць.... (Р. Бойчук)
 Степе широкий, рідний наш брате,
 Трунку настояний на полині,
 Поки ти світиш нам – нас не здолати,
 Наше коріння в твоїй глибині (Б. Мозолевський).

Під час презентації «Єврики українською» іноземні студенти дізналися про про молодих винахідників України, під час презентації «Україна історична» – познайомилися з відомими історичними діячами: Б. Хмельницьким, Г. Сковородою, П. Могилою, М. Коцюбинським, І. Котляревським, В. Стусом, М. Грушевським.

Такий спосіб організації процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів свідчить про те, що вони засвоюють українську культуру, культуру інших народів, використовуючи знання про особливості міжнаціонального спілкування. Виконання вправ на основі аналізу, порівняння, понять, оцінювання мотивів, емоцій, вчинків іншого, активізує пізнавальну діяльність здобувачів освіти, розвиває креативне мислення, збагачує національну свідомість цінностями культур різних народів.

Приклади есе студентів.

Що я відчувала (в) при зустрічі з українською культурою.....

В мене з'явилося бажання докласти зусиль, щоб вивчити українську культуру, зрозуміти її сутність. Я вивчаю українську мову, традиції, звичаї народу,

щоб спілкуючись, розповісти про власну національну культуру. Софі Анумедем (Камерун)

Я з великою повагою ставлюся до української культури, її традицій, звичаїв, оскільки це все створювалося віками. Авіталь (Ізраїль)

Я спочатку розгубилася, а потім, попросила українських студенток показати самі цікаві місця Вінниці і це стало поштовхом до вивчення української мови. Хіба Хадід (Марокко)

Моїм першим бажанням було більше дізнатися цікавого з життя українського народу, і в першу чергу про культуру, звичаї, свята, а потім я розповідав про свою країну. Омар Ханафі (Єгипет).

*Амотивно-оцінні (зорієнтовані на розвиток емоційної сфери для формування поглядів і переконань): на основі прочитаного художнього твору, переглянутого фільму, у яких порушено проблему міжнаціональної взаємодії, виконати наступні завдання: знайти в тексті опис позитивних почуттів: *радість, задоволення, повага, вдячність, захоплення*; негативних почуттів *тривоги, переживань, озлоблення, помсти* тощо; визначити, які емоції, почуття викликав твір, у якому висвітлювалася проблема міжнаціональних стосунків; прокоментувати виклик позитивні / негативні почуття, які виникли після прочитаного тексту, переглянутого сюжету фільму.*

Під час вивчення теми «Люди і речі навколо нас» використано притчі – розповіді для роботи на ціннісному рівні. Саме звернення до притчі дозволяє наповнити душу молодій людині добром, створюючи ресурс протистояння злу і хаосу. Притча може допомогти студенту накопичувати «душевний» матеріал, формувати і уточнювати уявлення про важливі життєві цінності, вчинки, дії. У кожній притчі є свій «фокус», «чарівний ключик», за допомогою якого можна зрозуміти зміст та моральне спрямування думки. У притчі персонажі діють у конкретних життєвих ситуаціях, що є надзвичайно актуальним для здобувачів освіти. Зазвичай герої притч безіменні: «якась людина», «якийсь цар», «одна жінка», «один селянин», «батько і син». Тобто людина / інша істота існують «узагалі», узагальнено, бо головне в притчі не персонажі, а їхні слова та дії. Часто аналогія лежить в основі притчевої алегорії, інакомовлення. Значну роль у

композиції притч відіграють монологи, діалоги, риторичні запитання, які спрямовані на те, щоб викликати реакцію слухача, спонукати його замислитись над поставленою проблемою. Яскравим прикладом упереджених людських стосунків є притча «Ворона і павич», використана під час експерименту.

«У парку біля палацу на гілці апельсинового дерева сиділа чорна ворона. На доглянутому газоні гордо походжав павич.

Ворона прокаркала: «Хто допоміг такому безглуздому птахові з'явитися в нашому парку. З якою зарозумілістю він виступає, ніби це султан власною персоною Погляньте тільки, які у нього потворні ноги, а його оперення?! Що за огидний синій колір? Такий колір я ніколи б не стала носити. Свій хвіст він тягне за собою ніби лисиця».

Ворона замовкла, вичікуючи. Павич помовчав якийсь час, а потім відповів, сумно посміхаючись: «Думаю, що в твоїх словах немає правди. Те погане, що ти про мене говориш, пояснюється непорозумінням. Ти кажеш, що я гордий, тому що ходжу з високо піднятою головою, так що пір'я на плечах у мене стає дибки, а подвійне підборіддя псує мені шию. Насправді ж я – все, що завгодно, тільки не гордий. Я добре знаю все, що потворно в мені, знаю, що ноги шкірясті і в зморшках Якраз це найбільше і засмучує мене, тому-то я так високо і піднімаю голову, щоб не бачити своїх потворних ніг. Ти бачиш тільки те, що у мене негарно, і закриваєш очі на мої чесноти і на мою красу. Хіба тобі це не прийшло в голову? Те, що ти називаєш потворним, якраз найбільше і подобається людям...».

Запитання для обговорення:

- З якими життєвими ситуаціями асоціюється ця притча?
- Що Ви робите, коли хтось ображає Вас словами?

Висновки з притчі.

1. У кожної людини є сильні і слабкі сторони. Часто через слабкі сторони яскравіше виявляються сильніші.

2. Кожна людина – унікальна. І знаючи власні недоліки та чесноти, важливо вміти приховати перші і продемонструвати друге.

3. Кожен судить про себе. Людина, засуджуючи іншу, часто говорить не стільки про неї, як про себе. А тому стереотипне мислення неефективне.

4. Враження про людину, особливо перші, можуть бути помилкові [131, с.145].

Комунікативно-поведінкові завдання: проаналізувати конфліктну ситуацію змісту міжнаціональних узаємин, з якою ознайомилися у творі: як вирішували її учасники (конструктивно / деструктивно); обґрунтувати, чому герої повели себе так, чи досягли мети; обговорити, чи вміють герої твору виробляти тактику спілкування, прогнозувати наслідки, відповідально ставитися до прийняття рішень; проаналізувати, як спілкуються між собою представники різних національностей у професійних ситуаціях щодо наявності таких умінь: слухати один одного, переконувати, налагоджувати контакт, використовувати невербальні засоби спілкування, дотримуватися мовних правил, створювати комфортне комунікативне середовище для міжнаціонального спілкування.

Під час вивчення теми «Хобі», фрагментом заняття була театралізація діалогу культур у спорті. Для налаштування на роботу було використано прийом асоціацій.

« Я почну діалог з цього чудового та різнокольорового букету квітів, який є втілення багатоголосся, поліфонії та різноманіття культур нашого величезного світу. Подивіться на них...усі вони різні: за формою, розміром, кольором. Проте у них є дещо спільне! Як ви гадаєте, що? Так...Для їхнього існування усім їм потрібні повітря, вода, тепло, піклування. Ми також різні за походженням, національністю, звичаями, манерою поведінки, поглядами тощо. А що для нас потрібно, щоб ми жили комфортно разом?»

- Розуміння, повага, сприйняття один одного, пізнання один одного.

- Ми сьогодні тут, щоб поговорити про «Діалог культур у спорті». Дуже важливо мати щось спільне з людьми, те, що може всіх нас об'єднати. Як у фільмі, де дівчина виходить заміж за іноземця, рідної мови якого вона не знає. Її мама проти, бо боїться, що пара не зрозуміє одне одного, але найбільша проблема в тому, що мама та молода дівчина говорять однією мовою, проте не розуміють одна одну. Дуже важливо знайти те, що може об'єднати всі культури. Зробимо це сьогодні за допомогою наших гостей!

(Напередодні студенти отримали завдання дізнатися про відомих спортсменів світу та підготувати інтерв'ю, перевтілившись у них. Вітаємо найвідоміших спортсменів Усейна Боулта, Елдріка Вудса, Роджера Федерера!)

– Скажіть, будь ласка, нашій студії, чим Ви займаєтесь, яким саме видом спорту?

– Боулт: Я легкоатлет.

– Вудс: Я грав у гольф.

– Федерер: А я тенісист.

– Т: А ви звідки?

– Боулт: Ямайка

– Вудс: США

– Федерер: Швейцарія

– Т: Ви бачите, шановні, які вони різні, чи не так? Що робить їх такими різними?

– Ви маєте рацію! Зараз у нашій студії присутні два кореспонденти місцевого телебачення «Віта», вони охоче поспілкуються з нашими гостями.

Кореспондент №1: – Чому ви займаєтесь спортом?

– Боулт: Це робить мене здоровішим.

– Вудс: Завдяки цьому я стаю сильнішим.

– Федерер: Завдяки цьому я більш активний.

Кореспондент №2: – Що приносить спорт у ваше життя?

– Боулт: Завдяки цьому я маю друзів у всьому світі.

– Вудс: Це допомогло мені знайти кохання всього мого життя!

– Федерер: Спорт приносить взаєморозуміння.

Кореспондент №1: – Містер Федерер, скажіть, будь ласка, чого б ви боялися, якби вашим суперником був містер Вудс?

Федерер: – Американці відомі своєю впевненістю та самообмеженням. Тому мені було б дуже важко його перемогти!

Кореспондент №2: – Містере Вудс, чи важко вам буде перемогти містера Боулта?

– Вудс: *Мабуть, так, бо спортсмени з Ямайки дуже вольові та цілеспрямовані!*

Кореспондент №1: Містер Боулт, чи буде пан Федерер для вас сильним суперником?

Боулт: – Ну, люди зі Швейцарії дуже стримані, і ніколи не знаєш, чого від них очікувати, тому я думаю, що він буде сильним суперником!

Ведучий: – Дякую всім, що прийшли! Як бачите, шановні присутні, всі гості абсолютно різні! Вони не схожі, вони спілкуються різними мовами, є представниками різних культур! Але у них є спільне, те, що їх усіх об'єднує! Що це? Як ви думаєте? Звичайно, саме спорт приносить їм здоров'я, надію, позитивні емоції, дружбу і любов!

Методи формування культури міжнаціонального спілкування: звернення до свідомості (переконування, діалог, приклад), мозаїка (взаємодія в групі, спрямована на передачу інформації, логічний і аргументовний виклад фактів міжнаціонального змісту, висловлювання думок, формулювання висновків), бесіда, створення виховних ситуацій, драматизація, заохочення тощо.

Такий спосіб організації процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів свідчить про те, що вони засвоюють українську культуру, культуру інших народів, використовуючи знання про особливості міжнаціонального спілкування. Виконання вправ на основі аналізу, порівняння, засвоєння понять, визначення мотивів, емоцій, вчинків іншого, активізують пізнавальну діяльність здобувачів освіти, розвивають креативне мислення, збагачують національну свідомість цінностями культур різних народів.

II етап – мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин». Мета: розвиток мотивації до культури міжнаціональних узаємин. Зміст: «Українська мова як іноземна» А2 – (Базовий рівень). Теми: «Людина і навчання», «Сфера обслуговування», «Заклади харчування», «Подорожі», «Праця та відпочинок». Методи виховання, які застосовувалися під час цього етапу: діалогічний, коучинг, ігровий, драматизації, позитивного досвіду суспільної поведінки (громадська думка, довіра, привчання, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, заохочення, створення ситуації успіху). Прийоми виховання: моральна підтримка і

зміцнення віри у власні сили, показ умінь та переваг педагога, опосередкування. Форми виховної роботи: гуртки, клуби, студії, майстер-класи.

Мотиваційний етап – «Культура міжнаціональних узаємин» – вибудовано на основі діалогу, що довів свою цінність у дискусіях про міжкультурне спілкування. Завдяки цьому освітньому інструменту учасники взаємодії досягають консенсусу, взаєморозуміння, налагоджують стосунки. Діалог сприяє розвитку ідентичності, що не заперечує відмінностей, проте акцентує на тому спільному, що мають різні нації, культури, народи. Діалогічну взаємодію зреалізовано в системі міжкультурного середовища «Я – Ми», «Я – Ми – Інший», що ґрунтувалася на суб'єкт – суб'єктності. Кожен здобувач в освітньому просторі є активним його учасником. В основі діалогічної взаємодії використано ідеї фасилітативного підходу, який дозволяє планувати розвиток і трансформації особистості під час узаємодії з іншими культурами (А. Солодка).

Процес формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів вищих медичних закладів освіти ґрунтується на педагогічній фасилітації. Значущими в цьому просторі є: співпраця учасників, основа якої – сприйняття, розуміння, підтримка, спрямована на конструктивне розв'язання проблем; за учасниками процесу залишається право на власну позицію, інтерес до поглядів іншого без нав'язування власних думок; прояв індивідуальності, рівноправність у всіх її проявах; індивідуальність і рівність: кожен суб'єкт визнається неповторною особистістю, рівноправною у вияві власної індивідуальності; транспарентність педагога-фасилітатора у взаєминах, спрямована на подолання психологічних бар'єрів відчуженості між учасниками взаємодії.

Другий етап формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів під час засвоєння базового рівня навчання української мови був спрямований на посилення інтересу до історії українського народу, його культури, побуту, звичаїв, традицій; набуття вмінь будувати зв'язну розповідь, вести діалог, правильно формулювати запитання і відповідати на них [279]. Це забезпечить успішне спілкування, взаємодію між представниками різних національностей на основі дотримання норм і правил співіснування різних етносів і народів. Навчання

діалогу позбавить людину конфліктності, агресивності, упередженого ставлення у взаєминах. У процесі вивчення тем «Свята і традиції в Україні», «Свята моєї країни», «Етикет», «Спорт», «М-медіа», «Відпочинок».

Ігрова діяльність, під час занять, сприяла розвитку мовлення і невербальної комунікації. В рольових іграх продуктивно узагальнювалася єдність думки, емоцій і рухів. Використання методу гри у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів забезпечує розвиток творчих здібностей, умінь і навичок взаємодії з представниками різних національностей.

Проведенню рольових ігор передувало виконання студентами тренувальних вправ. Зважаючи на те, що початковим етапом входження до ігрової діяльності є робота в парах, ми використовували дві групи вправ. Першу групу склали вправи імітаційні, трансформаційні, комбіновані. Ці вправи призначені допомагати студентам адаптуватися до умов роботи в парах. Головна мета таких вправ – забезпечення багаторазового використання тієї форми, яка є предметом засвоєння.

Використано діалоги етикетного характеру, діалоги-розпитування, діалоги-домовленості, діалоги-обміни думками, повідомленнями [279].

Зразки діалогів:

Діалог етикетного характеру. Тетяна: Привіт, Бен! Бен: Привіт, Тетяно! Т: Як справи? Б: Усе гаразд. Працюю над проектом. А ти як? Т: Нормально. Готуюсь до сесії. Б: Удачі! Т: Дякую! І тобі також.

Діалог-розпитування. Бен: Тетяно, не підкажеш, де у Вінниці є гарний басейн? Я хотів би поплавати. Тетяна: А де ти проживаєш? Б.: На вулиці Соборній. Т: Тоді раджу басейн «Авангард».

Діалог-домовленість. Тетяна: Я сьогодні після занять йду до басейну. Не хочеш піти зі мною? Бен: Із задоволенням! Де зустрічаємось? Т: Коло собору, о 15.00. Б: Домовились!

Діалог-обмін враженнями. Тетяна: Як тобі сподобався наш спортивний комплекс? Бен: Досить зручно, близько від дому і не потрібно користуватись транспортом. А тобі сподобалось? Т: Сьогодні вода в басейні була прохолодною.

Зазвичай вона тепліша. Б: Згоден. Крім того, було надто людно. Т: Так, туди краще ходити в першій половині дня, коли менше відвідувачів.

Такі діалоги навчають іноземних студентів чітко висловлювати думку, дотримуватися етичних норм, обмінюватися міркуваннями з представниками інших національностей.

До другої групи вправ відносимо вправи на розвиток мовленнєвих умінь. Під час використання рольових вправ ми дотримувалися принципу систематичності і послідовності: від менш складних до складніших завдань. Найбільш характерні види діалогів:

1. Відтворіть зразки коротких діалогів з представником іншої національності
2. Складіть діалог за підготовленим алгоритмом на тему «Традиції культури, представником якої ви є»
3. Продумайте ситуації, які ілюструють прислів'я різних народів світу.
4. Інсценуйте ситуації міжнаціонального змісту.

У діалозі важливими є поради К. Станіславського «Діалог це не передача інформації почергово, а так як в шаховій грі: якщо ти ходиш так, тоді я ходжу так, а не просто: я ходжу так і так»[(Станіславський). Дуже важливим у діалозі є використання невербальних засобів комунікації: жестів, міміки, пантоміміки тощо. При цьому спостерігається зняття зайвої напруги, скутості, додання страху тощо. Наступним етапом проведення рольової гри є, наприклад, «Пресконференція». Ведучий інформує учасників про проблему, яка буде обговорюватися на конференції, а саме: "Проблеми молоді в Україні й тих країнах, представники яких є на занятті".

Під час підготовки до пресконференції студенти самостійно готували інформацію з тем: «Життя студентів в Україні», «Участь української молоді у виборах до місцевих і державних органів влади», «Вища освіта в Україні», «Молодіжний рух в Україні», «Проблеми довкілля». Вони також готували інформацію з проблем, які існують в рідних країнах.

Приклад фрагменту пресконференції:

- *Я кореспондент газети «Entertainment Weekly», хочу поцікавитися з якого віку молоді люди в Україні мають право брати участь у виборах?*
- *В Україні кожен громадянин, який досяг 18 років, має право брати участь у виборах до органів місцевої, державної влади.*
- *Дякую Вам.*
- *Я кореспондент журналу «India Today». В мене таке запитання: Чи має молодий громадянин України право вільного вибору професії й місця роботи?*
- *Так, молода людина може обрати будь-яку професію, вступити до ЗВО. Проте складно вступити до ЗВО, у яких здобувають найбільш затребувані професії на ринку праці, оскільки прохідний бал є високим.*
- *У вашій країні така велика кількість молодих людей прагнуть здобути вищу освіту, хіба робітничі професії не престижні?*

Ефективними виявилися години спілкування тематики «Конфлікти, шляхи їх розв'язання». Під час спілкування студенти називали причини виникнення конфліктів, що виникають на ґрунті національних відмінностей: психологічні особливості (темперамент, характер і т.д.); різниця поглядів, ціннісних орієнтацій, манери поведінки, різний рівень освіченості, низький рівень комунікативних умінь тощо. Одним зі шляхів запобігання конфлікту є використання притч, зокрема притча «Щаслива сім'я».

В одному місті живуть по сусідству дві сім'ї. Одне подружжя постійно свариться, звинувачуючи один одного у всіх бідах і з'ясовуючи, хто з них правий. А інше – дружно живе, ані сварок у них, ані колотнечі.

Дивується норовиста господиня щастю сусідки. Заздрить.

Каже чоловікові:

– Піди, глянь, як у них так виходить, щоб усе гладко і тихо.

Прийшов той до сусідського будинку, зачайвся біля відкритого вікна.

Спостерігає. Прислухається.

А господиня у цей час порядок в домі наводить. Вазу дорогою від пилу витирає. Раптом задзвонив телефон. Жінка відволіклася, а вазу поставила на краєчок столу.

Але тут її чоловікові щось знадобилося в кімнаті. Зачепив він вазу, та впала й розбилася.

– Ох, що зараз буде! – думає сусід.

Підійшла дружина, зітхнула із жалем, й каже чоловікові:

– Пробач милий, я винна, так невдало вазу поставила.

– Що ти, мила? Це я винен. Поспішав і не помітив вазу.

– Що ти? Не винен ти! Це я була неуважна. Хай, як то кажуть, буде на щастя!

Боляче защеміло серце у сусіда. Прийшов він додому засмучений. Дружина до нього:

– Щось ти дуже спритно. Ну що, подивився?

– Так!

– Ну і як там у них?

– У них-то кожен сам винен. Ось тому і не сваряться. А ось у нас всі й завжди праві

Під час обговорення студенти переносили вирішення ситуації на міжнаціональні стосунки і визначали, що одна із причин непорозумінь – це установка «кожен завжди правий».

Іноземні студенти брали участь у відзначенні Шевченківських днів (театралізація творів Т. Г. Шевченка, ораторські етюди за поезією Кобзаря, перегляд та обговорення картин Шевченка-художника), виставці світлин «Вінницькі стежки Михайла Коцюбинського», «Заповіт нескореного... В. Стус», літературно-музичних композиціях «Живе слово Лесі Українки», «Україно, ти в моєму серці»; історико – географічній онлайн- експедиції «Історія міст України», перегляді презентацій та написанні есе «Україна історична, «Україна поетична», «Україна театральна», «Єврики українською», «Мальовнича Україна», відзначенні днів театру, українського кіно, науки, книжкових виставках «Герої народу в творах літератури України», змаганні-конкурсі «Ігри народів світу», брейн-рингу «У магазині «ти» і «ви»», «Наш дім – наше селище – наш світ», конкурсі національних видів мистецтва, дискусії «Ти живеш серед людей», «Як ви розумієте поняття свобода та

відповідальність», шоу-програмі «З добрим серцем, з щирою пам'яттю», Святі вдячності, Пізнавальній програмі «Доброта доброзичливість», «Правила народного етикету», конкурсі-вікторині «Нехай добрим буде ваш розум, а серце – розумним».

III етап – поведінково-професійний – *«Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування»*. Мета: розвиток культури міжнаціонального спілкування як складника професійної культури майбутнього лікаря. Зміст: *«Українська мова як іноземна»*. Теми: («Науковий стиль мовлення». «Вступ до спеціальності»), практика, самостійна робота, позааудиторна виховна робота. Методи виховання: створення виховних ситуацій, драматизація, участь виховних проєктах, контроль, самоконтроль, самооцінка спілкування, діяльності та поведінки: спостереження бесіда, опитування (анкетне, усне), тести, аналіз результатів діяльності студента, самопізнання, самоаналіз, самооцінювання, самоконтроль, саморегуляція. Прийоми виховання: вияв доброти, уваги і піклування, змагання, позитивна вимога, залучення до цікавої діяльності тощо. Форми виховання: наукові конференції, творчі студентські об'єднання, наукові гуртки, професійні клуби, народні свята, вечори.

На поведінково-професійному етапі – *«Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування»* – студент усвідомлює цінність культури міжнаціонального спілкування в узаєминах із пацієнтами. На цьому етапі іноземні студенти розробляли алгоритм професійного спілкування, враховуючи, що учасники спілкування – представники різних національностей. Закцентовано на мовних прийомах, які можуть бути використані під час налагодження контакту майбутнього лікаря й пацієнта, на початковому консультуванні, зборі інформації, під час обстеження, прийомах пояснення та планування, завершення консультування (Г. Краєвська). Під час консультування майбутні фахівці мають виявити тактовність, ввічливість, товариськість, емпатійність, толерантність тощо. Під час експериментальної роботи практикували розв'язання ситуацій міжнаціонального змісту:

1. *«Ви працюєте в лікарні, де лікують хворих із Великобританії, це Ваші пацієнти. Як ви підготуєтеся до першої зустрічі з англійцями?»*.

2. *«Арабський лікар запросив вас, представника німецької клініки, пообідати до себе додому. Ваші дії».*

3. *«Ви американський лікар. Вас запросили працювати у Францію. Як розпочнете професійну справу в цій країні».*

4. *«Ви хірург української приватної клініки, яка хоче налагодити ділові зв'язки з корейськими медичними закладами . Що необхідно знати про корейське суспільство до вашої першої зустрічі?»*

5. *«Вас запросили на інтерв'ю з приводу працевлаштування в арабську клініку. Ваша поведінка під час інтерв'ю».*

Для вирішення ситуацій міжнаціонального змісту ми дотримувалися алгоритму, який опрацював В. Каплінський: 1) осмислення, усвідомлення проблеми (задачі, що підлягає розв'язанню) та її формулювання; 2) чітке визначення мети, якої прагнете досягти; 3) активізація теоретичних знань, що потрібні для доцільних дій; 4) вибір оптимального способу вирішення; 5) прогноз зворотної реакції та розвитку подій, наслідків того чи іншого кроку, подумки перевірка проєктів розв'язання ситуації; 6) реалізація оптимального способу впливу та його комунікативне забезпечення [142, с. 5].

Наведемо приклади ситуацій змісту міжнаціональних взаємин:

Ситуація 1. *Студенти з Намібії і Єгипту в гуртожитку були сусідами по поверху і конфліктували через особистісну неприязнь. Вони апелювали до расових відмінностей і емоційно реагували один на одного під час занять. Намібієць нарікав, що єгиптяни мають до нього претензії через колір шкіри, а студент з Єгипту відповідав, що африканці завжди спекулюють щодо цих питань і гостро сприймають все, що завгодно.*

Ситуація 2. *Польські студентки зазвичай поводитися дуже стримано і, разом з тим, зверхньо ставилися до одногрупників. Це спричинило непорозуміння, емоційну напруженість серед одногрупників, і викликало обурення серед студентів Азербайджану, які, зазвичай дуже емоційні і відкриті під час спілкування.*

Ситуація 3. *Студентки з Еквадору наполягали на проведенні навчальних занять на свіжому повітрі, оскільки саме в такий спосіб організовувалися заняття в*

їхній країні. Вони вимагали весною і влітку переносити навчальні заняття в парк, що викликало обурення студенток з Гани, Нігерії і Намібії. Вони дуже емоційно реагували на вимоги викладача щодо дотримання норм організації навчання в університеті.

Під час написання есе «Роль мови в міжнаціональному середовищі медичного фаху» студентам пропонували сконструювати діалог на основі таких міркувань:

1. Як у мові виражається внутрішній світ людини, її менталітет?
2. Чи може лікар використовувати сленг?
3. Як спілкуватися, якщо пацієнт і лікар розмовляють різними мовами?
4. Яким буде ставлення пацієнта до лікаря, якщо останній використовує вирази, які не враховують національних особливостей пацієнта?
5. Чи викликає лікар у пацієнта негативні емоції, якщо він використовує стереотипи щодо національності пацієнта, зарозумілість?
6. Як ви розумієте вислів «Мова – відображення думок?»

У вихованні культури міжнаціонального спілкування ефективними є проведення вебквестів: «Український національний характер», «Національна ідея»[313, с. 153 –155]. Під час проведення вебквесту «Український національний характер», студенти виконували завдання такого змісту – перша мікрогрупа: визначити що таке національний характер та презентувати його основні риси; друга мікрогрупа: дослідити особливості формування рис українського національного характеру в історичному аспекті; третя мікрогрупа: театралізувати діалоги, в яких відображається український національний характер. Під час проведення Вебквесту «Національна ідея» студенти виконували завдання у групах. Перша група: підготувати повідомлення «Як формується національна ідея?»; друга група: репрезентувати національну ідею своєї країни; третя підгрупа: на основі перегляду фільму «ДНК. Портрет нації. Генетична історія України» визначити, як формувалася українська національна ідея». Такі форми виховної роботи, які використовувалися під час вивчення навчальних дисциплін, збагачували знання студентів про культуру українського народу та інших народів світу, розвивали критичне, креативне мислення. Студенти набували досвду міжкультурної комунікації.

Іноземні здобувачі освіти є учасниками міжкультурного проєкту «Лікар не має кордонів», наукових проєктів «*М. І. Пирогов: життя та науково-громадська діяльність*», «*М. І. Пирогов і сучасна медицина*», «*Духовний шлях М. І. Пирогова*», «*Світова повага до М. І. Пирогова*». Фестиваль «Скарби розмаїття культур» об'єднав представників різних національностей, які демонстрували традиції, музику танці, національні страви, тощо. Також іноземні студенти брали участь у роботі книжкового клубу «Пізнання культур – шлях до духовного збагачення особистості». Значний інтерес викликала етнографічна екскурсія в музей «Просто неба: 15 найкращих скансенів України». Іноземні студенти стали активними учасниками волонтерського проєкту «Не будь байдужим», спрямованого на допомогу різним етнічним групам. Робота волонтерами сприяла розвитку почуття солідарності. Здобувачі освіти долучилися до зустрічі в поетичному кафе «Україна – ти правда і сила», взяли участь в розробці проєкту, присвяченого боротьбі з расизмом, дебатах «Націоналізм і патріотизм», годині спілкування «Обряди, звичаї та храми». Практикується показ фільмів про різні культури та наступне їх обговорення. Використання таких форм виховної роботи уможливило засвоєння здобувачами освіти досягнень української і світової культур й формування поваги до націй, релігій, культур, мов, міжкультурної, соціальної взаємодії.

Для визначення розуміння студентами змісту культури міжнаціонального спілкування в цифровому просторі було проведено онлайн-опитування на платформі Mentimeter. Самостійне опрацювання змісту культури міжнаціонального спілкування у Google Classroom дозволило з відповідей студентів автоматично формувати динамічну хмару думок, у якій знайшли відображення специфічні напрями виховання: спілкування в умовах цифрового інтенсиву, формування в молоді змістової вибірковості, збереження фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я студентів, виховання культури поведінки, віртуальна мистецька освіта і виховання.

Потім учасників було об'єднано в групи за допомогою онлайн-сервісу CIOX. Працюючи в малих групах, іноземні студенти моделювали ситуації

міжнаціонального змісту за допомогою пошукових систем у мережі Інтернет, описів та характеристик програм, сервісів, платформ.

Так, за напрямом «Формування в молоді змістової вибірковості, збереження фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я» група студентів, використовуючи програму AltSpace, отримала можливість попрацювати у віртуальній реальності. Студенти потрапили у віртуальну кімнату, в якій проходив інтерактив на тему «Фейк чи реальність». Здобувачі освіти навчалися розпізнавати клікбейт, фейкові новини, неправдиві гіперпосилання, фейкові фото, підроблені відео тощо. Вони висловлювали власні міркування щодо інформаційної війни, створюючи й презентуючи авторські реклами «Проти фейку», «За реальність» в інформаційному просторі [351, с. 90]. Такий формат навчання робить процес сприйняття інформації більш цікавим, яскравим, динамічним, відповідно до запитів сучасної молоді.

Інша група студентів, опановуючи та використовуючи програмне забезпечення Mozaik Education, проводила віртуальні екскурсії, подорожі, зокрема відвідала майстерню ерудита епохи Леонардо да Вінчі (Флоренція, XVI століття) та ознайомитися з його найбільш важливими винаходами й творами мистецтва [351].

За допомогою конструктора орнаментів та текстової вишивки (Ornament Name) здобувачі освіти навчалися створювати унікальний український орнамент. Для цього активізувалася власна фантазія, творче мислення студентів. Вони дізналися, що в українському орнаменті використовується значна кількість геометричних фігур, які набувають особливого значення, своєрідного культурного коду.

Оперативні поточні опитування щодо міжнаціонального спілкування з використанням цифрових технологій здійснювалися за допомогою онлайн-сервісів Mentimeter, Jamboard.

Ефективним методом залучення іноземних студентів до української культури стала участь у проєкті «Моя Україна – надія і віра!» Попередньо було створено онлайн-середовище, в якому кожен відчував повагу і вимогливість, доброзичливість, підтримку, допомогу, мав можливість самореалізуватися в різних

видах діяльності, виявити креативність, винахідливість, інноваційність. Підтвердженням цього стала активна участь студентства в онлайн-проектах: захисті колажу-малюнка «Я малюю мир», «Я малюю майбутнє України», участь у творчому проєкті «Під синьо-жовтим прапором свободи з'єднаєм весь великий наш народ!» [351].

Рефлексивно-результативний компонент відображає процес (само) аналізу і оцінки міжкультурних взаємин (відтворення, повторна оцінка та аналіз ситуації, регенерація), дає можливість спостерігати позитивну динаміку сформованості рівнів вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО на основі розроблених критеріїв показників та рівнів.

Отже, формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО є цілісним процесом за умови реалізації моделі, дотримання педагогічних умов та використання актуальних засобів, форм і методів виховання, що забезпечують сформованість вихованості цього показника особистості.

3.3. Аналіз результатів досліджень

Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов і моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів проходила впродовж чотирьох років. Експериментальним майданчиком дослідження визначено такі ЗВО: Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Вінницький національний технічний університет, Хмельницький національний університет. У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 365 респондентів. Сформовано контрольну групу (далі – КГ) – 181 особа і експериментальну групу (далі – ЕГ) – 184 особи.

Результати констатувального етапу експерименту свідчать, що у групах респондентів відсоток сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування переважає на репродуктивному і початковому рівнях за всіма

критеріями. Так, за мотиваційним критерієм на репродуктивному рівні в КГ – 45,4%, в ЕГ – 42,1 %. На початковому рівні, відповідно, 46,6% , 49, 3%. Зауважимо, що до творчого рівня за цим критерієм не віднесено жодного студента.

Таку ж тенденцію спостерігали за когнітивно-інформаційним критерієм: на репродуктивному рівні в КГ – 33,7%, в ЕГ – 36,3%; за діяльнісно-комунікативним і емоційно-орієнтувальним критеріями ці результати становлять відповідно: КГ – 30,9 %, ЕГ – 35,3 % ; КГ – 57,6 %, ЕГ – 55,9 %. До творчого і реконструктивного рівня за цими критеріями віднесено незначну кількість респондентів: за діяльнісно-комунікативним критерієм – у КГ 1,6 %, ЕГ – 1,5 %; за емоційно-орієнтувальним – у КГ – 2,2 %, ЕГ – 3,2%.

Результати діагностики свідчать: в іноземних студентів виявлено початковий рівень володіння українською мовою, поверхові знання з української культури, її історії, традицій; неготовність більшості до сприйняття мовлення інших народів, спостерігаються емоційні бар'єри в налагодженні контактів з представниками інших національностей; наявні стереотипи, негативні установки в сприйнятті інших тощо.

Для підвищення результативності формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів проведено формувальний етап експерименту і впроваджено педагогічні умови. Перевірка ефективності педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти здійснювалася на адаптаційному, мотиваційному і поведінково-професійному етапах формувального експерименту. На кожному з них використано методи, прийоми виховання, форми виховної роботи, для підвищення результативності у сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО. На адаптаційному етапі експерименту застосовано такі методи виховання: звернення до свідомості (переконавання, діалог, приклад, пояснення, дискусія), мозаїку (взаємодія в групі, спрямована на передачу інформації, логічний і аргументований виклад фактів міжнаціонального змісту, висловлювання думок, формулювання висновків), бесіду, заохочення тощо. Прийоми виховання: моральна підтримка і

зміцнення віри у власні сили, показ умінь та переваг педагога, активізація потаємних почуттів, пробудження гуманних почуттів, довіри.

На мотиваційному етапі пріоритетними були методи організації спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки: громадська думка, довіра, привчання, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, заохочення, ситуація успіху. На поведінково-професійному – створення виховних ситуацій, драматизація, контроль, самоконтроль, самооцінка спілкування, діяльності та поведінки: спостереження бесіда, опитування (анкетне, усне), тести, аналіз результатів діяльності студента, самопізнання, самоаналіз, самооцінювання, саморегуляція. Прийоми виховання: вияв доброти, уваги і піклування, змагання, позитивна вимога, залучення до цікавої діяльності тощо. Під час експерименту використано індивідуальні, групові і фронтальні форми виховання.

Теоретичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО інтегровано в практичне вирішення досліджуваної проблеми. Цьому сприяла розробка програми експериментального дослідження, її реалізація забезпечила перевірку об'єктивності педагогічних умов і розробленої моделі формування культури міжнаціонального спілкування здобувачів освіти в освітньому просторі медичних ЗВО. Результативність сформованості цього показника вихованості особистості визначена за мотиваційним, когнітивно-інформаційним, діяльнісно-комунікативним, емоційно-орієнтувальним критеріями та розробленими до них показниками. Результати експерименту представлено за рівнями: творчий, реконструктивний, репродуктивний, початковий.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що в ЕГ після проведення формувального етапу експерименту творчий рівень сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти за мотиваційно-ціннісним критерієм зріс порівняно з констатувальним етапом на 8,4 % в ЕГ, 0,6% – КГ, відповідно, реконструктивний – на 11,1% ЕГ, 1,9% – КГ; репродуктивний – 5,5%

ЕГ, 3,1% – КГ початковий зменшився на 14,0 % ЕГ, 5,6% – КГ (таб. 3.3.), (ДОДАТОК А).

Таблиця 3.3.

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за мотиваційно-ціннісним критерієм

Рівні	Групи	Результати на початок експерименту	Результати на кінець експерименту	Динаміка
Творчий	КГ	0	0,6	0,6
	ЕГ	0	8,4	8,4
Реконструктивний	КГ	8,0	9,9	1,9
	ЕГ	8,6	19,7	11,1
Репродуктивний	КГ	45,4	48,5	3,1
	ЕГ	42,1	36,6	-5,5
Початковий	КГ	46,6	41,0	-5,6
	ЕГ	49,3	35,3	-14

Джерело: Таблиця створена автором.

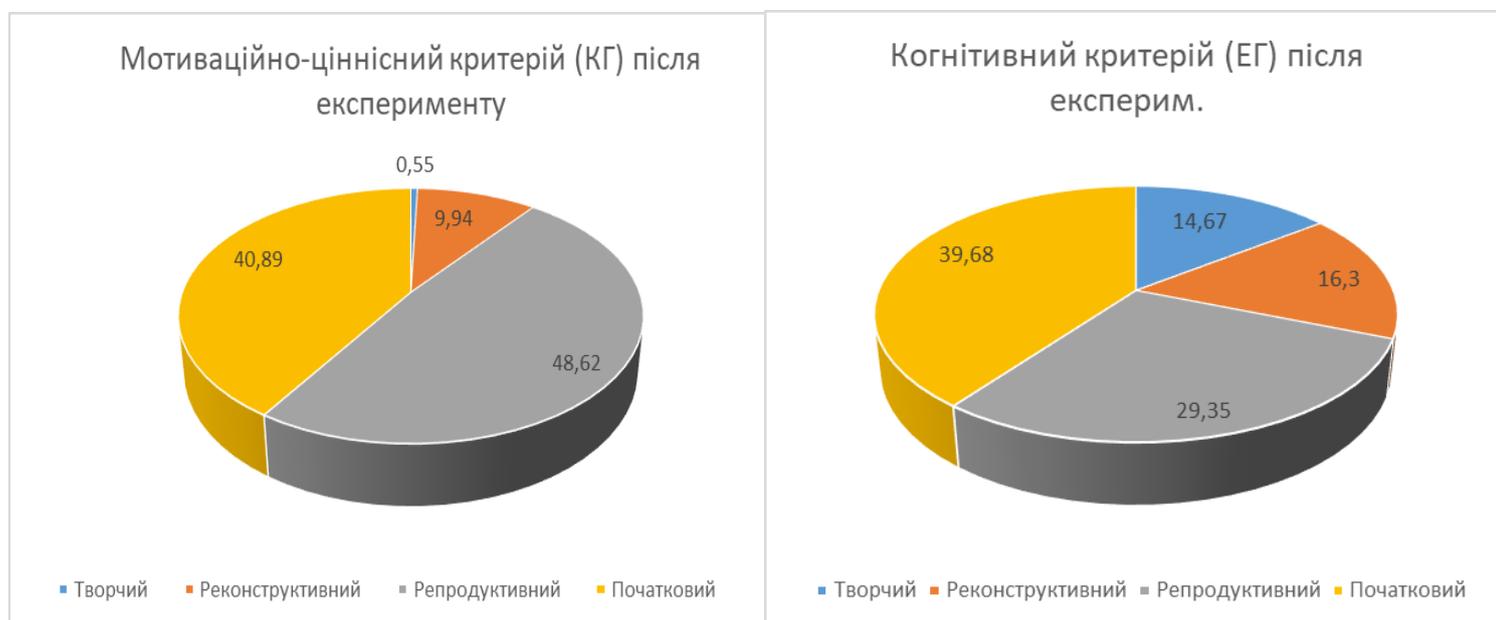

Рис. 3.2. Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за мотиваційно-ціннісним критерієм.

Якщо порівняти результати констатувального і формувального етапів експерименту за когнітивно-інформаційним критерієм сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування, то в ЕГ спостерігаємо тенденцію до зростання на 13,8 % творчого рівня, на 6,2 % – реконструктивного рівня і зменшення відсотка студентів на репродуктивному і початковому рівнях відповідно на 7,3 % та 12,7 %. У КГ ці показники змінилися також, проте відсоток збільшився на творчому і реконструктивному рівнях, відповідно лише на 1,5 % і на 2,0 %; зменшився на репродуктивному і початковому рівні, відповідно на 5,5 % та 9,5%. (таб. 3.4., ДОДАТОК А).

Таблиця 3.4.

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за когнітивно-інформаційним критерієм

Рівні	Групи	Результати на початок експерименту	Результати на кінець експерименту	Динаміка
Творчий	КГ	0,5	2,0	1,5
	ЕГ	0,7	14,5	13,8
Реконструктивний	КГ	8,2	10,2	2,0
	ЕГ	10,2	16,4	6,2
Репродуктивний	КГ	33,7	39,2	-5,5
	ЕГ	36,3	29,0	-7,3
Початковий	КГ	58,1	48,6	-9,5
	ЕГ	52,8	40,1	-12,7

джерело: таблиця створена автором

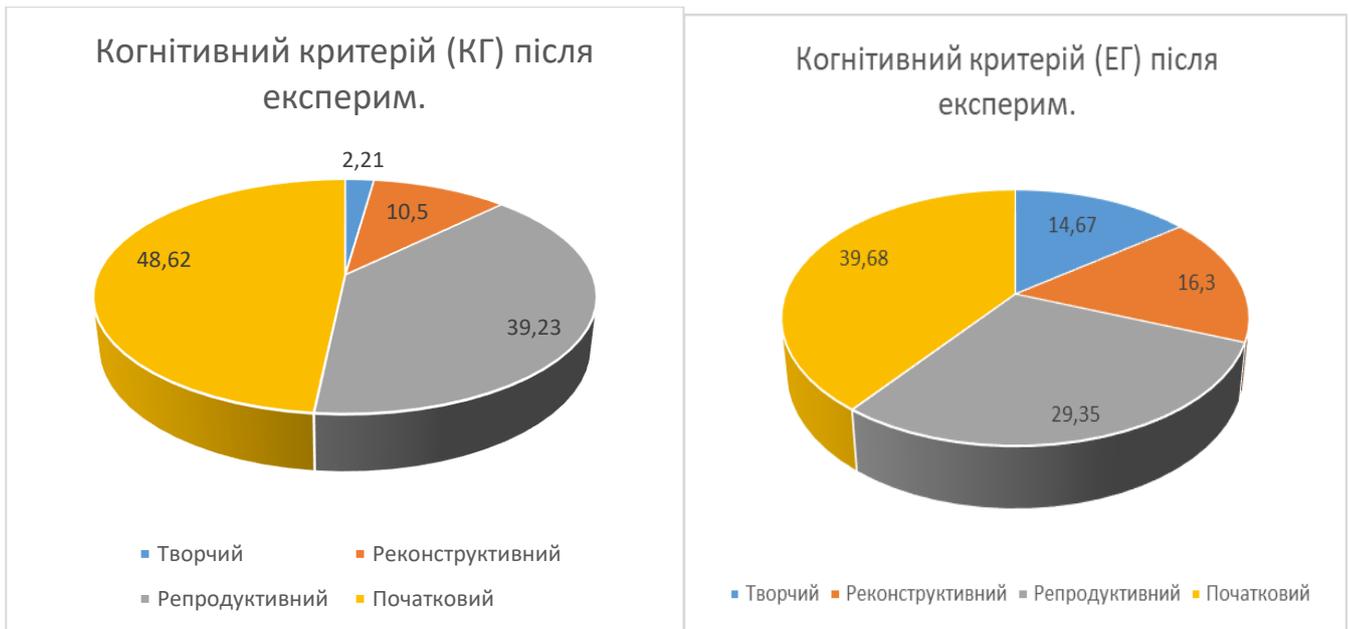

Рис.3.4. Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за когнітивно-інформаційним критерієм .

Спостерігається тенденція до зростання показників сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів за діяльнісно-комунікативним критерієм в ЕГ і КГ. Показники ЕГ зросли значно більше: творчий рівень – на 14,9 %, реконструктивний – на 7,4 %, зменшився відсоток респондентів, яких віднесено до репродуктивного і початкового рівнів, відповідно на 4,1%, 18,2 %. У КГ показники збільшилися на творчому рівні на 1,8%, реконструктивному – 1,8 %; зменшилися показники на репродуктивному і початковому рівнях лише на 2,7 % і 6,3 % відповідно (таб. 3.5.).

Таблиця 3.5.,

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за діяльнісно-комунікативним критерієм

Рівні	Групи	Результати на початок експерименту	Результати на кінець експерименту	Динаміка
Творчий	КГ	1,6	3,4	1,8
	ЕГ	1,5	16,4	14,9
Реконструктивний	КГ	9,9	11,7	1,8
	ЕГ	7,3	14,7	7,4
	КГ	30,9	33,6	-2,7

Репродуктивний	ЕГ	35,3	31,2	-4,1
Початковий	КГ	57,6	51,3	-6,3
	ЕГ	55,9	37,7	-18,2

Джерело: таблиця створена автором

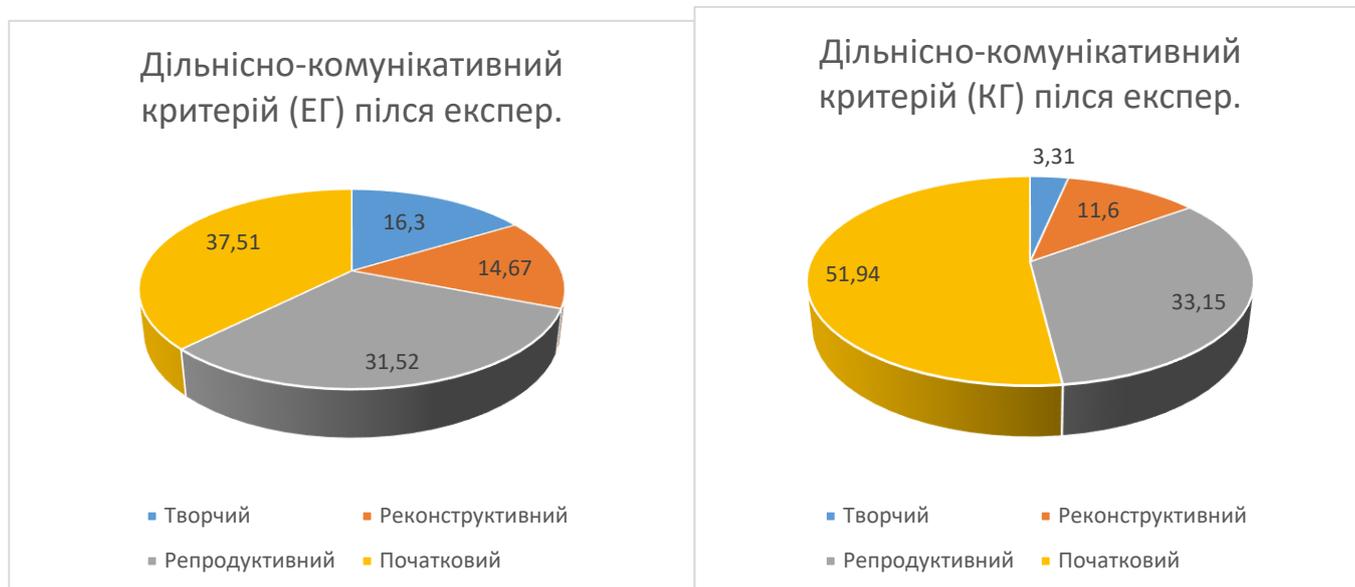

Рис.3.5. Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за діяльнісно-комунікативним критерієм

Результати дослідження за емоційно-орієнтувальним критерієм засвідчують, що кількість респондентів ЕГ на творчому рівні зросла на 9,1%, на реконструктивному – на 3, 5%; зменшився відсоток респондентів на репродуктивному і початковому рівнях відповідно на 5,2%, 7,4%. У КГ ці результати такі: на творчому рівні – зростання на 2,1%, на реконструктивному – 0,1 %; зменшився відсоток респондентів на репродуктивному і початковому рівнях відповідно на 4,3 % та 6,5% відповідно (таб.3.6.).

Результати експерименту за визначеними критеріями (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-орієнтувальний свдчать про те, що в ЕГ спостерігається значно кращі результати рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО ніж в КГ.

Таблиця 3.6.,

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за емоційно-орієнтувальним критерієм

Рівні	Групи	Результати на початок експерименту	Результати на кінець експерименту	Динаміка
Творчий	КГ	2,2	4,2	2,1
	ЕГ	3,2	12,3	9,1
Реконструктивний	КГ	10,3	10,5	0,1
	ЕГ	12,9	16,4	3,5
Репродуктивний	КГ	36,4	40,7	-4,3
	ЕГ	38,4	33,2	-5,2
Початковий	КГ	51,1	44,6	-6,5
	ЕГ	45,5	38,1	-7,4

Джерело: таблиця створена автором

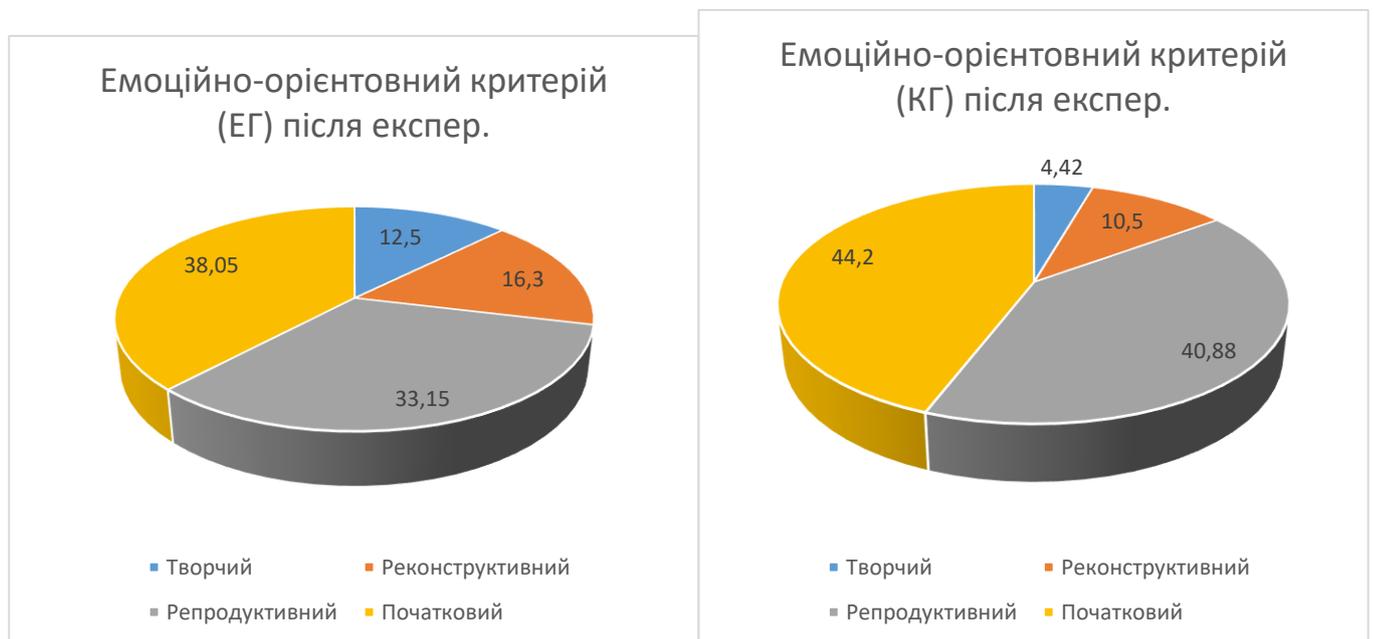

Рис.3.6. Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за емоційно-орієнтувальним критерієм.

Вірогідність результатів дослідження перевірено за допомогою кутового коефіцієнта Фішера. Ефективність виховання залежала від врахування педагогом

психологічних механізмів розвитку почуттів, потреб, переконань, ціннісних орієнтацій, рис характеру.

Позитивна динаміка сформованості вихованості культури міжнародного спілкування іноземних студентів медичних ЗВО спостерігається за кожним із критерієм (таб. 3.7., ДОДАТОК А).

Перехід студентів з одного рівня на інший в ЕГ здійснювався значно інтенсивніше. Методами математичної статистики підтверджено вірогідність отриманих результатів, зокрема методом кутового перетворення Фішера.

Статистична обробка даних проводилась у програмі Excel. Статистичну вірогідність різниці показників перевіряли за допомогою кутового перетворення Фішера (критерія Фішера). Розрахунок критерію Фішера проводимо за допомогою програми Excel за стандартними формулами. Вважали статистично достовірними результати, при обчислених рівнях $p < 0,05$ та $p < 0,01$, які знаходили за стандартними таблицями.

Таблиця 3.7

Динаміка сформованості вихованості культури міжнародного спілкування іноземних студентів медичних ЗВО

Рівні	Групи	Критерії											
		Мотиваційно-ціннісний			Когнітивно-інформаційний			Діяльнісно-комунікативний			Емоційно-орієнтувальний		
		Результати експерименту на констатувальному (К), формуальному (Ф) етапах, динаміка (Д)											
		К	Ф	Д	К	Ф	Д	К	Ф	Д	К	Ф	Д
Творчий	КГ	0	0,6	0,6	0,5	2,0	1,5	1,6	3,4	1,8	2,2	4,3	2,1
	ЕГ	0	8,4	8,4	0,7	14,5	13,8	1,5	16,4	14,9	3,2	12,3	9,1
Реконструктивний	КГ	8,0	9,9	1,9	8,2	10,2	2,0	9,9	11,7	1,8	10,3	10,4	0,1
	ЕГ	8,6	19,7	11,1	10,2	16,4	6,2	7,3	14,7	7,4	12,9	16,4	3,5
Репродуктивний	КГ	45,4	48,5	3,1	33,7	39,2	5,5	30,9	33,6	2,7	36,4	40,7	4,3
	ЕГ	42,1	36,6	-5,5	36,3	29,0	-7,3	35,3	31,2	-4,1	38,4	33,2	-5,2
Початковий	КГ	46,6	41,0	-5,6	58,1	48,6	-9,5	57,6	51,3	-6,3	51,1	44,6	-6,5
	ЕГ	49,3	35,3	-14	52,8	40,1	-12,7	55,9	37,7	18,2	45,5	38,1	-7,4

Перехід студентів з одного рівня на інший в ЕГ здійснювався значно інтенсивніше. Методами математичної статистики підтверджено вірогідність отриманих результатів, зокрема методом кутового перетворення Фішера.

Статистична обробка даних проводилась у програмі Excel. Статистичну вірогідність різниці показників перевіряли за допомогою кутового перетворення Фішера.

Фішера (критерія Фішера). Розрахунок критерію Фішера проводимо за допомогою програми Excel за стандартними формулами. Вважали статистично достовірними результати, при обчислених рівнях $p < 0,05$ та $p < 0,01$, які знаходили за стандартними таблицями (Кричивець А. Н., 2022).

Метод кутового перетворення Фішера полягає в перетворенні часток (відсотків) у величину φ , розподіл якої близький до нормального. Проводиться він за формулою

$$\varphi = 2 \arcsin \sqrt{P} \quad (2.1)$$

де P – відсоток, виражений в частках від 1.

Відмінності відсотків вираховуються за формулою

$$\varphi^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \times \sqrt{\frac{n_1 \times n_2}{(n_1 + n_2)}}$$

Де n_1 та n_2 – обсяги вибірок.

Наприклад, мотиваційно-ціннісний критерій експериментальної групи на початку експерименту на початковому рівні складав 48,91%

$$\varphi_1 = 2 \arcsin \sqrt{0,4891} = 1,55$$

цей показник на кінці експерименту складав 34,7%

$$\varphi_2 = 2 \arcsin \sqrt{0,347} = 1,26$$

звідси

$$\varphi^* = (1,55 - 1,26) \times \sqrt{(184 \times 184) / (184 + 184)} = 2,78$$

$$2,78 > 2,31$$

Отже $p < 0,01$ – тобто різниця між цими показниками статистично достовірна.

Для обробки використано програму Statistica 5:0. Отже, мета дослідження – досягнута, завдання – виконано, гіпотезу – підтверджено.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі дисертації «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального

спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти» спроектовано модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, описано формувальний етап експерименту та подано результати дослідно-експериментальної роботи.

Модель візуалізовано як цілісну сукупність взаємопов'язаних, взаємообумовлених компонентів: цільового, методологічного, змістово-процесуального, рефлексивно-результативного (рис.2.1.). Цільовий компонент узгоджено з метою дослідження та прогнозованими результатами – сформованістю рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО як його якісного показника вихованості. Методологічний компонент охоплює наукові підходи – контекстуальний, культурологічний, фасилітаційний, діяльнісний, рефлексивний, особистісно-зорієнтований, комунікативний, аксіологічний; принципи – вживання в культуру, самоактуалізацію та самореалізацію на перетині культур, поєднання позитивного потенціалу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур, партисипативності у взаємодії, що дало можливість опрацювати єдину модель об'єкта й оперувати нею на всіх етапах дослідження. Змістово-процесуальний – відображає етапи формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів – адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний. Для кожного з них виокремлено зміст (освітні компоненти, позааудиторна виховна робота, практика), форми і методи виховання, які забезпечують процес формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Рефлексивно-результативний компонент відображає процес (само) аналізу і оцінки міжкультурних взаємин (відтворення, повторна оцінка та аналіз ситуації, регенерація), а також дає можливість спостерігати позитивну динаміку сформованості рівнів вихованості культури міжнаціонального спілкування

іноземних студентів медичних ЗВО на основі розроблених критеріїв, показників та рівнів.

Розроблена методика формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти передбачала такі етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин»; поведінково-професійний «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування». При визначенні цих етапів дотримано принципів систематичності та наступності виховання.

Результати формувального експерименту засвідчують, що за мотиваційно-ціннісним критерієм до творчого рівня в ЕГ віднесено 8,4 % студентів, у КГ – 0,6 %; відповідно, до реконструктивного рівня віднесено 19,7 % і 9,9 %. У результаті проведення експерименту помітно зменшився відсоток студентів на репродуктивному рівні. В ЕГ ці показники становлять 35,3 %, в КГ – 41,0 %. За когнітивно-інформаційним критерієм результати наступні: творчий рівень – 14,5% в ЕГ, 2,0% в КГ; реконструктивний – 16,4 % в ЕГ, 10,2% в КГ; репродуктивний рівень – 29,2%, в ЕГ, 39,2 в КГ; початковий рівень – 52,8% в ЕГ, 58,1 в КГ. За діяльнісно-комунікативним критерієм – творчий рівень 16,4% в ЕГ, 3,4% в КГ; реконструктивний – 14,7% в ЕГ, 11,7% в КГ; репродуктивний - 31,2 % в ЕГ, 33,6% в КГ; початковий – 55,9% в ЕГ, 57,6 % в КГ. За емоційно-орієнтувальним критерієм – творчий рівень – 12,3%% в ЕГ, 4,3 % в КГ, реконструктивний – 12,3 % в ЕГ, 4,3 % в КГ; репродуктивний –33,2 % в ЕГ, 40,7% в КГ; початковий – 38,1% в ЕГ, 44,6 % в КГ. В ЕГ зафіксовано чітку тенденцію до зменшення показників початкового і репродуктивного рівнів сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів за всіма критеріями, а також значне збільшення відсотка студентів на творчому і реконструктивному рівнях, причому в ЕГ ці показники значно вищі ніж в К

ВИСНОВКИ

Теоретично обґрунтовано зміст і структуру феномена «культура міжнаціонального спілкування» іноземних студентів. Конкретизовано поняття «культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів» як якісного інтегративного показника вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО. З огляду на це, «сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів» потрактуємо як якісну характеристику міжособистісних взаємин, яка відображає рівень дотримання загальнолюдських моральних принципів, толерантності і взаємоповаги, знання і розуміння національних відмінностей, уміння адаптуватися до нових умов комунікації з представниками різних національностей. З'ясовано змістові та структурні ознаки феномена «культура міжнаціонального спілкування», що характеризує особистість в ракурсі одного з її виявів на основі аналізу філософських, соціально-психологічних, педагогічних наукових джерел та контенту інтернету. Витоками його сутності є такі поняття як культура, спілкування, міжнаціональне спілкування. Культура як якісна характеристика діяльності, якісний показник стосунків і самої особистості, здійснює свою благородну місію, інтегруючи й акумулюючи ціннісні результати такого соціального утворення, як спілкування.

2. Розкрито особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, до яких віднесено: процес адаптації до соціокультурного і мовного простору (ознайомлення з історією, культурою, традиціями, цінностями українського народу, вивчення норм поведінки, розвиток навичок міжнаціональної комунікації); міжособистісне спілкування

(розвиток умінь налагоджувати контакти з представниками різних національностей, вирішувати конфліктні ситуації, що виникають на ґрунті міжнаціональних взаємин, виховання толерантності); позааудиторна виховна робота (залучення студентів до культурних заходів, фестивалів, виставок, обмін досвідом з представниками різних національностей серед студентської спільноти, участь у волонтерських рухах, що підтримують міжнаціональний діалог); використання виховного потенціалу навчальних дисциплін у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (збагачення змісту програм навчальних дисциплін; створення умов для спілкування та співпраці з одногрупниками різних національностей, використання інтерактивних методів виховання, що сприяють формуванню культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів); психолого-педагогічний супровід (створення сприятливої атмосфери для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, допомога їм у вирішенні проблем адаптації до умов спілкування та співпраці студентів різних національностей; підтримка ініціативи студентів, спрямовані на зміцнення міжкультурного діалогу).

3. Розроблено методикку формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, яка передбачала взаємообумовлені етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин»; поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування». Поетапність методики забезпечила системність, послідовність, наступність, комплексність, інтегративність, що уможливило формування складників культури міжнаціонального спілкування, здатної визнавати різноманітність культур, взаємодіяти з ними на засадах поваги, миролюбності, доброзичливості, толерантності тощо.

4. Визначено критерії, показники сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО на основі структурно-функціонального аналізу досліджуваного феномену. Критеріями сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних

студентів є такі складники: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-орієнтувальний. Змістові характеристики міжнародного спілкування уможливили розробку показників до кожного критерію. Використано комплекс методів діагностики для вивчення стану досліджуваного явища та виокремлено 4 рівні сформованості вихованості культури міжнародного спілкування іноземних студентів: високий, достатній, середній, початковий.

4. У процесі дослідження обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов, що забезпечили результативність формування вихованості культури міжнародного спілкування іноземних студентів медичних ЗВО: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнародного спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнародного змісту, які актуальні для формування культури міжнародного спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти

Розроблено модель формування культури міжнародного спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти для чіткого, цілісного бачення цього процесу. Модель виступає як культуротворча парадигма і передбачає певну систему виховання на перетині культур з цільовим, теоретичним, процесуально-змістовим, рефлексивно-результативним складниками, відтворює спрямованість кожного з них на інноваційність змісту, форм, методів, засобів виховання, що забезпечить результат – позитивну динаміку сформованості вихованості культури міжнародного спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що в ЕГ після проведення формувального етапу експерименту творчий рівень сформованості студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм зріс порівняно з констатувальним етапом на 8,4 % ЕГ, 0,6% КГ, відповідно, реконструктивний – на 11,1% ЕГ, 1, 9%

КГ, репродуктивний – 5,5% ЕГ, 3,1% КГ початковий зменшився на 14,0 % ЕГ, 5,6% КГ. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування культури міжнаціонального спілкування, їх впровадження в практику освітнього процесу медичних ЗВО довели їхню ефективність та дієвість. До напрямів подальших досліджень можна віднести такі: формування толерантності у майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки, підготовка іноземних студентів до профілактики проявів інтолерантної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benhabib, S. (2002). *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 245 pp.,
2. Bennet M. *Basic concepts of intercultural communication. Selected Readings*. Yarmcuth, 1998.
3. Bidyuk N. M. *Perspektywy rozwoju w Ukrainie pedagogiki porownawczej jako interdyscyplinarnej nauki pedagogicznej // Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny / pod red. Z. Szaroty, F. Szloska. PIB, Radom : Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologi Eksploatacji, 2013. S. 363 – 373.*
4. Bidyuk N., Oleskova H., Tretko V. *Intercultural Competence Development of German Nursing Personnel via Advanced Training Project = Розвиток міжкультурної компетенції німецького медичного персоналу через проект підвищення кваліфікації (2020). International Journal of Learning, Teaching and Educational Research. Vol.19. № 4, pp.78 – 93. <https://doi.org/10.26803/ijlter.19.4.6>*
5. Bloch J. *Technology and ESP*. In B. Paltridge, & S. Starfield *The Handbook of English for Specific Purposes*. Chichester : Wiley – Blackwell, 2013. P. 429–447.
6. Brown, Michael E., Owen R. Cote, Jr., Sean M. Lynn – Jones. *Nationalism and Ethnic Conflict – Revised Edition: An International Security Reader*. Cambridge, Mass.: MIT Press. September, 2001.
7. Chen G. – M, Starosta W. J *Foundations of Intercultural Communication, 2nd ed.* Lanham. MD: University Press of America, 2005].
8. Deci E. L., Ryan R.M. *Intrinsic motivation and self – determination in human behavior*. New York. 1985. 371 p.
9. Dziuban C. D., Hartman J. L., Moskal P. D. *Blended learning. Educational Center for Applied Research Bulletin. 2004. Volume 7, P. 3–4.*
10. Earley P. C., Ang S. *Cultural intelligence: Individual interactions across cultures*. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2003.

file:///C:/Users/Andy/Downloads/alla_babiar,+617+%D0%A7%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

11. Fried – Booth D.L. Project work / D.L. Fried – Booth. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 89 p.

12. Gudykunst W.B. Bridging Differences: Effective Intergroup Communication, 4 th edn. London: Sage, 2004.

13. Hall E. Hidden Differences. Studies in International Communication. How to Communicate with Germans. Hamburg, 1983. P. 24.

14. Hirsh E. D. Cultural Literacy. 1988. P. 2.

15. Hofstede G. Cultures and Organisations. Software of the Mind L., 1991. 325 p. https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/46-53__no-4__vol-55__2015__UKR.pdf

16. Hofstede G., McCrae R. Culture and personality revisited: Linking traits and dimensions of culture. Cross – Cultural Research, 2004. P. 38, 52 – 88 pages.

17. Hofstede, G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2001. 596 pages.

18. Hofstede, G. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Readings in Psychology and Culture. 2014. Vol.2, №.1 . DOI: 10.9707/2307 – 0919.1014.

19. Huntington Samuel P. The Clash of Civilizations? / Huntington Samuel P. // Foreign Affairs. Vol. 72, № 3. Summer 1993. P. 22–49.

20. Karlheinz Ingenkamp Urban Lissmann Lehrbuch der Pädagogischen Diagnostik, German Edition, BELTZ, 400 Seiten, 2008

21. Knowledge and Society: American Sociology / ed. by Talcott Parsons. New York, 1968. 359 pages.

22. Kross-kulturnaia psikhologhiia. Issledovaniia i primenenie/ John V. Berri, Aip Kh. Purinha, Marshal Kh., Sihall, Pier R. Dasen / Per. s anhl. Kharkov: izd-vo Humanitarnyi tsentr, 2007. 560 s.

23. Marx & Engels collected works. karl marx frederick engels, Volume. 42 Letters 1864 68. 2010 Lawrence & Wishart Electric Book https://www.hekmatist.com/Marx%20Engles/Marx%20&%20Engels%20Collected%20Works%20Volume%2042_%20Ka%20-%20Karl%20Marx.pdf.

24. Moles, Abraham M., Sociodynamique de la culture, Paris – La Haye, Mouton et Cie, 1967, 344 pages.

25. Orlando L. Taylor. Cross – Cultural Communication: An Essential Dimension of Effective Education. Revised and reprinted, 1990.

26. Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory / B. Parekh. London : MacMillan, 2000. 344 p.

27. Perin D. Facilitating Student Learning Through Contextualization / Perin Dolores. – CCRC Working Paper, Columbia University, 2011. February. 62 p.

28. Plakhotnik, O., Zlatnikov, V., Strazhnikova, I., Bidyuk, N., Shkodyn, A Amazonia Investiga 12 (65), 2023. C. 49 – 58.

29. Polyanska C., Antsibor A., Khamska N., Matiiuk D., Hutsol L. From outsiderhood to successfulness: development issues (teachers' community point of view) (Від аутсайдерства до успішності: проблематика розвитку) (точка зору вчительської спільноти). Ad Alta: journal of interdisciplinary research. 2023. №13. pp.110 – 114. (Web of Science).

30. Polyanska C., Liubarets V., Litvinova T., Khamska N., Malikova S., Psychological peculiarities of the personality assertiveness development (Психологічні особливості розвитку асертивності особистості) AdAlta: journal of interdisciplinary research. 2022. № 31. pp 58 – 62. (Web of Science).

31. Rogers, C. R. (1959). A Theory of Therapy, Personality, and Interpersonal Relationships: As Developed in the Client – Centered Framework. In S. Koch (Ed.), Psychology: A Study of a Science. Formulations of the Person and the Social Context (Vol. 3, pp. 184 – 256). New York: McGraw Hill.

32. Silverman D. Communication and Medical Practice: Social Relations in the Clinic SAGE Publications, 1987 279 стор.

https://books.google.com.ua/books/about/Communication_and_Medical_Practice.html?id=gCRrAAAAMAAJ&redir_esc=y

33. Stephan W. G., Stephan C. W. Intergroup relations .Madison, 1996. 56 p.
34. Triandis Harry C. Individualism-Collectivism and Personality (англ.) // Journal of Personality[англ.] : journal. 2001. Vol. 69, no. 6. P. 907 – т924.
35. Ting – Toomey S. Communicating across Cultures. New York: The Guilford Press.1999.
36. Harry C; Triandis. Individualism-Collectivism and Personality (англ.) // Journal of Personality[англ.] : journal. 2001. Vol. 69, no. 6. P. 907—924
37. Tylor E.B. The Origins of Culture (Harper torchbooks). New York: Harper & Row, 1958. 416p. : <https://archive.org/details/primitiveculture01tylouoft>
38. Tomlinson, J. (2005). Global culture, deterritorialisation and the cosmopolitanism of youth culture. Restuating Culture. Council of European Publishing. P21 – 29.
39. Warschauer M. Internet for English teaching / M. Warschauer, H. Shetzer, C. Meloni. – Alexandria, VA: TESOL, 2000. 176 p.
40. Weber M. The Nation // Weber M. Essays in Sociology. London, 1948.
41. Аветісова І. С. (2020). Дидактична модель формування професійної компетенції майбутніх фахівців медичного профілю шляхом розв'язання ситуативних завдань. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
 Серія: "Педагогічні науки", (3). вилучено із [https://ped – ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3944](https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3944)
42. Авраменко, Н. О. (2019). Підготовка майбутніх лікарів – іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький: Хмельницький національний університет.
43. Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні : IV Міжнародна науково – методична конференція, 2–4 травня 2018 р. Тернопіль: 2018. 155 с.

44. Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія : Підручн. для вищ. навч. закл. Вид. 4 – те, випр. та доп. К. : Юрінком Інтер, 2016. 552 с.
45. Антоненко В. Г. Основні напрямки розвитку економічної інтеграції в рамках Ради співробітництва арабських держав Перської затоки // Вісн. Харків. нац. ун – ту ім. В. Н. Каразіна. Економ. серія. 2010. № 892: С. 186 – 192.
46. Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема Сучасні технології в освіті. Ч. 1. Сучасні технології навчання : Вип. 2. НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / упоряд.: Філімонова Т. В., Тарнавська С. В., Орищенко І. О. та ін.; наук. консультант Антонова О. Є.; наук. ред. Березівська Л. Д. Київ, 2015. С. 8–15.
47. Арсентьєва Г. О. Філософія Нового часу щодо феномена спілкування. Вісник Львівського університету Серія філософ. політолог. студії 2018. С. 33 – 39.
48. Артеменко А. П., Бобловський О. Ю. Від глобалізації до індивідуалізації: типологія міжкультурної взаємодії: монографія. Харків : «Щедра садиба плюс». 2014. 215 с
49. Атрощенко Т. О. Розвиток культури міжнаціонального спілкування майбутнього вчителя початкових класів: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. К. : 2005. 24 с.
50. Атрощенко Т.О. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі. // Наукові записки Тернопільського державного університету. Серія: Педагогіка № 6 1999 С. 92 – 95.
51. Бабак О.Я., Железнякова Н.М., Рождественська А.О., Молодан В.І. Культура спілкування між учасниками освітнього процесу як важлива складова підготовки лікарів – інтернів в умовах дистанційного навчання //Актуальні проблеми вищої медичної освіти і науки: матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 8 квітня 2021 р.) / ред. кол.: В.А. Капустник, В.Д. Марковський, В.В. М'ясоєдов та ін. Харків : ХНМУ, 2021. С. 21–22.

52. Баглай О.І. Структура готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування // *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2011. №14(225). Ч.1. С.11 – 17.
53. Бакка Т. Подолання негативних проявів стереотипного мислення та формування толерантності як основи співжиття в полікультурному суспільстві / // *Історія в школах України: методика, практика, досвід*. 2010. №4. С. 29 – 33.
54. Бакум З. П., Пальчикова О. О., Костюк С. С. Навчання іноземних мов: кроскультурний підхід. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 288 с.
55. Банах В. М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи // *Historical and cultural studies*. 2016. Vol.3,Num.1. С. 1 – 5. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hcs_2016_3_1_3
56. Басай Н. П. Реалізація культурологічного підходу через діалог культур у змісті навчального посібника елективного курсу «німецькомовні країни» / *Науковий вісник Ужгородського університету*. серія: «Педагогіка. соціальна робота». Випуск 2 (39). 2016. С. 21 – 26.
57. Бахов І. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур // *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 2. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_2_3
58. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації Київ : Довіра, 2007. 205 с.
59. Євтух Є. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств / *Політичний менеджмент*. №3. 2009. С. 3 – 13.
60. Бачинська, Є. М. (2007). Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні / *Педагогіка і психологія*.1(54), 2007.С. 79–88.
61. Башкір О. І. Методологія науково – педагогічного дослідження та презентація його результатів :навч. метод. посібник. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. 93 с.
62. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 294 с.

63. Бех І., Журба К. Національно – культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах // *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2017.С. 24 – 33.
64. Беляєва О. М. Про деякі соціальні, психологічні та педагогічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих медичних навчальних закладах України // *Світ медицини та біології*. №2 (37). 2013. С. 17 – 20.
65. Бібліотека як центр спілкування : метод. – бібліогр. матеріали / ОУНБ ім. В. Г. Короленка / укл. О. Рижаєва ,О. Сльозка. Чернігів, 2011. 55с.
66. Біла книга з міжнародного діалогу «Жити в гідному суспільстві, як рівні» / пер. с англ. ред.-уклад. І. І. Бабин, Б. С. Житнігір, А. А. Гармаш ; пер. за ред. Є. І. Сверкович, С. Ламакін. Одеса : Вид-во Всеукр. акад. союз, 2008. 116 с.
67. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: монографія. К. : ІЗМН, 1997. 192 с.
68. Богуцький Юрій, Корабльова Н., Чміль Г. Нова культурна реальність як соціодинамічний процес людинотворення через ролі : монографія. Київ : Ін – т культурології НАМ України, 2013. 271 с.
69. Братаніч Б.В., Ільченко І.Г. Самоактуалізація особистості та освіта // *Філософські проблеми освіти* . 2011. №2. С. 13 – 20.
70. Булах І. Є., Мруга М. Р. Створюємо якісний тест: навч. посіб. К.: Майстер- клас, 2006 . 160 с.
71. Буракова К. В. Професійно орієнтована адаптація іноземних студентів до навчання у вищому навчальному закладі України на основі загальних характеристик соціалізації особистості // *Соц. педагогіка: теорія та практика*. Луганськ, 2010. №3. С. 43 – 46
72. Бурдейна Л. В. Формування моральної культури студентів вищих навчальних закладів торговельно – економічного профілю: дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Вінниця, 2005. 242 с.
73. Буянова Г.В. Формування культури міжнаціонального спілкування як засіб протидії проявам ксенофобії та дискримінації в молодіжному середовищі :

[http://xn -- d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/formuvannya – kulturi – mizhnatsionalnogo – spilkuvannya – yak – zasib – protidiyi – proyavam – ksenofobiyi – ta – diskriminatsiyi – v – molodizhnomu – seredovishhi/](http://xn -- d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/formuvannya -- kulturi -- mizhnatsionalnogo -- spilkuvannya -- yak -- zasib -- protidiyi -- proyavam -- ksenofobiyi -- ta -- diskriminatsiyi -- v -- molodizhnomu -- seredovishhi/) (дата звернення 05.09.2024).

74. Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: 2016. 260 с (с.75)

75. Варій М. Й. Основи психології і педагогіки : навч. посібн. К., 2007. 376 с.

76. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в освітньому просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук : 09.00.10 Одеса, 2010. 20 с.

77. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ. Перун, 2009. 1736 с.

78. Величко О. Б. Ретроспективний дискурс інструментального виконавства на Західній Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. // [Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_mssshr_2014_20%281%29_13). 2014. Вип. 20(1). С. 57 – 62. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_mssshr_2014_20%281%29_13

79. Венєцова Є. В. Виховання білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Полтава, 2015. 352 с.

80. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич, Коло 2006. 326 с.

81. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково – аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок /за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с.

82. Вівчарик М. М., Падалка С. С. Україна в етнонаціональному вимірі / Нац. акад. наук України, Ін – т історії України. К. : 1999. 136 с.

83. Артеменко А. П., Бобловський О. Ю. Від глобалізації до індивідуалізації: топологія міжкультурної взаємодії : монографія Харків : «Щедра садиба плюс», 2014. 215 с.

84. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. /Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З. В. та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.

85. Вітвицька С. С., Андрійчук Н. М. Основи педагогіки вищої школи / Fundamentals of Higher School Pedagogy: навч.-метод. посібник 2 – ге вид. перероб і доп. Житомир: Вид – во ЖДУ, 2019. 312 с.

86. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2 – ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Альмаматер).

87. Волкова Н. П. Професійно – педагогічна комунікація: навч. посібник К. : Видавничий дім «Академія», 2006. 256с

88. Г. Балл Особистість це здатність людини бути автономним носієм культури.. З огляду на активність соціальних спільнот і особистостей у культурному просторі вони постають не просто носіями, а суб'єктами культури (В. Рибалка Психологічна теорія особистості Г. О. Балла // Психологія особистості. 2017. №2 (68), С. 104 – 119. file:///C:/Users/1/Downloads/admin,+104 – 118.pdf

89. Галацин К. О., Фещук А. М. Діагностування мотиваційно – ціннісного компонента комунікативної культури студентів закладів вищої технічної освіти: [https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fela.kpi.ua%2Fserver%2Fapi%2Fcore%2Fbitstreams%2F66f9cb9e – 6e4a – 4ebe – 9c30 – 20d087227ccd%2Fcontent&wdOrigin=BROWSELINK](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fela.kpi.ua%2Fserver%2Fapi%2Fcore%2Fbitstreams%2F66f9cb9e%20d087227ccd%2Fcontent&wdOrigin=BROWSELINK) (дата звернення 24.05. 2024).

90. Галузяк В. М. Психологічні механізми виховання / Наукові записки Вінницького державного С.106 – 112.

91. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка: навчальний посібник. Вінниця: «Нілан», 2022. 256 с.

92. Гвоздій С. Культурологічний та системний підходи як методологічна основа дослідження феномена «культура безпечної життєдіяльності». Народна освіта. Електронне фахове видання. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4110.

93. Герчанівська П. Є. Культура в парадигмах ХХ–ХХІ ст. : монографія К. : НАКККіМ, 2017. 378 с.

94. Гіптерс З. В. Культурологічний словник – довідник. Київ : Професіонал, 2006. 328 с.
95. Гладун О. В. Підготовка майбутнього вчителя до виховання підлітків з низьким статусом в учнівському колективі. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2020. 322с.
96. Гончаренко С. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
97. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2 – ге, доп. і виправлене. Рівне: «Волинські обереги», 2011. 552 с.
98. Гончаренко Л.А., Зубко А.М., Кузьменко В.В. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів : навчальний посібник / За ред. В.В. Кузьменка. Херсон : РПО, 2007.176 с
99. Грабар Н. Г. Спілкування в бібліотеці: теоретико – методологічний аналіз : монографія Х. : Майдан, 2014. 354 с. С. 45.
100. Грива О А. Соціально – педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища: Монографія. К.: КАРАВАН, 2005. 228 с.
101. Грицак, Ярослав. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. Укр. наук. ін – т Гарвард. ун – ту, Ін – т Критики. Київ: Критика, 2011. 350 с.
102. Гриценко О. С. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування : монографія. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с
103. Гуменна І. Р. Підготовка майбутніх лікарів до професійної комунікації на засадах міждисциплінарної інтеграції: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль. 2016. 270 с.
104. Гуревич Р. С. Інформаційна культура педагога як необхідний компонент сучасної освіти. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_23/Informaziina_kultura_pedagoga_ak_neobxidnui.pdf (дата звернення 08.01.2025 р.).

105. Гуревич Р.С. Компетентнісний підхід у професійно – педагогічній освіті. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: Ч. 2 / Нац. акад. пед. наук України; [редкол. : В.Г.Кремень (голова), В.І.Луговий (заст. голови), О.І.Ляшенко (заст. голови) та ін.]. К. : Ін – т обдарованої дитини НАПН України, 2014. С. 137 – 143.

106. Гурова І. В. Світова, національна, етнічна культури в сучасному культурному просторі: структурнофункціональний підхід /*Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 3. С. 209–217. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.27>

107. Данилюк І. В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико – теоретичний вимір: монографія. Київ : САММІТ – КНИГА, 2010. 432 с.

108. Дебич М. А. Д 11 Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід: монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

109. Дем'яненко Н. Контекстність освітнього простору вищої школи: рівень магістратури / Наталія Дем'яненко // *Вища освіта України : теорет. та наук. метод. часоп.* 2013. № 1. С. 50 – 56.

110. Джон В. Берри, Айп Х. Пуртинга, Маршал Х. Сигалл, Пьер Р. Дасен Кросс – культурная психология. Исследования и применение /Пер. с англ.Харьков: изд. – во Гуманитарній центр, 2007. 560 с.

111. Динікова Л.Ш. Діалог культур в поліетнічному суспільстві /Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика Том 34 (73) № 1 Ч. 2 2023. С. 175 – 180.

112. Дирда І. А. Розвиток полікультурної компетентності іноземних студентів на основному етапі навчання української мови: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Кривий Ріг. 2019. 253 с.

113. Діалог культур у теорії міжкультурної комунікації та практиці викладання іноземних мов. Available from: https://www.researchgate.net/publication/339106937_dialog_kultur_u_teorii_mizkulturnoi_komu.ikacii_ta_praktici_vikladanna_inozemnih_mov [accessed Aug 28 2024]

114. Діалог культур як діалог цінностей. Available from:https://www.researchgate.net/publication/351621029_Dialog_kultur_ak_dialog_cinnostej [дата звернення 19. 02. 2022].

115. Добіжа Н.В. Формування індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутніх учителів іноземної мови в процесі педагогічної практики [Текст] : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2016. 296 с.

116. Долгова Н. О. Модернізація фізичного виховання та спорту в університетській освіті Польщі та України: компаративний аналіз : монографія / Суми : Сумський державний університет, 2017. 238 с

117. Драб Н.Л., Лобецька І.М., Костюк Т.О. Особливості застосування невербальної комунікації під час проведення ділової презентації іноземною мовою / Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Міжнар. наук. – практ. конф., м. Київ (5 березня 2016 р.). К. : КНЕУ, 2016. с78 – 81.

118. Драгоманов М. П. Вибрані праці : у 3 т., [4 кн.] / Михайло Драгоманов ; [редкол.: В. П. Андрущенко (голова) та ін.]. Київ : Знання України, 2006 – 2007. 298 с.

119. Друзь Ю.М. Позитивна мотивація як умова підвищення результативності ділової гри при підготовці студентів до іншомовного спілкування / Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Міжнар. наук. – практ. конф., м. Київ (5 березня 2016 р.). К. : КНЕУ, 2016.146 – 148

120. Дубасенюк О.А. Методологія та методи науковопедагогічного дослідження: навч. методичний посібник. Житомир: Полісся, 2016. 256 с.

121. Дубасенюк О.А. Професійна підготовка педагогічних працівників: наук. – метод. зб. К. – Житомир, 2000. 375 с.

122. Емоції та культура: https://uk.upwiki.one/wiki/Emotions_and_culture (дата звернення 25.09.2022 р.)

123. Етнополітика / М. О. Шульга // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та

ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. : [https://esu.com.ua/article – 18068](https://esu.com.ua/article-18068) (дата звернення 15.11.2024 р.)

124. Енциклопедія сучасної України. Національність. сайту <http://ndiu.org.ua/index.php/component/content/article/102> – 2009 – 08 – 31 – 13 – 55 – 49/1719 – 2012 – 05 – 14 – 10 – 12 – 16. (дата звернення 15.11.2024 р.)

125. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду: Монографія / Ю. І. Римаренко, М. М. Вівчарик, О.В. Картунов, І.О. Кресіна, С. Ю. Римаренко, С. О. Телешун, Л. Є. Шкляр; За заг. ред. Ю. І. Римаренка. К.: Ін – т держави і права НАН України. 2000. 516 с.

126. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств // *Політичний менеджмент* №4, 2009. С. 17 – 27.

127. Євтух В., Колесніченко М. Феномен етнічності у зарубіжному науковому дискурсі: філософське осмислення : монографія Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. 238 с.

128. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. Підручник К. : Лібра, 1999. 488 с. 41– 43

129. Желанова В. В. Теоретичні аспекти технології контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № 22(1). С. 239 – 249. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22%281%29__33

130. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання 3 14 /Науковий редактор українського видання С. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273с.

131. Залєсова І. В. Підготовка майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів дис. ... к. пед. наук. 13.00.04. Вінниця, 2015. 260 с.

132. Заслуженюк В. С., Присакар В. В. Соціально – педагогічні проблеми виховання в учнів культури міжнаціонального спілкування // *Нові технології навчання: наук. – метод. зб. / Редкол.: В. О. Зайчук (гол. ред.) та ін. – К: ІЗМН, 1997. Вип.19. С. 65 – 77*

133. Звіт про науково – дослідну роботу «Розвиток культурного інтелекту студентів в процесі кроскультурної взаємодії в умовах глобалізації вищої освіти» / Мороз Т.О., Солодка А.К.. Миколаїв, 2017. 103 с. : <http://fif.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/>
134. Зозуля І. Є. Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук 13.00.07. Вінниця, 2012. 283 с.
135. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
136. Зязюн І. А. Цілісний методологічний підхід у педагогічному науковому дослідженні. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Матеріали IV міжнародної науковопрактичної конференції. Хмельницький: 2011. С.7 – 13.
137. Іван Франко у творенні української національної ідентичності: зб. наук. праць / голов. ред. О. О. Рафальський, П. М. Чернега. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.; К.: НПУ ім. М. П. Драгома нова, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2016. 400 с
138. Ісаєва О. С., Грицько М. І. Культурологічний підхід як важлива складова у підготовці студентів – медиків Випуск 55. Том 2. 2023 С. 97 – 99.
139. Калашнік Н. В. Критерії, показники та рівні сформованості міжкультурної комунікативної компетентності іноземних студентів – медиків // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2014. № 1. С. 62 – 67. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2014_1_13.
140. Калашнік Н. В. Застосування міжкультурного тренінгу у формуванні міжкультурної комунікативної компетентності іноземних студентів – майбутніх медиків / *Наукові записки. Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, Серія: педагогіка. 2016. № 1. С. 153 – 159.
141. Каплінський В. В., Асаулюк І. О Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури: навч. посібник. Вінниця: «Едельвейс і К», 2014. 294 с.

142. Каплінський В. В. 100 складних ситуацій: шукаємо рішення. Вінниця. : Твори. 2018. 80 с.
143. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія. 2 – ге вид., перероб., доповн. Івано – Франківськ, 2018. 720 с.
144. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: монографія. К.: Либідь, 2011. 352 с.
145. Касярум, Н. (2013). Освітній простір: становлення поняття. Витоки педагогічної майстерності, (12), 107–113.
146. Киналь А. Ю. Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей у процесі професійної підготовки. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2020. 325 с.
147. Кириченко В. Основні методологічні підходи у формуванні просоціальної поведінки учнів загальноосвітніх навчальних закладів /Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : монографія / Кириченко В. І., Єжова О. О., Нечерда В. Б., Тарасова Т. В., Хомич О. Л. Терно - Граф, 2016. С.86 – 98.
148. Киричук О. В. Ментальність: сутність, функції, генеза // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Тези доп. та матеріали Міжнар. наук. - практ. конф. К.; Луцьк, 1994. С. 7–20.
149. Кірсанов В. В. Психолого – педагогічна діагностика: підручник. Київ, «Альтерпрес». 2002. С. 32–38.
150. Коберник О. М. Проектна технологія: історія, теорія і практика : монографія. Умань :ФОП Жовтий, 2013. 235 с.
151. Ковальчук В. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності викладача закладу вищої освіти. //Освіта впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика: монографія / За заг. ред. Л. Прокопів, В. Стинської / Авторський колектив: Л. Прокопів, В. Стинська, Г.Білавич, Б. Савчук, В. Лаппо, І. Єгорова, В. Ковальчук, Н. Салига, Ю. Москаленко, О. Гевко, С. Довбенко, Л. Бандура, І Завулічна, М. Олексюк, Т. Паска, С. Юрченко. Івано – Франківськ: НАІР, 2022. 303 с.

URL:<http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/14883/1/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B6%2> (дата звернення: 27.05.2024).

152. Ковальчук Л. Моделювання науково – педагогічних досліджень: Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 520 с.

153. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур // *Наукові записки Серія: філологічні науки*. Вип.118. С.106 – 110.

154. Козійчук, О. Г. (2017). Освітній простір навчального закладу як ресурс професійного самовизначення учнівської молоді. *Вісник післядипломної освіти*, 3(32), 28–36.

https://lib.iitta.gov.ua/717232/1/ВИСНИК_3_32_2017_верст_ПЕДАГОГИКА.pdf

155. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид - во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

156. Козубовська І. В. Формування готовності іноземних студентів – медиків до міжкультурного спілкування // *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 1 (40). С. 136 – 137.

157. Колодій А. Національний вимір суспільного буття Л. : Астролябія, 2008. 368 с

158. Коломієць Р. Дмитро Донцов (Знамениті українці). Харків: «Фоліо». 2020. 119 с.

159. Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності [Є. Головаха, С. Дембіцький, Н. Паніна та ін.]; за наук. ред. Є. Головахи та С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 405 с

160. Концепція Державної цільової національно – культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 429 [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429 – 2023 – %D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2023-%D1%80#Text)

161. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини):

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

162. Концепція національно – патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022. Київ. № 527 :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#n12>

163. Копилов С. О. Діалог культур як регулятивна ідея сучасного буття та мислення. // Збірка статей II міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки» 5 лютого – 5 березня 2015 р. / за наук. ред. Яремчук О. В. Одеса: Одеський національний університет, 2015. С. 82 - 92.

164. Корж О. Метод проектів як засіб формування професійно значущих якостей майбутніх лікарів // *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Умань*. Умань, 2013. С.126 – 131.

165. Корнієнко В.В. Гуманітарні комунікативні системи як чинники європейської інтеграції. Україна та Франція: кроскультурний діалог : К. : НАКККиМ. 431 с.

166. Корнієнко О. М. Типи етнічної ідентичності особистості // *Філософія науки: традиції та інновації*. 2015. № 2. С. 124 – 131. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FilosNauk_2015_2_16 (дата звернення: 27.05.2024).

167. Корніяка О. М. Професійне спілкування і комунікативна компетентність фахівця Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Київ. *Aktual_prob_l_psihol* 2014, 5(14): 119 – 129 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1693> (дата звернення: 27.05.2024).

168. Костюк С. С. Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації студентів - іноземців на основному етапі навчання української мови. дис. канд. пед. наук 13.00.02. Кривий Ріг, 2018. 292 с.

169. Кравченко Ю. В., Гнатенко С. А. Інтеграція у навчальний процес виховного заходу як одного з елементів мовної підготовки іноземних студентів //

Modern engineering and innovative technologies. 2020. Issue №12, Part 4. С. 24 – 31.
<http://dspace.zsmu.edu.ua/handle/123456789/11930> (дата звернення: 27.05.2024).

170. Краєвська Г. П. Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря з пацієнтом. Методичні рекомендації. ВНМУ ім. М. І. Пирогова, 2022. 30 с.

171. Краснощок, І. П. (2019). Виховний потенціал закладу вищої освіти: структура та критерії розвитку // *Наукові записки ЦДПУ ім. В. Винниченка*. Серія: Педагогічні науки, (180). 90 – 97.

172. Кремень В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) 2 – ге вид., допов. К. : Т – во «Знання» України, 2013. 471с.

173. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія : мислителі, ідеї, концепції: підручник. К. : Книга, 2005. 528 с.

174. Кремешна Т. Театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості // *Молодь і ринок*. 2012. № 5. С. 102 – 105. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_5_23

175. Кресіна І. Етноси, етнічні групи, нації. Сучасна етнополітика / І. Кресіна // *Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві*. / О. Майборода, Р. Чілачава, Т. Пилипенко та ін.. К.: Фонд 'Європа ХХІ',. 2012. С.73–90.

176. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітичний аналіз. К., 1998. С. 238.

177. Кримський С. Б. Цивілізаційний розвиток людства. Київ : Фенікс, 2007. 316 с.

178. Кросс – культурная психология. Исследования и применение / Джон В. Берри, Айп Х. Пуртинга, Маршал Х. Сигалл, Пьер Р. Дасен /Пер. с англ. Харьков: изд. – во Гуманитарній центр, 2007. 560 с.

179. Куликова Л., Тарасенко Т. Діалог культур у теорії міжкультурної комунікації та практиці викладання іноземних мов // *Науковий Вісник Мелітопольського державного педагогічного університету* Серія «Педагогіка», № 1 (18)' 2017. С. 42 – 46.

180. Кульбачко К. Є. Студенти – медики України в інтеркультурному просторі // Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультлінгвального глобалізованого світу : зб. тез доповідей II Міжвузівської наук. практ. конф. Київ, 11 квітня 2017 р. С. 138 – 141.

181. Культурний інтелект: монографія / за наук. ред. А. К. Солодкої. Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2016 244с.

182. Культурні відмінності та культурний шок. Безпечний притулок. 01.07 2020. Режим доступу: <https://migranciwielkopolska.caritas.pl/uk/01-07-2020/> (Дата звернення 19.09. 2022 р.).

183. Культурно – гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій: монографія / Л. С. Горбунова, М. А. Дебич, В. В. Зінченко, І. М. Сікорська, І. В. Степаненко, О. М. Шипко / За ред. І. В. Степаненко. К.: ІВО НАПН України, 2018. 226 с.

184. Кучай Т, Чичук А, Біда О, Кінах Н. Виховання іншомовної компетентності студентів в середовищі комунікативної культури. // *Наукові інновації та передові технології освіти* (Серія «Педагогіка»), № 7(35) 2024. 981 – 989.

185. Кушнір П.Т., Кушнір Ю.В. Культура міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості //Актуальні проблеми психології. Том. І: Випуск 46 2017. С. 92 – 98. <http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i46/19.pdf>

186. Кушнір Ю. В. Виховання у старшокласників культури міжетнічного спілкування: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.07 . Луганськ, 2012. 20 с.

187. Кушніренко І. Ю. Міжнаціональна толерантність в політичному процесі сучасної України: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. К., 2008. 218с.

188. Лаппо В.В. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Івано – Франківськ: НАІР, 2023. 384 с.

189. Левченко Т.І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності: монографія. Вінниця: Нова книга, 2011. 448 с.

190. Литвиненко Н. П., Сергієнко Т. В. Структура моделі формування фахових комунікативних навичок в іноземних студентів медичних університетів.

European Humanities Studies: State and Society. (Poland – Ukraine). Issue 1(I), 2019. С 234–248.

191. Лібералізм: антологія. 2 – ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. 1128 с.

192. Лозовий В. О., Уманець О. В., Ценко М. Б. Культура особистості та етика у діловому спілкуванні: навч. посібник .Х.: Регіон – інформ, 2006. 140 с.

193. Лузан П.Г., Сопівник І.В., Виговська С.В. Основи науково – педагогічних досліджень: навч. посібник. К. : 2010. 219 с.

194. Лукацька Я. С. Особливості навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України // *Вісник університету імені Альфреда Нобеля.issn* Серія «Педагогіка і Психологія». Педагогічні науки. 2020. no 1 (19). С. 211 – 217

https://www.researchgate.net/publication/346263262_Osoblivosti_navcanna_inozemnih_studentiv_u_zakladah_visoi_osviti_Ukraini (дата звернення 10.12.2024 р.).

195. Ляпіна Л. А. Рівноправний діалог культур як основа сучасного суспільства: мультикультурний проект Бхікху Парекха. // *Український соціум*. 2015. № 4(55). С. 46 – 53:

196. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально – філософський аналіз): автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2008. 18 с.

197. Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системі. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 408 с

198. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 288 с.

199. Максименко С. У. Загальна психологія: навчальний посібник К.: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.

200. Малахова С. М. Проблеми міжкультурної комунікації іноземних студентів: педагогічні аспекти // *Медична освіта*. 2016. № 1. С.32 – 34.

201. Манюк Л., Кучумова Н. Підготовка майбутніх лікарів до фахової комунікації: базові поняття // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. (Серія: Педагогічні науки) Вип. 1 – 2 (54 – 55), 2018. С. 52 – 59.

202. Матеріали учасника тренінгу «Школа діалогу та комунікації»1 Український центр незалежних досліджень. Київ, 2015ю : [treening – dialog.pdf](#) (ucirg.org.ua). (дата звернення 25.10.2024 р.).

203. Машбиць Ю. І. Психологічні механізми і технологія навчання. К.: Інтерсервіс, 2019. 208 с.

204. Медведєва І. В. Типологія культурних вимірів Г. Хофстеде . Світове господарство й міжнародні відносини Випуск 5. 2017. С.30 – 35. http://www.market_infr.od.ua/journals/2017/5_2017_ukr/7.pdf http://www.market_infr.od.ua/journals/2017/5_2017_ukr/7.pdf

205. Меліхова І. О. Мотивація спілкування у представників різних етносів // *Наука і освіта*, 2011. № 1. С. 64 – 68

206. Мельник Г.М., Бескоровайна Н.О., Тренінг як метод формування міжкультурної компетентності майбутніх спеціалістів у галузі міжнародної економіки та бізнесу С. 192 – 194. : <https://core.ac.uk/download/pdf/43283008.pdf>

207. Мельник І. В. Розгляд поняття культура та її похідних: професійна етика, комунікативна взаємодія та професійне спілкування // *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series «Pedagogical Sciences»*. 2017. №1. С. 12–28.

208. Методичні рекомендації для проведення практичних занять із вибіркової навчальної дисципліни «Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря та пацієнта» / укл. Краєвська Г.П., Вінниця, 2022. 30 с.

209. Методологія та методика науково – педагогічних досліджень : навч. – методичний посібник / Гуревич Р. С., Фрицюк В. А. Вінниця: «Твори» 2024. 350 с.

210. Мирончук Н.М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії // *Креативна педагогіка:*/ Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки Житомир. «Полісся». 2018. Вип. 13. С. 95 – 101.

211. Міжнародні практики у сфері європейських студій: український досвід(до двадцятиріччя програми імені Жана Моне в Україні): монографія/ [О. Адамов, А. Бояр, О. Виговська та ін.Р̂ ; з а ред. Р. Калитчака. Львів : ЛНУ ім. Івана

Франка, 2023. 220 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/dddegd-d-nddegdo_d1-4d3-4d1-2d3-4d3nddeggnn_2023_70n100_14.07.2023_dssd_24.09-YNqOIRNJQZIrWJgb-1.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

212. Мітькіна О. Огляд підходів до вивчення міжкультурного діалогу і процесів взаємодії культур. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2013. С. 324–336 .

213. Мовна комунікація: наука, культура, медицина //матеріали II Всеукр. наук. – практ. конф. (Тернопіль, 4 – 5 черв. 2020 р.). Тернопіль : ТНМУ, 2020. 124 с.

214. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. К.: ПІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с

215. Мокан Н. І., Черноморденко І. В. Діалог культур як діалог цінностей // *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2021. Випуск 1(173). Том 1. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України С 139 – 154.

216. Москаленко В. В. Соціалізація як інкультурація //Соціалізація особистості: монографія. К. : Фенікс, 2013. С172 – 183.

217. Музальов О. О. Культурологія: навч. посібник. Львів: , 2012. 185 с.

218. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі // *Політичний менеджмент* №2, 2003 С.14 – 30.

219. Назаренко Г. А. Виховання культури міжетнічних відносин старшокласників у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.07. Київ, 2007. 26 с.

220. Наконечна Специфіка акультурації студентів – іноземців // *EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo* Issue 3(II), 2020 С. 172 – 179:

221. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / Н 34 За заг. ред. д. пед. наук, професора, чл. – кор. НАПН України В.І. Лозової. Харків: Вид – во «Апостроф», 2012. 348с.

222. Науковий метод в етнографії // *Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство*. Львів : Наук. т – ва імені Т. Шевченка, 1906. Т. 3. С. 117 – 128.

223. Національний музей – садиба М.І. Пирогова: <https://vinnytsia.city/muzej – m – pyrogova/> (дата звернення 23.08 2024).

224. Нікішенко Ю. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології // *Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури*. 2004. Т. 24. С. 4–13. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8253/Nikishenko_Poniattia_etchna_kultura.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 22.11.2024)

225. Ничкало Н. Г. Філософія педагогічної майстерності: зб. наук. праць / Редкол.: Н.Г.Ничкало (голова) та ін. Київ – Вінниця: ДОВ "Вінниця", 2008. 380 с. с.30.

226. Огієнко І. Українська культура. Київ: Друкарня Української Центральної Ради. (Видання Українського Військового Генерального Комітету). 1922 р. 285с.

227. Огіренко Л. П. Формування міжкультурної комунікації в іноземних студентів медичних факультетів у процесі вивчення української мови // *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. ст. V Міжнар. наук. – практ. конф. . Полтава, 2020. С. 309–314.

228. Озчелік М. Є. Особливості формування міжкультурної комунікації студентів – іноземців в процесі фахової підготовки 2017. С. 135 –144. [file:///C:/Users/user/Downloads/131 – 260 – 1 – SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/131 – 260 – 1 – SM%20(1).pdf).

229. Орбан - Лембрик Л. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі // *Соціальна психологія*. 2008. № 4. С. 73 – 85.

230. Осадчий І. Г. Спрямований розвиток освітніх систем : теорія, технологія, практика : монографія. К. : Інформавтодор, 2013. 436 с.

231. Освітньо – професіона програма «Медицина». Другий (магістерський) рівень, за спеціальністю 222 «Медицина», галузь знань 22 Охорона здоров'я.

Освітня кваліфікація «Магістр медицини», професійна кваліфікація «Лікар». ВНМУ імені М.І. Пирогова, 2023. 48 с. : <https://www.vnmu.edu.ua/>

232. Осипова Г. Культура і діалог культур у контексті глобалізації / Схід. 2010. № 3 (103). С. 105 –107.

233. Основи психології і педагогіки /А. В. Семенова, Р. С. Гурін, Т. Ю. Осіпова, М. С. Ващенко/ за ред. А.В. Семенової. Київ: Знання, 2007. 341 с.

234. Паніна Н. Щодо застосування шкали соціальної дистанції у дослідженнях національної толерантності в Україні //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2003. №4. С. 21 – 43.

235. Паніна Н. Чинники національної ідентичності, толерантності, ксенофобії та антисемітизму в сучасній країні //Соціологія, теорія, методи, маркетинг. №4, 2005. С.31 – 47

236. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник: К.:Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.

237. Пінаєва, О. Ю., Осипчук, С. В. Волонтерство як інструмент розвитку меценатства у територіальній громаді. The 30th International Scientific and Practical Conference “Trends and Modern Methods of Improving Scientific Ideas”, Melbourne, Australia, International Science Group. Melbourne: International Science Group. 2023, August, pp. 90–93.

238. Пірен М. І., Петроє О. М., Балахтар В. В. Культура спілкування як основа ефективної людської взаємодії та прогресивного розвитку суспільств // *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»* Соціальна і гуманітарна політика 3'2020. С. 86 –93.

239. Пірен М. І. Європейські цінності – важливий чинник ефективної співпраці україно – румунського транскордонного співробітництва в галузі соціально – економічного розвитку прикордонних місцевих громад // *Соціально – економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 6. С. 42 – 45. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN – 0000481109>

240. Повідайчик О. С., Рогач Л. В. Формування культури міжнаціонального спілкування як важлива соціально – педагогічна проблема. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2020. № 41. Р. 43 –47.

241. Пода Т. А. Діалог культур як основа розвитку людства (На засадах філософії космізму) *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2018. № 1 (27). С. 76 – 79.

242. Подчерняєва Н. Д. Культура міжнаціонального спілкування старшокласників: сутність поняття // *Освітологічний дискурс*, 2017, № 3 – 4 (18 – 19). С. 186 – 199.

243. Подчерняєва Н. Д. Структура поняття «культура міжнаціонального спілкування старшокласників». С. 217 – 229 .

244. Подчерняєва Н. Д. Функції культури міжнаціонального спілкування старшокласників. // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 55. С. 441 – 448. доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2017_55_62.

245. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога : монографія / Л. О. Хомич, Л. Ю. Султанова, Т. О. Шахрай. Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2014. 212 с.

246. Політологія: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред.. О. В. Бабкіної. К., 1998. 368 с.

247. Полянська К .С. Хамська Н. Б. Формування культури міжнаціонального спілкування в іноземних студентів медичних закладів вищої освіти на основі діалогу. *Вісник науки і освіти. Серія Педагогіка*. №9 (27). С. 1000 – 1013.

248. Полянська К. С. Етика ділового спілкування у майбутній професійній діяльності (рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)): навчально – методичний посібник: Вінниця, 2016. 50с.

249. Полянська К. С. Культура міжнаціонального спілкування іноземних студентів: філософські, культурологічні, соціально – педагогічні аспекти: Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 7. С. 99 – 104.

250. Полянська К. С. Міжнаціональна толерантність як соціальне, психологічне та педагогічне явище: Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. Вип. 8. С. 84 – 88.

251. Полянська К. С. Наукові засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2021. Вип. 12. С. 128 – 132.

252. Полянська К. С. Невербальні засоби комунікації. Матеріали III Міжнародної науково – практичної онлайн – конференції Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України, 13.10.2021, Київ. С. 224 – 228.

253. Полянська К. С. Педагогічні основи комунікативної методики навчання студентів вищих навчальних закладів: навчально – методичний посібник. Вінниця, 2017. 50 с.

254. Полянська К. С. Психологія здоров'я у навчальному процесі медичних закладів вищої освіти. Матеріали II Міжнародної науково – практичної конференції «Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації: методологія дослідження, реалії та перспективи», 29.03.2024, Вінниця. / за наук. ред. І. В. Данилюка, Г. К. Юрчинської, Н. І. Погорільської, Б. Б. Іваненко. С. 161 – 163.

255. Полянська К. С. Роль позааудиторної роботи іноземних студентів у формуванні культури міжнаціонального спілкування. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2024. Вип. 215. С. 239– 245.

256. Полянська К. С. Стажування – як важливий етап підготовки викладача вищої медичної школи у надзвичайних умовах. Тези доповідей II навчально –

методичної конференції «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах». 7.02.2024. м. Вінниця. С. 192 – 193.

257. Полянська К. С. Формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти як педагогічна проблема. Матеріали III Всеукраїнської науково – практичної інтернет – конференції «Особистісно – професійний розвиток майбутнього вчителя». 28 – 29.11.2019, Вінниця. С. 173 – 176.

258. Полянська К. С., Рисинець Т.П. Міжнародні ініціативи підвищення кваліфікації науково – педагогічного складу закладів вищої освіти. Матеріали IV всеукраїнська науково – практичної конференція «Філософія в сучасному науковому та соціально – політичному дискурсах», 16 – 17.11.2023. Вінниця. С. 158 – 162.

259. Полянська К. С., Хамська Н. Б. Особливості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів у медичних закладах вищої освіти. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Вип. 71, 2022. Вінниця. С. 86 – 91.

260. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Артеменко А. І., Дмитренко О. П., Уманська Ю.В., Черіпко С. І. Мова як інструмент міжкультурної комунікації в умовах сьогодення. Polish science journal. 2021. Issue 7(40). pp. 107–114.

261. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Киналь А. Ю. Практико – зорієнтований підхід у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2023. Вип. 21. С. 290 – 301.

262. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Ковальчук Ю. О. Патріотичне виховання студентської молоді в умовах воєнного стану. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2023. Вип. 75, С. 56 – 63.

263. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Копитко Б. О., Матіюк Д. В. Проблема формування позитивної Я – концепції в учнів підліткового віку в умовах євроінтеграції. Інтеграція в європейський освітній простір: діалог зі стейкхолдерами: колективна монографія. Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. С. 332– 356.

264. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Матіюк Д. В. Інноваційні ідеї розвитку неперервної освіти німецькомовних країн Європи. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2023. Вип. 73, С. 90 – 96.

265. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Уманська Ю. В. Формування комунікативного середовища для українців під час війни на мовній основі. The 4 th International scientific and practical conference: Scientific research in the modern world. (4 – а Міжнародна науково – практична конференція: Наукові дослідження в сучасному світі). 9 – 11.02.2023. Торонто, Канада. С. 489 – 495.

266. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Уманська Ю. В. Формування комунікативної компетентності особистості засобами мови. Проблеми інноваційно – інвестиційного розвитку. 2021. № 27. С. 96 – 103.

267. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Черіпко С. І., Уманська Ю. В. Мова як важливий чинник соціокультурної ідентичності нації та особистості. Матеріали IV Міжнародної науково – практичної конференції «Modern research in world science», Педагогічні науки. 10 – 12. 07. 2022, Львів. С. 627 – 633.

268. Полянська К. С., Хамська Н.Б., Уманська Ю.В., Черіпко С. І. Мова в контексті комунікативної взаємодії у віртуальному просторі. Матеріали I міжнародної науково – практичної конференції «Science Innovations and Education: problems and prospects proceeding», 18 – 20.08.2021, Токіо, Японія. С. 538 – 544.

269. Полянська К. Сутність і значення риторики в етичному діловому спілкуванні. International Scientific and Practical Conference «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics», Міжнародна науково – практична конференція «Соціально компетентне корпоративне управління в поведінковій економіці», 24 – 25.11.2021. Podhájka. (Подгайська). С. 130 – 131.

270. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія: К.: Кафедра, 2013. 381 с.

271. Попович М. В. Нарис історії культури України: Видавничий дім «[АртЕк](#)», 2017 – 2022. 726 с.

272. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1337 «Положення про організацію освітнього процесу у закладах охорони здоров'я за участю науково – педагогічних працівників закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти у сфері охорони здоров'я»

273. Прилуцька О.П. Вітчизняна історична наука в умовах незалежності: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса // [Електронний ресурс] http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum. (дата звернення 20.08.2024 р.).

274. Примачок Л. Л. Особливості виховання особистості студента – медика // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого – педагогічні науки. 2014. № 1. С. 59 – 65. :http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_1_12.

275. Принципи виховання: https://vseosvita.ua/library/embed/001923_2eed.docx.html (дата звернення 25.01. 2025 р.).

276. Пришляк, О. Ю. Аналіз теорії культурних вимірів Г. Хофстеде // *Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів* : матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород 27.9.2019 р. / за ред. І. В. Козубовської, Ф. Ф. Шандора. Ужгород : ТОВ "РІК-У", 2019. С. 80-81

277. Прищепа С. М., Коберник О. М., Гагарін С. І., Ткачук М. М. Проектування виховної системи загальноосвітньої школи: теорія, історія, практика Умань: ФОП Жовтий. 2016. 338 с.

278. Про вищу освіту. Закон України : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 24.11.2024).

279. Програма навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» для підготовки англомовних студентів у медичних ЗВО України, галузі знань «Охорона здоров'я» Київ, 2017. 179 с.

280. Про державну мову URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/361-derzhavna-mova> (дата звернення: 24.11.2024).

281. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України № 2704 – VIII, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019. № 21. 81 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#> (дата звернення: 24.11.2024).

282. Прокопович Л. Народні прислів'я в курсах з культури спілкування: розширення філософсько – аксіологічного контексту навчання / Філософія освіти. *Philosophy of Education*. 2019. № 1 (24). С. 174 – 186.

283. Психодіагностика особистості підлітка: навчальний посібник із психологічної практики для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей / За ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. Полтава, 2008. 118 с.

284. Рагіна Ж. Підготовка майбутніх іноземних спеціалістів – медиків до професійного спілкування. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя. 2017. 298 с.

285. Радул С. Г., Радул І. Г. Концептуальні основи діалогу культур в європейському освітньому просторі // *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи Т.2 2022. С. 87 – 90.

286. Радченко І. Б. Вступ до теорії міжкультурної комунікації: Конспект лекцій. Харків: УкрДУЗТ, 2021. 80 с Режим доступу: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/6235/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf> (дата звернення 19.09.2022 р.)

287. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта: посібник /за ред. Джона Кіста / Пер. з англ. Львів: ЗУКЦ, 2008. 160 с.

288. Рибалка Л. С. Акмеологічний підхід. Наукові підходи до педагогічних досліджень. : колективна монографія / заг. ред. В.І. Лозової. Харків : Вид – во: Віровець А.А., «Апостроф», 2012. 348 с.

289. Рибалка В. Психологічна теорія особистості Г. О. Балла // *Психологія особистості*. 2017. №2 (68), С. 104 – 119. <file:///C:/Users/1/Downloads/admin,+104-118.pdf> (дата звернення 10. 01.2021 р.).

290. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи: наукове видання. Київ: Юрінком, 1995. 272 с (с. 233)

291. Рищак Н. І. Виховання культури спілкування старшокласників у полікультурному середовищі : дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.07. Вінниця, 2018. 345 с.

292. Речицький В. В. Неформальний конституціоналізм. Харків: ТОВ «Права людини», 2021. 440 с.

293. Робоча програма навчальної дисципліни «Країнознавство» для підготовки іноземних громадян слухачів підготовчого відділення. / уклад. Г. Дорошко. Рівне, НУВГП. 2019. 9 с.

294. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2019 р. № 95 – р «Стратегія розвитку медичної освіти в Україні»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2019-%D1%80#Text> (дата звернення 15.01.2025 р.).

295. Саакова Ж. Л. Формування етнічної самосвідомості у студентів вищих навчальних закладів / Матер. Всеукр. наук. – практич. конф. «Культура, свідомість, мова в інформаційному суспільстві»: (19 – 20 квітня 2007 р., м. Харків). Х.: 2007. С. 373.

296. Савицька О. В., Співак Л. М. Етнопсихологія: навч. посібн. К. : Каравела, 2011 р. 264 с.

297. Самойленко Н.Б. Самостійна навчально-пошукова діяльність студентів у педагогічних університетах // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011. Вип. 29. С. 183 – 187. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_5_2011_29_47 (дата звернення 10.01.2025 р.).

298. Саракун Л. П. Експлікація поняття "культура" в сучасному філософському дискурсі // *Науковий вісник Чернівецького університету*. Філософія. 2011. Вип. 539 – 540. С. 119 123.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2011_539_540.

299. Саркісян Т. О. Позааудиторна діяльність у формуванні етнопедагогічної культури / *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету*

імені Володимира Винниченка Серія: Педагогічні науки Випуск 209. 2023. С. 268 – 273.

300. Сварник Б. В. Партисипативні практики сучасної видовищної культури // *Питання культурології*. 2022. Вип.40. С. 312 – 320 : <http://issues – culture – knukim.pp.ua/article/view/269388/265022> (дата звернення 23.02.2025).

301. Семененко І. Є. Педагогічний супровід фахової підготовки іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : монографія. Х. : «Мадрид», 2015. 143 с.

302. Семенів Н. М. Психологічні особливості етнокультурної неоднорідності українського суспільства в контексті національної безпеки // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* 2 (1) 2012. С. 151 – 159.

303. Сергієнко Т. В. Компетентнісний підхід до навчання української мови як іноземної в медичних університетах. Український педагогічний журнал. Київ, 2017. № 2. С. 99 – 111.

304. Сергієнко Т. В. Формування навичок фахової медичної комунікації в іноземних студентів медичних університетів Київ 2021. 364 с.

305. Сердюк Л. З. Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців: системно – синергетичний підхід: монографія. К. : Університет «Україна», 2012. 323 с.

306. Скляніченко Г. До питання викладання української мови як іноземної // *Наукові записки Центральноукраїнсько державного університету імені Володимира Винниченка* Серія. Філологічні науки. Випуск 165. С. 563 – 568.

307. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Х.: Майдан, 2010. 1400 с.

308. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2 – ге, доп. і перероб. // Укладач О.Є. Антонова. Житомир: Вид – во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.

309. Слуцький Я.С. Теорія і практика соціально – педагогічного супроводу іноземних студентів у системі вищої освіти США. дис ... докт. пед. наук: 13.00.04. 13.00.05. Слов'янськ, 2020. 699 с.

310. Смолюк І., Смолюк А. Технологія експериментального дослідження розвитку культури міжнаціонального спілкування майбутніх педагогів І Педагогічний часопис Волині. №4(11). 2018. С. 141 – 149.
<https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/15914/1/%D0%86%D0%B2%D0>

311. Смульсон М. Л. Психологічні механізми становлення суб'єктності дорослих у віртуальному просторі: монографія / М. Л. Смульсон, П. П. Дітюк, І. Г. Коваленко – Кобилянська, Д. С. Мещеряков, М. М. Назар [та ін.]; за ред. М. Л. Смульсон. КиївЛьвів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 180 с.

312. Сойчук Р. Формування національних цінностей як основи національного самоствердження особистості //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми №43, 2015. С. 452 – 458/.

313. Солодка А. К. Фасилітація кроскультурної взаємодії : навчально – методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів Миколаїв : Іліон, 2014. 228 с.

314. Солодка А. Кроскультурна взаємодія учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів: монографія. Миколаїв, Іліон. 2015. 245 с.

315. Солодка А. Культурний інтелект. Монографія за наук. ред. А.К. Солодкої. Миколаїв: ФОП Швець В. М. 2016. 244с.

316. Соломка Е. Т. Формування культури спілкування студентської молоді в поліетнічному середовищі Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(27), Issue: 51, 2015. С.56 – 58.

317. Скуратівський, Віталій Андрійович. Культура міжнаціонального спілкування: проблеми регулювання і саморегулювання. – К.: Вища шк., 1991. С. 15.,

318. Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 222 Медицина для другого (магістерського) рівня вищої освіти: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85049/ (зі змінами Наказ МОН

№ 1583 від 29.12.2023 року :

https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/91149/)<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1337-2020-%D0%BF#Text>

319. Староста В. І., Товканець Г. В. Методологія та методи науково – педагогічних досліджень: навчально – методичний посібник. Мукачево: МДУ, 2015. 64 с.

320. Старостіна А.О. Маркетингові дослідження національних і міжнародних ринків: Підручник. К.: ТОВ «Лазарит – Поліграф», 2012. 480

321. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентської молоді: навч. методичн. посіб. Держ. закл. «Луганс.нац. ун – т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид – во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 157с.

322. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.07. Східноукр. нац. ун – т ім. В. Даля. Луганськ, 2004. 21 с.

323. Столяренко О. В. Теоретичні і методичні основи виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи: дис. ...д – ра пед.наук. 13.00.07. Вінниця 2018.

324. Сухомлинська О. Педагогічний ідеал крізь призму теорій моралі // *Шлях освіти*. 2008. № 1. С. 12–18

325. Табачковський В. Г. Гуманізм та проблема діалогу культур // *Філософська думка*. 2001. № 1. С. 6–25.

326. Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності. Монографія // С.В. Машкіна, Т.П. Усатенко, Л.О. Хомич, Т.О. Шахрай. ІПОД НАПН України, 2016. 168 с.

327. Теорія і методика виховання : навчальний посібник – 3 – е вид., доп. та перераб. К. : ЦП "КОМПРИНТ", 2019. 319 с.

328. Тепла О.М. Формування міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземних студентів української мови / О. М. Тепла // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2010. Вип. 12. С.179 – 182.

329. Терлюк І. Феномен нації у науковому дискурсі: до методології проблеми історичної спадкоємності нації та держави 2018. С. 19 – 25. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal – paper/2019/sep/18294/5.pdf>

330. Тихоновський О. В. Особливості педагогічного спілкування на етапі адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ // Запорозький медичинський журнал. 2014. № 2. С.132 – 134.

331. Ткач Т. В. Освітній простір особистості: психологічний аспект: Монографія / Інститут ім. Г. С. Костюка АПН України. К.; Запоріжжя, 2008. 272 с.

332. Ткачова Н.О., Варенко Т.К. Аксіологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів // *Наука і освіта*. 2009. №7. С. 212 – 215.

333. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2018. 591 с.

334. Трегуб С. Є. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування професійної культури спілкування майбутніх лікарів у медичних вишах. Гуманітарні виміри сучасної медичної освіти: Міждисциплінарний діалог : колект. монографія / відп. ред. Д. А. Москвітін. Запоріжжя : ЗДМУ, 2020. С. 36–41.

335. Трикоза В.І. Етносоціологія і соціологія нації: Конспект лекції. Харків: УкрДАЗТ, 2008. 62 с.

336. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування [Текст] : навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2005. 336 с.

337. Туленков М. В. Аналіз структурний у соціології // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Аналіз структурний у соціології](https://vue.gov.ua/Аналіз_структурний_у_соціології) (дата звернення: 18.02.2025).

338. Туркот Педагогіка вищої школи: навч. посібник. К. : Кондор, 2011.628 с.

339. Уварова Т. Ю. Форми організації позааудиторної організації іноземних студентів з метою їхньої самореалізації. Педагогічні науки. Зб. Наук. Праць. Випуск LXXIV Т. 2. 2016., С. 174 – 177:

file:///C:/Users/1/Downloads/2136

%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%

340. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) / В. Кремень, В. Ткаченко. 2 – ге вид., допов. К. : Т – во «Знання» України, 2013. 471с.

341. Українська мова як іноземна для англomовних студентів – медиків : підруч. з електрон. аудіодод. : у 2 кн. Кн. 1. Соціокультурна комунікація / С. М. Луцак, А. В. Ільків, Н. П. Литвиненко, Г. Л. Василенко та ін. ; за ред. С. М. Луцак. К. : ВСВ «Медицина», 2019. 504 с.

342. Фіцула М. М. Педагогіка : посібник К. : ВЦ "Академія", 2002. 528 с.

343. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / за ред. В.Г. Кременя. К.: Педагогічна думка. 2008. 472 с.

344. Філіпчук, Г. Г. Націєтворчість освіти : монографія Чернівці : Зелена Буковина, 2014. 400 с., с. 9].

345. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 420 с.

346. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС). К. : «Абрикос», 2002. 751 с.

347. Фогель Т. М. Виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Теопіль., 2013. 19 с.

348. Формування і розвиток особистості в дитячому віці: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5978> (23.01.2025 р.).

349. Франчук Т. Й. Цілісний освітній простір: педагогічні основи його формування: монографія. Кам'янець – Подільський , 2009. 244 с

350. Хамська Н. Б. Полянська К. С. Особливості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів у медичних закладах вищої освіти. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. 2022. Вип.71. С. 86 – 92.

351. Хамська Н. Б. Підготовка майбутнього вчителя до виховної діяльності в умовах цифровізації освіти / Освіта для цифрової трансформації суспільства/Edukacja dla cyfrowej transformacji społeczeństwa/Education for digital

transformation of society : монографія. У 2 т. Т.2 ; за наук. ред. В.Кременя, Н.Ничкало, Л.Луцянової, Н.Лазаренко. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2024. С. 81–95.

352. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education> (дата звернення: 27.05.2024).

353. Цимбалару, А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення // *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41-50. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_ (дата звернення 25.01.2025 р.).

354. Черкашина Ж.В., Проценко О.М., Герасименко В.В. Актуальні питання соціальної адаптації іноземних студентів у період їх довузівської підготовки в Україні / Психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти. С. 172 – 182: <file:///C:/Users/1/Downloads/433%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-527-1-10-20230331.pdf>

355. Чижевський Б. Педагогічний Прометей! Інноватика у вихованні. Випуск 12.2020. С. 6 – 17. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/321> (дата звернення 21.01.2025 р.).

356. Чичасова Н. Партисипація: три приклади взаємодії. Мистецький арсенал. URL: <https://artarsenal.in.ua/things/partysypatsiya-try-pryklady-vzayemodiyi/> (дата звернення: 14.08. 2024)

357. Чмут Т. К. Чайка Г. Л Етика ділового спілкування. К. : Знання, 2007. 230 с.

358. Чукут С. А. Генеза духовної культури : (управлін. вимір). Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 1999. 256 с.: с. 247 – 254.

359. Чумак Л. В. Полікультурне виховання учнів середніх (5 – 8) класів в умовах родинно – шкільного освітнього простору: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2011. 20 с.

360. Шевченко Г. П. Тенденції модернізації виховного процесу у вищій школі. Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. пр. : в 5 т. Київ : Педагогічна думка, 2012. Т. 5: Вища школа. С. 241–254.

361. Швачко О. В. Толерантність як психолого – соціальний феномен. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. № 2. С. 154 – 170.

362. Шинкарук В. Д., Салата Г. В., Данилова Т. В. Дихотомія "культура–цивілізація" в англо – американському і західноєвропейському науковому дискурсі / Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв № 2'2018 С. 82 – 87.

363. Шулла Т. До питання про культуру міжнаціонального спілкування // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 21. С. 214 – 216: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_75

364. Щербяк Ю.А. Особливості адаптації іноземних студентів до навчання в Україні (на прикладі ТНЕУ): dspace.tneu.edu.ua/ІНОЗЕМЦІ%20В%20УКРАЇНІ.docx

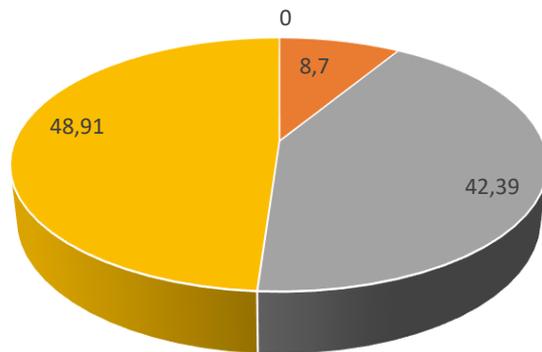
365. Юрценюк О.С. Тренінг розвитку позитивного мислення / Прес – служба. 13/12/2023. : https://www.bsmu.edu.ua/blog/trening_rozvytku_-_pozytyvnogo_myslennya/ (дата звернення 4.03. 2025 р.).

366. Яблоков С. В., Мартіросян А. М. Реалізація ідей «діалогу культур» у процесі включення майбутніх учителів англійської мови до міжкультурної комунікації /Вісник Маріупольського державного університету серія: філософія, культурологія, соціологія, 2018, ВИП. 16. С.83 – 90.

367. Ягупов В. В. Педагогіка. Навч. посібник: К. .: «Либідь» 2002. 560 с.

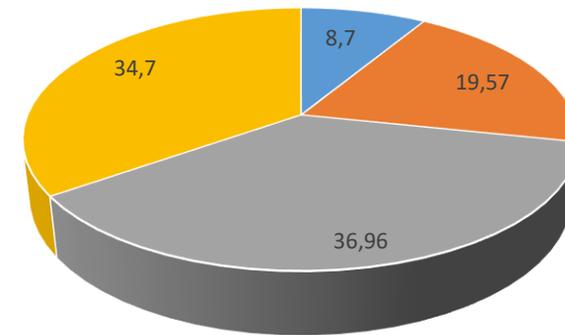
368. Яценко С.Л. Особистісно орієнтоване навчання: теоретичний та прикладний аспекти // *Проблеми освіти* / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 231 – 237.

Мотиваційно-ціннісний критерій (ЕГ) до експерименту

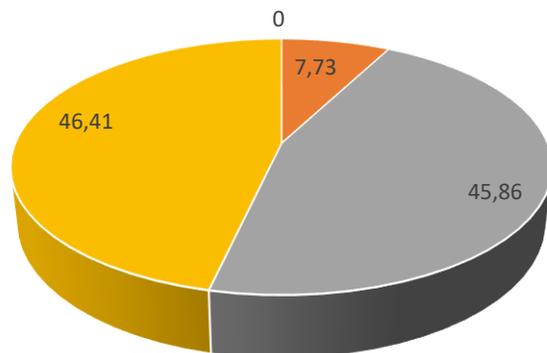
■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Мотиваційно-ціннісний критерій (ЕГ) після експерименту

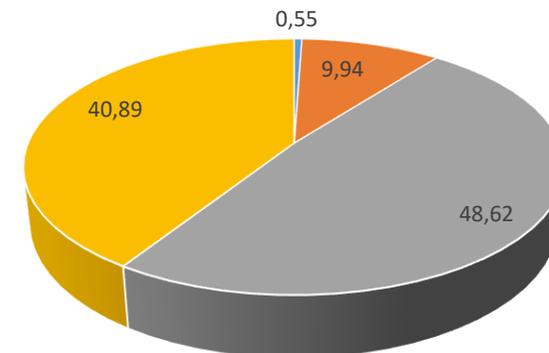
■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Мотиваційно-ціннісний критерій (КГ) до експерименту

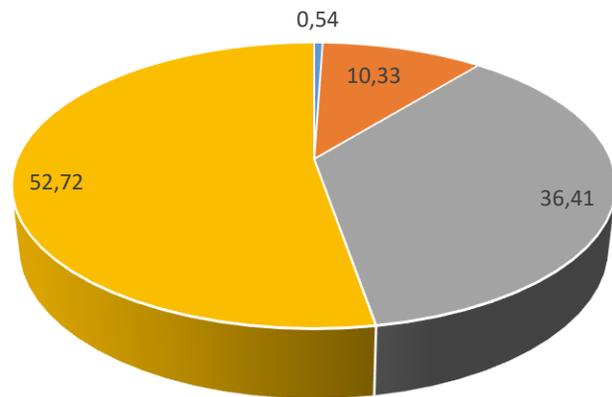
■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Мотиваційно-ціннісний критерій (КГ) після експерименту

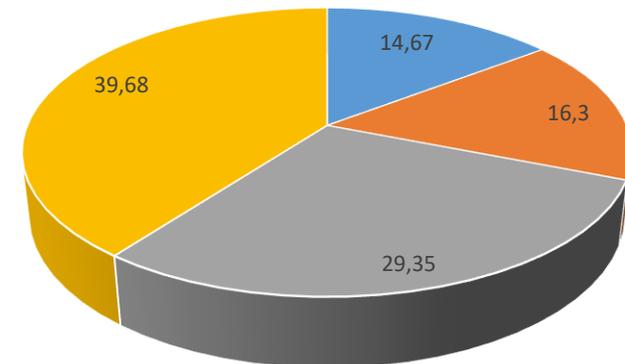
■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Когнітивний критерій (ЕГ) до експер.

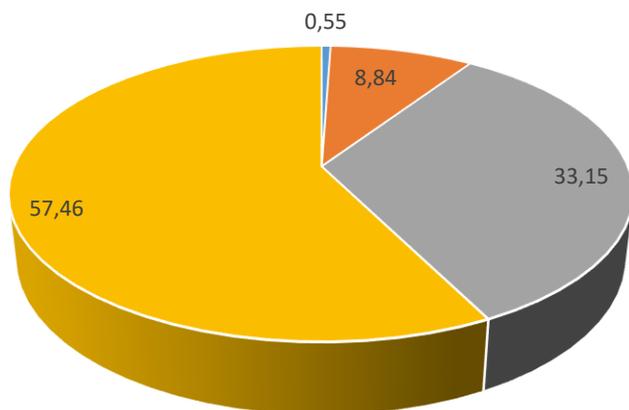
■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Когнітивний критерій (ЕГ) після експерим.

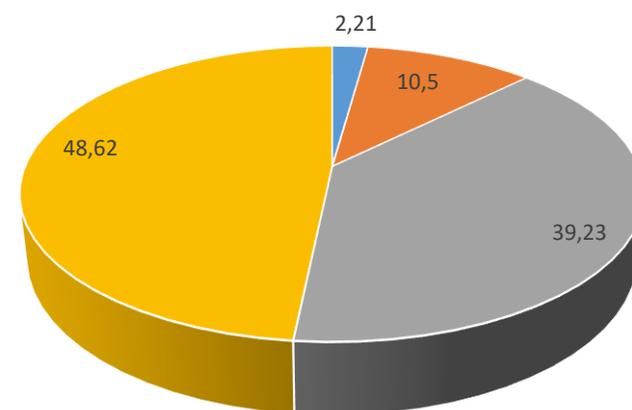
■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Когнітивний критерій (КГ) до експер.

■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Когнітивний критерій (КГ) після експерим.

■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Діяльнісно-комунікативний критерій (ЕГ)
до експер.

Діяльнісно-комунікативний критерій (ЕГ) після
експер.

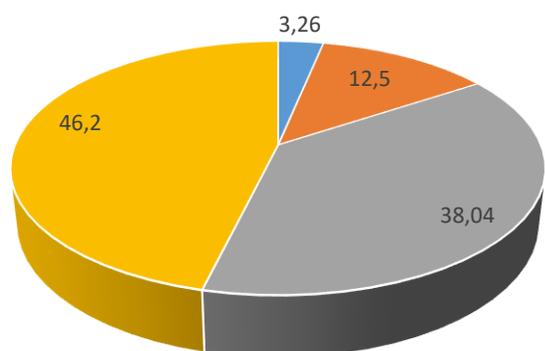
Діяльнісно-комунікативний критерій (КГ)
до експер.

Діяльнісно-комунікативний критерій (КГ) після
експер.

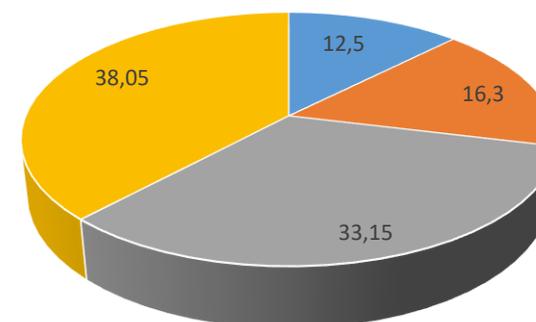

Емоційно-орієнтовний критерій (ЕГ) до експер

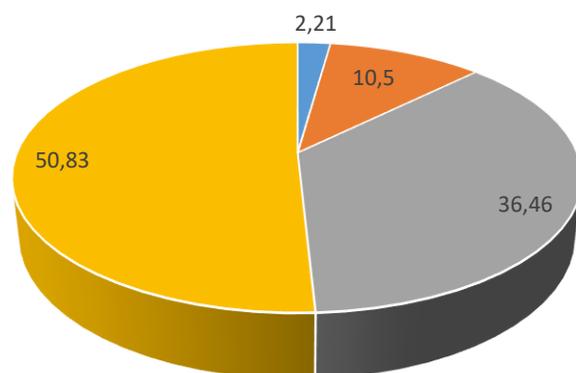
■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Емоційно-орієнтовний критерій (ЕГ) після експер.

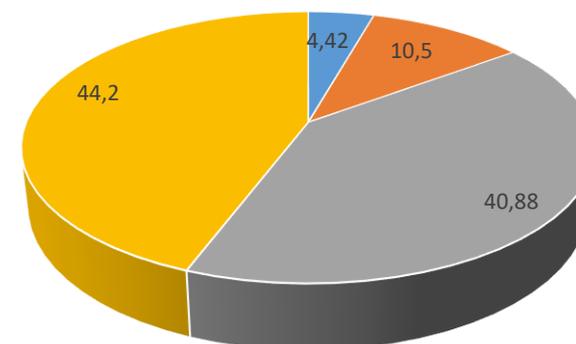
■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Емоційно-орієнтовний критерій (КГ) до експер

■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

Емоційно-орієнтовний критерій (КГ) після експер.

■ Творчий ■ Реконструктивний ■ Репродуктивний ■ Початковий

МЕТОДИКА «ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ПОЛІКОМУНІКАТИВНОЇ ЕМПАТІЇ» І.М.ЮСУПОВА

Шановні студенти!

Оцініть кожне з наступних тверджень, обравши бал у таблиці реєстраційного бланку,

який найточніше відповідає вашим переконанням зараз:

«не знаю» – 0 балів; «ні, ніколи» – 1; «інколи» – 2, «часто» – 3; «майже завжди» – 4; «так, завжди» – 5.

Ваші відповіді не будуть оцінюватися як гарні чи погані, тому просимо виявити відвертість. Над твердженнями не слід довго роздумувати. Достовірні відповіді ті, які першими прийшли на думку.

	Твердження	«не знаю»	«ні, ніколи»	«інколи»	«часто»	«майже завжди»	«так, завжди»
1.	<i>Мені більше подобається читати книги про подорожі, ніж книги із серії «Життя видатних людей».</i>						
2.	<i>Дорослих дітей дратує турбота батьків.</i>						
3.	<i>Мені подобається розмірковувати про причини успіхів та невдач інших людей.</i>						
4.	<i>Серед усіх музичних телепередач я віддаю перевагу передачам про сучасну естрадну музику.</i>						
5.	<i>Надмірну дратівливість та несправедливі докори хворого слід терпіти, навіть якщо вони тягнуться роками.</i>						
6.	<i>Хворому можна допомогти навіть словом.</i>						
7.	<i>Стороннім не слід втручатися в конфлікт між двома людьми.</i>						
8.	<i>Літні люди, як правило, часто без причин ображаються.</i>						
9.	<i>Коли я в дитинстві слухав печальну історію, то мої очі самі собою наповнювалися слізьми.</i>						
10.	<i>Роздратованість моїх батьків впливає на мій настрій.</i>						
11.	<i>Я байдужий до критики на мою адресу.</i>						
12.	<i>Мені більше подобається розглядати портрети, ніж картини з пейзажами.</i>						
13.	<i>Я завжди все пробачав батькам, навіть якщо вони були неправі.</i>						

14.	<i>Якщо кінь погано тягне, його слід підганяти батогом.</i>						
15.	<i>Коли я читаю про драматичні події у житті людей, то відчуваю ніби це відбувається зі мною.</i>						
16.	<i>Батьки завжди справедливі до своїх дітей.</i>						
17.	<i>Коли я бачу сварку підлітків чи дорослих, то завжди втручаюся.</i>						
18.	<i>Я не звертаю уваги на поганий настрій моїх батьків.</i>						
19.	<i>Довго спостерігаю за поведінкою тварин, відкладаючи інші справи.</i>						
20.	<i>Фільми й книги можуть спричинити сльози лише в несерйозних людей.</i>						
21.	<i>Мені подобається спостерігати за виразом обличчя й поведінкою незнайомих мені людей.</i>						
22.	<i>У дитинстві я часто приводив додому бездомних собак та кішок.</i>						
23.	<i>Усі люди безпідставно озлоблені.</i>						
24.	<i>Дивлячись на сторонню людину, мені хочеться вгадати, як складеться її життя.</i>						
25.	<i>У дитинстві молодші за віком ходили за мною слідом.</i>						
26.	<i>Коли я бачу покалічену тварину, то намагаюся їй допомогти.</i>						
27.	<i>Людині стане легше, якщо уважно вислухати її скарги.</i>						
28.	<i>Побачивши вуличну пригоду, я стараюся не потрапляти до числа свідків.</i>						
29.	<i>Молодшим подобається, коли я пропоную їм свою ідею, справу чи розвагу.</i>						
30.	<i>Люди перебільшують здатність тварин відчувати настрій свого господаря.</i>						
31.	<i>Зі складної конфліктної ситуації людина має шукати вихід самотійно.</i>						
32.	<i>Якщо дитина плаче, то на те завжди є своя причина.</i>						
33.	<i>Молодь має завжди задовольняти прохання та забаганки літніх людей.</i>						
34.	<i>Мені хотілося зрозуміти, чому мої однокласники інколи були задумливими.</i>						
35.	<i>Безпритульних домашніх тварин слід відловлювати й присипляти.</i>						
36.	<i>Якщо мої друзі починають обговорювати зі мною свої особисті проблеми, я стараюся перевести розмову на іншу тему.</i>						

**МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ДОМІНУЮЧОЇ СТРАТЕГІЇ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ
У СПІЛКУВАННІ В.В БОЙКА**

Шановні студенти!

*Оберіть та обведіть кружечком в опитувальнику
ту відповідь, яка зараз найбільше вам підходить*

1. Знаючи себе, Ви можете сказати:

- а) я скоріше людина миролюбна, поступлива;*
- б) я людина гнучка, здатна оминати загострені ситуації, уникати конфліктів;*
- в) я скоріше людина, що прямує навпростець, безкомпромісна, категорична.*

**2. Коли Ви подумки з'ясовуєте стосунки з тим,
хто Вас образив, то найчастіше:**

- а) шукаєте спосіб примирення;*
- б) обмірковуєте спосіб не мати з ним справ;*
- в) міркуєте про те, як його покарати чи «поставити на місце».*

**3. У суперечливій ситуації, коли партнер абсолютно
не намагається або не хоче вас зрозуміти, Ви скоріше за все:**

- а) будете спокійно домагатись того, щоб він Вас зрозумів;*
- б) будете намагатися завершити спілкування з ним;*
- в) будете дратуватися, ображатися чи сердитися.*

**4. Якщо, захищаючи свої інтереси, Ви відчули,
що можете посваритися з хорошою людиною, то:**

- а) підете на значні поступки, компроміс;*
- б) відступите від своїх домагань;*
- в) будете відстоювати свої інтереси.*

**5. В ситуації, де Вас намагаються образити
чи принизити, Ви скоріше за все:**

- а) будете намагатися набратися терпіння і довести справу до кінця;*
- б) дипломатичним шляхом уникнете контакту;*
- в) дасте гідну відсіч.*

**6. У взаємодії з владним і водночас
несправедливим керівником Ви:**

- а) зможете співпрацювати заради справи;*

- б) будете намагатися якнайменше контактувати з ним;
- в) будете чинити опір його стилю, активно захищаючи свої інтереси.

7. Якщо вирішення питання залежить тільки від Вас, але партнер зачепив ваше самолюбство, Ви:

- а) підете назустріч;
- б) уникнете конкретного рішення;
- в) вирішите питання не на користь партнера.

8. Якщо хтось із друзів час від часу дозволятиме собі образливі випадки на вашу адресу, Ви :

- а) не станете надавати цьому особливого значення;
- б) намагатиметеся обмежити або припинити контакти;
- в) кожного разу дасте гідну відсіч.

9. Якщо у партнера є претензії до Вас і він при цьому роздратований, то Ви:

- а) спочатку заспокоїте його, а потім зреагуєте на претензії;
- б) уникнете з'ясування стосунків з партнером в такому стані;
- в) поставите його на місце чи будете переривати його репліки.

10. Якщо хтось із колег почне розповідати про всілякі негарні чутки-плітки, що кажуть про Вас інші, Ви:

- а) тактовно вислухаєте його до кінця;
- б) залишите поза увагою;
- в) обірвете розповідь на півслові.

11. Якщо партнер виявляє занадто активну настійність і хоче отримати зиск за Ваш рахунок, то Ви:

- а) підете на поступку заради миру;
- б) ухилитесь від остаточного рішення, розраховуючи на те, що партнер заспокоїться і тоді Ви повернетесь до питання;
- в) однозначно дасте зрозуміти партнерові, що він не отримає зиску за ваш рахунок.

12. Коли Ви маєте справу з партнером, який діє за принципом «вірвати як-найбільше», Ви:

- а) терпляче домагаєтесь своїх цілей;
- б) надаєте перевагу обмеженню взаємодії з ним;
- в) рішуче ставите такого партнера на місце.

13. Маючи справу з нахабною особистістю, Ви:

- а) відшукуєте до неї підходи за допомогою терпіння і дипломатії;

- б) зводите взаємодію до мінімуму;
- в) дієте аналогічними методами.

14. Коли той, що сперечається, ставиться до Вас вороже, Ви зазвичай:

- а) спокійно і терпляче долаєте його настрій;
- б) уникаєте спілкування;
- в) зупиняєте його чи відповідаєте тим же.

15. Коли Вам ставлять неприємні, з «подвійним дном» запитаним, то найчастіше Ви:

- а) спокійно відповідаєте на них;
- б) уникаєте прямих відповідей;
- в) «заводитеся», втрачаєте самовладання.

16. Коли виникають гострі суперечності між Вами і партнером, то це найчастіше:

- а) спонукає Вас шукати вихід зі становища, знаходити компроміс, йти на поступки;
- б) спонукає згладжувати протиріччя, не зважаючи на відмінності в позиціях;
- в) активізує бажання довести свою правоту.

17. Якщо партнер виграє у спорі, Вам звичніше:

- а) привітати його з перемогою;
- б) зробити вигляд, що нічого особливого не відбувається;
- в) «воювати до останнього патрона».

18. У випадках, коли взаємини з партнером набувають конфліктного характеру, Ви взяли собі за правило:

- а) «мир будь-якою ціною» — визнати свою поразку, вибачитись, літи назустріч побажанням партнера;
- б) «пас убік» — обмежити контакти, відійти від спору;
- в) «розставити крапки над «і» — з'ясувати всі протиріччя, неодмінно знайти вихід із ситуації.

19. Коли конфлікт стосується Ваших інтересів, то Вам найчастіше вдається його виграти:

- а) через дипломатію та тямущість;
- б) через витримку та терпіння;
- в) за рахунок темпераменту та емоцій.

20. Якщо хтось із колег спеціально зачепить Вашу самолюбність, Ви:

- а) дотепно і коректно зробите йому зауваження;
- б) не станете загострювати ситуацію, зробите вигляд, що нічого не трапилось;
- в) дасте гідну відсіч.

21. Коли близькі критикують Вас, то Ви:

- а) сприймаєте їх зауваження з вдячністю;*
- б) намагаєтесь не зважати на критику;*
- в) роздратовуєтесь, чините опір чи сердитесь.*

22. Якщо хтось з рідних та близьких каже Вам неправду, то Ви зазвичай:

- а) спокійно і тактовно домагаєтесь істини;*
- б) робите вигляд, що не помічаєте брехні, обминаєте неприємний момент справи;*
- в) рішуче виводите брехуна на «чисту воду».*

23. Коли Ви роздратовані та нервуєте, то найчастіше:

- а) шукаєте співчуття, розуміння;*
- б) усамітнюєтесь, щоб не виявляти свого стану на партнерах;*
- в) на когось відіграєтесь, шукаєте «грушу для биття».*

24. Коли хтось із колег, менш гідний і здібний за Вас, отримує заохочення керівництва, Ви:

- а) радієте за колегу;*
- б) не надаєте факту ніякого значення;*
- в) засмучуєтесь, дратуєтесь чи сердитесь.*

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ УСТАНОВКИ В. БОЙКА (ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ)

Шановні студенти!

Оцініть поведінкові ознаки у таблицях опитувальника відповідно до інтенсивності їх переживання зараз, проставте в балах від 0 до 3:

	<i>Твердження</i>	<i>Зовсім неподобається</i>	<i>Правильно до певної міри</i>	<i>Правильно значною мірою</i>	<i>Правильно визначною мірою</i>
	<i>Повільні люди зазвичай виводять мене у стан нервового збудження.</i>				
	<i>Мене дратують метушливі, непосидючі люди.</i>				
	<i>Галасливі дитячі ігри витримую важко.</i>				
	<i>Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості найчастіше впливають на мене негативно.</i>				
	<i>Бездоганна у всьому людина насторожила б мене.</i>				
<i>ВСЬОГО:</i>					
	<i>Мене зазвичай примушує нервувати нетямущий співрозмовник.</i>				
	<i>Мене дратують любителі побазікати.</i>				
	<i>Мені обтяжливо спілкуватися з байдужим мені попутником у потязі, літаку, якщо він проявляє ініціативу.</i>				
	<i>Мені обтяжливо спілкуватися з випадковим попутником,</i>				

	<i>який поступається мені за рівнем знань і культури.</i>				
	<i>Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж я.</i>				
<i>ВСЬОГО:</i>					
	<i>Сучасна молодь справляє неприємне враження своїм зовнішнім виглядом (зачіски, косметика, одяг).</i>				
	<i>Так звані «новобогатки» зазвичай справляють неприємне враження безкультур'ям або жадобою.</i>				
	<i>Представники деяких національностей у моєму оточенні викликають в мене антипатію.</i>				
	<i>Є тип чоловіків (жінок), який я дуже не люблю.</i>				
	<i>Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем.</i>				
<i>ВСЬОГО:</i>					
	<i>Вважаю, що на грубість треба відповідати тим самим.</i>				
	<i>Мені важко не подавати виду, якщо людина мені чимось неприємна</i>				
	<i>Мене дратують люди, які прагнуть під час сварки відстоювати лише свою позицію.</i>				
	<i>Мені не подобаються самовпевнені люди.</i>				
	<i>Зазвичай мені важко утриматися від зауваження на адресу злісної або знервованої людини, яка штовхається в транспорті.</i>				
<i>ВСЬОГО:</i>					

	<i>Я маю звичку повчати оточуючих.</i>				
	<i>Невиховані люди обурюють мене.</i>				
	<i>Я часто зупиняю свою увагу на тому, що намагаюся виховувати когось.</i>				
	<i>Я за звичкою постійно роблю комусь зауваження</i>				
	<i>Я люблю керувати близькими.</i>				
<i>ВСЬОГО:</i>					
	<i>Мене дратують люди похилого віку, коли в години пік їх можна зустріти в міському транспорті або в магазині.</i>				
	<i>Проживати в номері готелю зі сторонньою людиною для мене — це просто тортури.</i>				
	<i>Коли партнер не згоден у чомусь з моєю правильною позицією, то зазвичай це мене дратує.</i>				
	<i>Я виявляю нетерплячість, коли мені заперечують.</i>				
	<i>Мене дратує, коли партнер робить щось на свій розсуд, не так, як мені хочеться.</i>				
<i>ВСЬОГО:</i>					
	<i>Зазвичай я сподіваюсь, що мої кривдники отримають по заслугі.</i>				
	<i>Мені часто докоряють тим, що я буркотливий.</i>				
	<i>Я довго пам'ятаю образи, завдані мені тими, кого я ціную</i>				

	<i>та поважаю.</i>				
	<i>Не можна пробачати співробітникам нетактовні жарти.</i>				
	<i>Якщо діловий партнер ненароком зачепить моє самолюбство, я все одно на нього ображуся.</i>				
ВСЬОГО:					
	<i>Я засуджую людей, які плачуться «у чужу жилетку».</i>				
	<i>Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які за будь-якого зручного випадку розповідають про свої недуги.</i>				
	<i>Я намагаюся уникати розмови, коли хтось починає скаржитись на своє сімейне життя.</i>				
	<i>Зазвичай я без особливої уваги вислуховував сповіді друзів (подруг).</i>				
	<i>Мені іноді хочеться розізнати кого-небудь з рідних або друзів.</i>				
ВСЬОГО:					
	<i>Як правило, мені важко наважитися на поступки партнерам.</i>				
	<i>Мені важко знайти спільну мову з людьми, у яких «поганий» характер.</i>				
	<i>Зазвичай я важко пристосовуюсь до нових партнерів по роботі.</i>				
	<i>Я утримуюсь підтримувати стосунки з «дещо дивними» людьми.</i>				
	<i>Найчастіше я принципово наполягаю на своєму, навіть</i>				

	<i>якщо розумію, що партнер має рацію.</i>				
<i>ВСЬОГО:</i>					

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ «ПЕРЕШКОД» У ВСТАНОВЛЕННІ ЕМОЦІЙНИХ КОНТАКТІВ В. БОЙКА

Шановні студенти!

Дайте відповідь «так» чи «ні»

оцінюючи твердження у діагностичному бланку:

	<i>Твердження</i>	<i>так»</i>	<i>« ні»</i>
	<i>Зазвичай наприкінці робочого дня на моєму обличчі помітна втома.</i>		
	<i>Трапляється так, що під час першого знайомства емоції заважають мені справити сприятливіше враження на партнерів (гублюся, хвилююся, усамітнююсь, або, навпаки, багато розмовляю, перезбуджуюся, поведжуся неприродно).</i>		
	<i>У спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.</i>		
	<i>Мабуть, для оточуючих я занадто суворий.</i>		
	<i>В принципі, я проти того, щоб зображати чемність, якщо тобі цього не хочеться.</i>		
	<i>Я зазвичай вмію приховувати від партнерів спалахи емоцій.</i>		
	<i>Часто у спілкуванні з колегами я розмірковую про щось своє.</i>		
	<i>Бувають випадки, коли я хочу виразити партнеру емоційну підтримку (увагу, співчуття, співпереживання), але він цього не відчуває.</i>		
	<i>Найчастіше мої очі або вираз обличчя видають заклопотаність.</i>		
0	<i>У діловому спілкуванні намагаюся не виявляти своєї симпатії до партнерів.</i>		
1	<i>Всі мої неприємні переживання зазвичай видно на моєму обличчі.</i>		
2	<i>Якщо я захоплююся розмовою, то міміка стає занадто виразною, експресивною.</i>		
3	<i>Мабуть, я децю емоційно скутий.</i>		
4	<i>Зазвичай я перебуваю у стані нервової напруги.</i>		
5	<i>Зазвичай я відчуваю дискомфорт, коли доводиться обмінюватися рукоштовками в ділових відносинах.</i>		
6	<i>Іноді близькі люди зупиняють мене: «Розслаб м'язи обличчя, не криви губи, не зморщуй лоба».</i>		
7	<i>Розмовляючи, я занадто інтенсивно жестикулюю.</i>		
8	<i>Зазвичай у новій ситуації мені складно бути розкутим, природним.</i>		
	<i>Мабуть, моє обличчя має сумний чи занепокоєний вигляд,</i>		

9	<i>хоча на душі спокійно.</i>		
0	<i>Мені децю важко дивитися в очі, спілкуючись з незнайомою людиною.</i>		
1	<i>Якщо я захочу, то мені завжди вдається приховати свою ворожість до неприязної людини.</i>		
2	<i>Мені часто буває чомусь весело без будь-якої причини.</i>		
3	<i>Мені дуже просто зробити за своїм бажанням або на замовлення різні міміки обличчя: зобразити радість, сум, радощі, переляк, відчай та ін.</i>		
4	<i>Мені казали, що мій погляд важко витримати.</i>		
5	<i>Мені щось заважає висловлювати теплоту, симпатію до людини, навіть якщо відчуваю це до неї.</i>		

ДОДАТОК Ж**ТЕСТИ З «ОСНОВ КОМУНІКАТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»***1. Якості особистості лікаря – фахівця:*

Гуманістична спрямованість.
Професійна компетентність.
Культура спілкування.
Вміння користуватися ТЗН.
Вміння володіти голосом.

2. Які особливості уяви найбільш значимі для медичної діяльності:

Передбачення майбутньої ситуації міжособистісної взаємодії.
Особиста забарвленість знань.
Прогнозування можливих змін особистості пацієнта.
Уміння встановлювати контакт з учнями.

3. Лікар має володіти такими вміннями:

Одягатися з урахуванням індивідуальних особливостей і професійних потреб.
Володіти своїм тілом.
Володіти культурою професійного мовлення.
Володіти жестами та мімікою.
Враховувати вікові та індивідуальні особливості пацієнтів.
Ходити, стояти, сидіти.
Володіти психічним станом.

4. Способи комунікативного впливу на пацієнтів:

Навіювання.
Переконування
Іронія.
Уявна недовіра.
Наслідування.
Зараження.
Ідентифікація.

5. Етапи самовиховання:

Самонавіювання
Самопізнання.
Планування роботи над собою.
Самопереконування.
Реалізація програми.
Контроль.

6. *Стилі професійного спілкування:*

- Захоплення професійною діяльністю.
- Авторитарний
- Спілкування на основі дружби.
- Спілкування дистанція.
- Спілкування-залякування.

7. *Бар'єри у спілкуванні - це:*

- Соціальний бар'єр.
- Фізичний бар'єр.
- Смисловий бар'єр.
- Трудовий бар'єр.
- Професійний бар'єр.
- Естетичний бар'єр.

8. *Ознаками культури мови є :*

- Лексичне багатство.
- Граматична правильність.
- Привабливість.
- Креативність.
- Емоційність.
- Виразність.

9. *Яке положення найточніше характеризує сутність культури спілкування:*

- Прагнення до встановлення зорового контакту.
- Уміння безшумно вставати і сідати.
- Уміння знімати зайве напруження, хвилювання.
- Дотримання спокійного, доброзичливого тону у спілкуванні.

10. *Етапи комунікації у структурі міжнаціонального спілкування :*

- Контакт очей
- Аналіз спілкування.
- Початковий етап.
- Комунікативна атака
- Керування спілкуванням.
- Моделювання лікарем-фахівцем майбутнього спілкування.

11. *Складовими статичної експресії є:*

- Фізіогноміка.
- Артефакти.
- Система запахів.
- Такесика.
- Просодика.
- Екстралінгвістика.
- Кінесика.

12. *Ознаками культури спілкування є :*

Лексичне багатство.
Граматична правильність.
Привабливість.
Креативність.
Емоційність.
Виразність.

13. *На якому етапі самовиховання застосовують прийоми самозвіту і самооцінки:*

Самопізнання.
Планування роботи над собою
Реалізація програм
Контроль.

14. *Виразальні рухи - це:*

Міміка.
Артефакти.
Пантоміміка.
Екстралінгвістика.
Фізіогноміка.

15. *Техніка мовлення - це:*

Дихання.
Міміка.
Голосотворення.
Дикція.
Саморегуляція;
Темпоритм.

16. *Основні вимоги до жестикуляції лікаря:*

Доцільність.
Невимушеність.
Природність.
Стриманість.
Артистизм.

17. *Властивостями особистості лікаря-фахівця є:*

Гуманістична спрямованість.
Авторитаризм.
Професійна компетентність.
Комунікативні здібності.
Техніка мовлення.
Зовнішня привабливість.

18. *Засоби невербальної комунікації:*

Мова тіла.

Міжособистісний простір.

Лаконізм мовлення.

Часові характеристики спілкування.

Екстралінгвістика.

19. *Комунікативні здібності - це:*

Комунікативність.

Динамізм особистості.

Привабливість.

Креативність.

Техніка мовлення.

20. *Емпатійна складова спостережливості лікаря – це:*

Система професійних знань про вікові та індивідуальні особливості пацієнта.

Емоційне сприйняття внутрішнього світу пацієнта.

Почуття міри у застосуванні професійного впливу на пацієнта.

МЕТОДИКА САМООЦІНКИ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ УЕССМАНА-РІКСА

Шановні студенти!

Виберіть у кожному із запропонованих наборів тверджень те, яке най точніше відображає Ваш стан зараз. Номер твердження, вибраного з кожного набору, обведіть кружечком у відповідному рядку реєстраційного бланку.

“Спокійність – тривожність”										“Енергійність – втомленість”									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

“Піднесення – пригніченість”										“Впевненість у собі – безпорадність”									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Список тверджень за всіма шкалами

«Спокійність – тривожність»

10. Цілковита спокійність. Непохитно впевнений у собі.
9. Виключно холонокровний, на рідкість впевнений і не хвилююся.
8. Відчуття повного благополуччя. Впевнений і почуваю себе невимушено.
7. В цілому впевнений і вільний від стурбованості.
6. Ніщо особливо мене не турбує. Почуваю себе більш-менш невимушено.
5. Дещо занепокоєний, почуваю себе скуто, трохи стривожений.
4. Переживаю деяку занепокоєність, страх, неспокій або невизначеність. Знервований, хвилююся, роздратований.
3. Значна невпевненість. Вельми травмований невизначеністю. Відчуваю страхи.
2. Величезна тривожність, занепокоєність. Знищений страхом.
1. Повністю збожеволів від страху. Втратив розум. Наляканий труднощами, які не розв’язати.

«Енергійність – втомленість»

10. Поривання, що не знає перешкод. Життєва сила виплескується через край.
9. Життєздатність, величезна енергія, що б’є через край, сильне прагнення до діяльності.
8. Багато енергії, сильна потреба у дії.
7. Почуваю себе свіжим, у запасі значна енергія.
6. Почуваю себе досить свіжим, у міру бадьорий.

5. Злегка втомився. Лінощі. Енергії не вистачає.
4. Доволі стомлений. У запасі не дуже багато енергії.
3. Велика стомленість. Млявий. Мізерні ресурси енергії.
2. Жахливо стомлений. Майже виснажений і практично не здатний до дії. Майже не залишилося запасів енергії.
1. Абсолютно видихався. Нездатний навіть до самого незначного зусилля.

«Піднесення – пригніченість»

10. Сильний підйом, запальні веселощі.
9. Збуджений, у піднесеному стані. Сприймає все із захватом.
8. Збуджений, у добромu настрої.
7. Почуваю себе дуже добре. Життєрадісний.
6. Почуваю себе доволі добре, “в порядку”.
5. Почуваю себе трохи пригніченим, “так собі”.
4. Настрій пригнічений і дещо сумний.
3. Пригноблений і почуваю себе дуже пригніченим. Настрій безумовно сумний.
2. Дуже пригнічений. Почуваю себе просто жахливо.
1. Крайня депресія і зневір’я. Пригнічений. Усе чорно й сіро.

«Впевненість у собі – безпорадність»

10. Для мене немає нічого неможливого. Зможу зробити все, що захочу.
9. Відчуваю велику впевненість у собі. Впевнений у своїх звершеннях.
8. Дуже впевнений у своїх здібностях.
7. Відчуваю, що моїх здібностей достатньо й мої перспективи хороші.
6. Почуваю себе доволі компетентним.
5. Відчуваю, що мої вміння й здібності дещо обмежені.
4. Почуваю себе доволі нездібним.
3. Пригнічений своєю слабкістю й нестатком здібностей.
2. Почуваю себе жалюгідним і нещасним. Втомився від своєї некомпетентності. 1. Давить почуття слабкості й марності зусиль. У мене нічого не виходить.

**ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА
ПОТЕНЦІЙНОЇ
АДАПТИВНОСТІ В КУЛЬТУРНОМУ РІЗНОМАНІТТІ**

(Тест Лін Ван Дайн (Мічиганський університет) і Сун Енг (Технологічний університет, Сінгапур) в адаптації А. Солодкої)

Тест не передбачає правильних або неправильних відповідей. Ваші відповіді – це самостійна оцінка ваших уподобань, бажань, звичок. Роздуми над питаннями можуть допомогти зрозуміти, як Ви ставитеся до людей інших культур, наскільки ефективно можете взаємодіяти з ними й адаптуватися в іншокультурному середовищі.

Уважно прочитайте питання та виберіть відповідь. Якщо Ви не можете відповісти точно, пропустіть його. Ви можете повернутися до нього в кінці роботи над тестом.

Частина 1. Яка із запропонованих відповідей краще описує Вас у кроскультурних ситуаціях?

1. Ви віддали б перевагу вчитися / працювати з представниками:
 - а) Вашої або схожої культури; б) іншої культури.
2. Коли Ви перебуваєте в оточенні людини з іншої культури, Ви:
 - а) плануєте, що сказати; б) дієте спонтанно.
3. Вам подобається подорожувати:
 - а) у своїй країні; б) відвідувати інші країни.
4. Коли Ви знаєте, що у Вас має бути зустріч з представником іншої культури, то Ви:
 - а) записуєте те, що хочете сказати заздалегідь;
 - б) поводите себе з ним так, якби він був представником Вашої культури.
5. З-поміж людей з інших культур Ви зазвичай:
 - а) підлаштовуєтеся під них; б) дотримуєтеся звичайного стилю поведінки.
6. Ви б віддали перевагу вчитися / працювати:
 - а) у своїй чи схожій культурі; б) культурі, що відрізняється від Вашої.
7. У розумінні людей з інших культур Ви вважаєте себе

а) експертом; б) новачком.

8. Ви вважаєте, що Ви:

а) тільки починаєте пізнавати інші культури;

б) у Вас уже є певний культурний досвід.

9. Коли Ви спілкуєтеся з людьми інших культур, Ви використовуєте:

а) певний стиль комунікації; б) різноманітні стилі.

10. Що стосується Вас?

а) Я читаю більше, ніж двома мовами; б) Я читаю однією чи двома мовами.

11. Ви зазвичай:

а) насторожені в ситуації спілкування з представниками інших культур;

б) ставитеся до цього спокійно.

12. Коли Ви працюєте над завданням, Ви бажаєте працювати:

а) з людьми Вашої або схожої культури; б) з людьми з інших культур.

13. Коли Ви перебуваєте з-поміж людей з інших культур, Ви

а) думаєте про культурні відмінності; б) забуваєте про них.

14. Коли Ви виконуєте якусь роботу, що описує Вас краще?

а) мені все одно, з людьми яких культур я працюю;

б) я враховую культурні відмінності.

15. Якщо було б необхідно оцінити Ваше знання культурного різноманіття, як інші оцінили б Вас:

а) знавець; б) новачок.

16. Ви б віддали перевагу:

а) удосконаленню Ваших навичок взаємодії з іншими культурами;

б) поглибленню знань про інші культури.

17. У питаннях стратегії взаємодії з іншими культурами Ви:

а) маєте великий досвід; б) перебуваєте на початковому рівні.

18. Коли Ви працюєте в групі з людьми іншої культури, Ви:

а) використовуєте уніфікований стиль взаємодії;

б) змінюєте стиль взаємодії відповідно до цієї культури.

19. Коли Вам доводиться бути в середовищі іншої культури, то Ви:

а) змінюєте свій стиль в одязі; б) він залишається таким же.

20. Коли виникає непорозуміння між представниками різних культур, Ви:

а) вчитеся на помилках, щоб досягти успіху у взаємодії;

б) звертаєте мало уваги на культурні труднощі, що виникли.

21. Під час взаємодії з представником іншої культури, Ви:

а) відчуваєте труднощі в ситуаціях культурної невизначеності;

б) легко долаєте ці труднощі.

Частина 2. Уявіть себе в ситуації взаємодії з представниками іншої культури та виберіть відповідь, яка більше Вам підходить

22. У ситуаціях культурного різноманіття Ви:

а) спонтанні; б) плануєте свої дії.

23. У ситуаціях культурного різноманіття Ви:

а) передбачувані; б) гнучкі.

24. У ситуаціях культурного різноманіття Ви відчуваєте, що:

а) залучені у взаємодію; б) індіферентні.

25. У ситуаціях культурного різноманіття Ви:

а) послідовні; б) безсистемні.

26. У ситуаціях культурного різноманіття у в Вас є:

а) культурні знання; б) культурні навички.

27. У крос-культурних ситуаціях Ви:

а) намагаєтеся передбачати ситуацію; б) діяти.

28. У ситуаціях культурного різноманіття Ви:

а) виявляєте великий інтерес до взаємодії; б) не дуже зацікавлені в ній.

29. У ситуаціях культурного різноманіття Ви:

а) «пливете за течією»; б) намагаєтеся підготуватися заздалегідь.

ШКАЛА КУЛЬТУРНОГО ІНТЕЛЕКТУ**Індикатори метакогнітивного виміру CQS**

1. Під час спілкування з людьми з іншого культурного середовища я свідомо використовую знання особливостей їхньої культури (MC1).
2. Під час спілкування з людьми невідомої мені культури я пристосовую свої культурні уявлення до них (MC2).
3. У міжкультурному спілкуванні я свідомо застосовую знання про інші культури (MC3).
4. Під час спілкування з людьми інших культур я перевіряю та уточнюю свої культурні знання (MC4).

Індикатори когнітивного виміру CQS

5. Мені відомі особливості правових та економічних систем інших культур (COG1).
6. Мені відомі основи (лексика, граматики) інших мов (COG2).
7. Мені відомі культурні цінності та релігійні переконання інших культур (COG3).
8. Мені відомі особливості родинних та шлюбних відносин інших культур (COG4).
9. Мені відомі мистецтва та ремесла інших культур (COG5).
10. Мені відомі правила невербального спілкування (міміка, жести тощо) в інших культурах (COG6).

Індикатори мотиваційного виміру CQS

11. Мені подобається спілкуватися з людьми різних культур (MOT1).
12. Я впевнений(-а), що зможу спілкуватися з місцевими мешканцями – представниками нової для мене культури (MOT2).
13. Я впевнений(-а), що зможу впоратися зі стресами, пристосовуючись до нової для мене культури (MOT3).
14. Мені подобається жити в незнайомому для мене культурному середовищі (MOT4).

15. Я впевнений(-а), що зможу звикнути до правил здійснення покупок, заведених у іншій культурі (MOT5).

Індикатори поведінкового виміру CQS

16. Під час спілкування з людьми з іншої культури я змінюю своє мовлення (вимову, інтонацію), коли це необхідно (ВЕН1).

17. Я використовую паузи та мовчання по-різному, залежно від міжкультурної ситуації (ВЕН2).

18. Я говорю швидше або повільніше, коли цього вимагає спілкування з людьми інших культур (ВЕН3).

19. Я змінюю свою невербальну поведінку (жести, дотримання дистанції між людьми), коли цього вимагає міжкультурна ситуація (ВЕН4).

20. Я змінюю вираз обличчя, коли цього вимагає міжкультурна ситуація (ВЕН5).

(Адаптований переклад українською мовою класичної повної версії шкали культурного інтелекту (20 запитань, семибальна шкала) [с. 290 -291].

ПЛАН-КОНСПЕКТ ГОДИНИ СПІЛКУВАННЯ

Тема: Люби, вивчай українську мову

Мета: формувати ціннісне ставлення до суспільства, держави; з'ясувати позиції і переконання учасників щодо патріотизму; сприяти розвитку інформаційно-комунікаційної культури учнів ;

Обладнання: презентація, зображення, мультимедійне обладнання.

Хід години спілкування

1. Вступна частина

Сьогодні давайте з'ясуємо, що ж таке українська мова для кожного з нас.

В основі нашої бесіди – дидактична гра.

Ми разом зберемо пазл з частин України, виконуючи завдання та обговорюючи питання.

Наш пазл складається з чотирьох частин: Захід України, Схід України, Південь України та Центр України.

2. Основна заняття

- Отже, розпочнемо із Заходу. Наше перше завдання дібрати прикметники на кожен літеру слова ПАТРІОТ. Отже, розпочну я, літера П – Правдивий, приємний, пристрасний, професійний, привітний.

Сухомлинський казав так : «Патріотизм - почуття соромливе та делікатне. Побережи святі слова, не кричи про любов до Батьківщини на всіх перехрестях. Краще мовчки працюй в ім'я її блага та могутності.»

Запитання для учнів:

А що для Вас патріотизм?

- Друга частина пазлу - Центр України. Ваше завдання з'єднати частини прислів'я про мову.

Український співак Дмитро Монатік (Monatik) розповів: "Ви знаєте, з дитинства у моїй родині завжди говорили двома мовами. І так, завжди я легко спілкуюся українською, і російською мовою. Щиро вважаю, що чим більше мов знає людина, тим краще. Я молюся українською, а пишу - тією, на якій приходить натхнення.... Питання не в мові, питання в людях. Я знаю багато російськомовних патріотів, які доводять свій патріотизм вчинками..", - заявив музикант.

Дійсно, патріотами України можуть бути і російськомовні громадяни – і це доводить їхня участь в революційних подіях Майдану, і в обороні на Сході, і у волонтерському рухові і в обороні України під час повномасштабного вторгнення.

Запитання для учнів:

А як гадаєте Ви? Чи можна взнати патріота по мові?

- Схід України. Ваше завдання – визначити та розподілити державні та народні символи.

Тарас Тополя, лідер гурту «Антитіла» говорить :«Якщо ти носиш вишиванку, на кожному кроці співаєш гімн, біля пам'ятника декламуєш вірші Шевченка, а сам свиня, хам, корупціонер, то ти не патріот. Патріотом можна бути мовчки. Робити свої

справи, виховувати дітей українською мовою, можливо навіть не українською, але з любов'ю до своєї держави, до своєї Батьківщини. Потрібно приносити користь. Можливо, ти не купиш у житті жодної вишиванки, але будеш готовий віддати життя країні – це справжній патріотизм».

Запитання для учнів:

Чи погоджуєтесь ви з такою думкою?

Людина, яка не носить патріотичну символіку, ніколи не зможе стати патріотом?

- На завершення, я маю для Вас завдання доповнити речення: Патріотом має бути кожен, тому що...

3. Заключна частина заняття

- Назва нашої бесіди – сучасний патріотизм це мода чи життєва позиція?

Запитання для учнів:

Отже, підсумовуючи нашу бесіду, вивчати рідну мову важливо?

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTI
ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ
(ЗА КОГНІТИВНИМ КРИТЕРІЄМ)**

*Шановні студенти!
Оберіть і обведіть ту відповідь,
яка відповідає вашим поглядам*

1. Культура міжнаціонального спілкування – це:

- а) комунікативні уміння та навички спілкування, які забезпечують ефективну міжнаціональну взаємодію;
- б) практичні знання, що забезпечують толерантність та ефективну міжнаціональну взаємодію;
- в) особисті якості, які уможливають толерантність до носіїв інших культур.

2. Яка обставина може завадити фахівцеві дотримуватися культури міжнаціонального спілкування:

- а) недостатні знання про реалізацію асертивної поведінки;
- б) недостатній рівень толерантності;
- в) брак умінь і навичок необхідних вихованій людині у процесі міжнаціонального спілкування.

3. Міжнаціональна культура спілкування майбутнього лікаря – це:

- а) сукупність знань, професійних умінь і навичок, які дозволяють працювати у різних країнах світу;
- б) така професійна якість, яка дозволяє усвідомлювати себе фахівцем без кордонів;
- в) повага до представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження.

4. Ви відчуваєте недостатнє володіння культурою міжнаціонального спілкування?

- а) так;
- б) ні;
- в) у залежності від обставин;

5. Високий рівень культури міжнаціонального спілкування забезпечує:

- а) позитивний досвід;
- б) ефективне міжособистісне та професійне спілкування;

в) розширення зв'язків з іноземними колегами.

б). *Міжнаціональне спілкування:*

а) підвищує рівень володіння іноземною мовою;

б) забезпечує здобуття позитивного досвіду спілкування з представниками інших культур;

в) забезпечує затребуваність у фаховій діяльності.

7. *Визначте уміння, необхідні для ефективного міжнаціонального спілкування:*

а) комунікативні;

б) професійно-педагогічні;

в) конфліктологічні.

8. *Визначте уміння, яке забезпечує ефективне міжнаціональне спілкування:*

а) знання іноземної мови;

б) уміння відстоювати свою позицію;

в) знання комунікативних стратегій.

9. *Які уміння, на вашу думку, забезпечують доброзичливе міжнаціональне спілкування*

а) міжнаціональні комунікативні;

б) соціокультурні;

в) конфліктологічні.

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ
ЗА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИМ КРИТЕРІЄМ**

*Шановні студенти!
Оберіть і обведіть ту відповідь,
яка відповідає вашим поглядам*

1. Чи відчуваєте ви тривогу, коли спілкуєтеся з представниками своєї культури?
а) завжди ;
б) іноді;
в) ніколи.
2. Чи відчуваєте ви тривогу, коли спілкуєтеся з представниками інших культур?
а) завжди ;
б) іноді;
в) ніколи.
3. Чи прагнете ви отримати нові знання щодо культури спілкування з представниками інших культур?
а) завжди;
б) іноді;
в) ніколи.
4. Чи необхідно готуватися до спілкування з представниками інших культур?
а) так;
б) не завжди;
в) ні.
5. Чи подобається вам спілкуватися з представниками інших культур?
а) завжди;
б) іноді;
в) ніколи .
6. Чи турбують вас можливі непорозуміння під час спілкування з представниками інших культур?
а) завжди;
б) іноді;
в) ніколи.
7. Чи визнаєте ви право іншої людини бути несхожою на Вас у процесі спілкуванні?
а) завжди;
б) іноді;
в) ніколи .

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ
ЗА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИМ КРИТЕРІЄМ**

Шановні студенти!

*Оберіть і обведіть ту відповідь,
яка відповідає вашим поглядам*

1. Ви спілкуєтеся із представниками інших культур охоче?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
2. Ви плануєте познайомитися з представниками інших культур протягом життя?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи .
3. Ви знаєте як виявити дружню симпатію у спілкування з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
4. Власні потреби є для вас пріоритетом під час спілкування з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді ;
 - в) ніколи.
5. Ефективна співпраця та порозуміння є для вас пріоритетом під час спілкування з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
7. Чи вважаєте ви представників інших культур нав'язливими і специфічними?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
8. Чи вважаєте ви, що спілкування це приємний і природній процес ?
 - а) так;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
9. Чи вважаєте ви, що спілкуванню з представниками інших культур потрібно навчатися з дитинства?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ
ЗА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИМ КРИТЕРІЄМ**

*Шановні студенти!
Оберіть і обведіть ту відповідь,
яка відповідає вашим поглядам зараз*

1. Чи надаєте ви позитивного значення кар'єрному зростанню?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
2. Чи є для вас зв'язок між професійною реалізацією та сформованістю вихованості культури міжнаціонального спілкування?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
3. Чи вважаєте Ви необхідним підвищувати рівень виховання культури міжнаціонального спілкування?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
4. Ви зацікавлені в отриманні умінь і навичок міжнаціонального спілкування у професійній сфері?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
9. Чи корисним буде вивчення матеріалів соціокультурного характеру для підвищення рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
10. Чи корисним буде подорожувати і знайомитися з представниками інших культур для підвищення рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
11. Чи корисним буде працювати з представниками інших культур для підвищення рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ
ЗА КОГНІТИВНИМ КРИТЕРІЄМ**

*Шановні студенти!
Оберіть і обведіть ту відповідь,
яка відповідає вашим поглядам*

1. Асертивність – це:

- а) здатність до агресії;
- б) здатність взяти верх над співрозмовником;
- в) здатність людини відстоювати свої погляди, не порушуючи моральних прав іншої людини.

2. Асертивність дозволяє:

- а) гнучке і дивергентне спілкування у конфліктних ситуаціях;
- б) підбурювання конфліктних ситуацій;
- в) зрозуміти природу конфліктів.

3. Навички асертивної поведінки потрібні щоб:

- а) налагоджувати нові контакти;
- б) контролювати власний емоційний стан;
- в) бути стійким у конфліктній ситуації.

4. Найкращий спосіб вирішення конфлікту – це:

- а) досягнення одностайності;
- б) агресивна поведінка;
- в) поступка.

5. Пристосуванство – це:

- а) неприйняття іншої позиції;
- б) відмова від власної вигоди;
- в) поступка.

6. Згода – це:

- а) поступка;
- б) оптимальне рішення;
- в) відмова від власної вигоди.

7. Уміння контролювати власні емоції – це:

- а) конформність;
- б) самоконтроль;
- в) комунікативний контроль.

8. Комунікативний контроль має на меті:

- а) контролювати власний емоційний стан під час спілкування;
- б) попереджати конфлікт;
- в) справляти позитивне враження.

9. Одностайність – це:

- а) поступка;
- б) згода усіх сторін у вирішенні суперечливого питання;
- в) відмова від власної вигоди.

Бесіда: Турбота про людей старшого покоління

Мета: Розповісти про необхідність шанобливого ставлення до літніх людей.

Виховувати любов і турботу до людей похилого віку. Розвивати загальнолюдські чесноти.

Обладнання:

- Презентація
- Генератор ребусів
- Притча «Турбота»
- Зображення людей похилого віку

Хід бесіди

1. Вступ

Ведучий: Вітаю Вас на нашій виховній годині, де ми поговоримо про одну дуже важливу тему. Але, щоб зрозуміти, що це за тема, вам потрібно розгадати ребус. (Учні розгадують: "турбота"). Так, темою сьогоднішньої виховної години буде турбота. Але не просто турбота, а турбота про певну категорію людей, яка дуже цього потребує. Ви бачите зображення, на якому зображені ці люди. Як ми їх можемо назвати? (Учні відповідають: люди похилого віку). Тобто, темою сьогоднішнього уроку є турбота про людей похилого віку.

2. Основна частина

Ведучий: Хто ж такі, люди похилого віку? Це люди старшого покоління. Вони досвідчені, мудрі, як правило, добрі. Ви завжди можете звернутись до них за порадою або допомогою. Однак, вони також потребують турботи та хочуть бути для когось важливими, як і усі люди.

Зараз я вам розповім притчу про турботливого онука, а ви спробуйте зрозуміти, яка мораль цієї притчі, і як нам потрібно поводитись зі старшими людьми.

Притча "Турбота":

Лікар заклопотано схилив голову. Стан його пацієнта не покращувався. Уже десять днів лікування не давало жодного результату. Старенький не залишав лікарняного ліжка, здавалося, що, втомлений і зневірений, він втратив бажання змагатись за життя.

Наступного дня лікар був здивований. До старенького враз повернулася уся його енергія. Сидів, опертий на подушки, його обличчя знову набуло здорового вигляду.

– Що сталося? – запитав лікар. – Лише вчора ваш стан був просто розпачливий. Нині ж організм функціонує прекрасно! Чи міг би знати, що ж трапилось?

Старенький усміхнувся. Спокійно ствердив:

– Маєте рацію, лікарю. Дещо трапилось. Учора мене відвідав мій онук і сказав: "Дідусю, мусиш негайно повертатись додому, бо поламався мій велосипед"...

3. Заключення

Ведучий: Отже, мораль цієї притчі в тому, що нам завжди потрібно піклуватися про людей старшого покоління. Для нас це може майже нічого не означати, а для них це дуже важливо. Кожна людина хоче бути цінною та потрібною для інших. Тому любіть і піклуйтеся про ваших бабусь та дідусів, які дуже потребують цієї турботи.

Використані методи виховання: Методи звернення до свідомості вихованця (метод переконування, приклад), інтерактивний метод (генератор ребусів), метод притчі.

ТУРНИР ЛІТЕРАТУРНИМИ СТЕЖКАМИ

Мета: Поглибити знання студентів про навколишній світ, формувати ціннісне ставлення до літератури та мови, сприяти розвитку пізнавальних інтересів, логічного мислення, уваги, пам'яті.

Обладнання: Малюнки/фото відомих українських творців, презентація з питаннями.

Хід заходу:

Ведучий: Доброго дня, друзі! Відомо, що розумні люди грають в інтелектуальні ігри та вікторини. Гра не тільки розважає, але й навчає. Сьогоднішній турнір покаже, на скільки ви пам'ятаєте відомі роботи українських виконавців.

Для участі в турнірі ми просимо вас розподілитися на дві команди та придумати назву своєї команді. З кожною правильною відповіддю — 1 бал. Виграє та команда, яка набере найбільше балів.

1 ТУР «Вікторина»

1. Хто з українських митців був одночасно художником і письменником? (Шевченко)

2. Якого письменника називали Каменярем? (Франко)

3. Який літературний псевдонім мала матір Лесі Українки? (Олена Бджілка)

4. Про кого з українських письменників цей вислів "Світ ловив мене та не впіймав"? (Сковорода)

5. Який твір називають українським "Ромео та Джульєтою"? (Тіні забутих предків)

6. Хто з українських авторів була феміністкою? (О. Кобилянська)

7. Хто є засновником нової української літератури? (Котляревський)

8. Який письменник поєднав містику і релігію в одному творі? (Гоголь «Вій»)

9. Хто є автором слів гімну України? (Чубинський)

10. Чи дійсно Маруся Чурай отруїла Грицька? (Маруся не отруїла його, "те прокляте зілля", яке вона приготувала для себе, "він випив сам")

Ведучий: Дякую за вашу активність! Ви дійсно добре знаєте українську літературу та українських письменників!

А зараз ми пропонуємо вам поглянути на ось це зашифроване слово ЙІИБЛ ШВР. Спробуйте його відгадати, і ми дізнаємося, хто ж з вас почне другий тур.

Так, дійсно ви вгадали це Білий вірш. Чи пам'ятаєте ви що це таке? Білий вірш – вірш, у якому є розмір, ритм, чергування наголошених і ненаголошених закінчень, але в якому відсутні рими.

2 ТУР Про кого йдеться?

Ведучий: А зараз за допомогою опису вам потрібно відгадати ім'я персонажу.

1. Незвичайна дівчина з Полтави, дуже вродлива, талановита. Три дні перебувала у в'язниці після виголошення вироку. Вона ходила до Києва на прощу. (Наналка Полтавка)

2. "має серце з перцем", "бриклива, як муха у Спасівку", заможна, галаслива, жорстока. (Мотря Кайдаш)

3. Високий, худий, з рідким білявим чубчиком – не міг і хвилини спокійно всидіти на місці. Запальний і рвучкий. В образі цього хлопця вбачаємо такі риси, як рішучість, наполегливість та доброта. (Федько Халамидник)

4. Не слухала нікого. Ні батька, ні неньки. Полюбила москалика, Як знало серденько. Полюбила молодого, В садочок ходила, Поки себе, свою долю Там занапастила. (Катерина)

5. "Стій же й не ворушися! Я тебе породив, я тебе й уб'ю!". "А що, панове? Є ще порох в порохівницях? Чи не ослабла козацька сила? Чи не гнуться козаки?" (Тарас Бульба)

3 ТУР "Хто краще відтворить образ?"

Ведучий: А тепер ваше завдання - намалювати або описати одного з персонажів з української літератури. Потім ми обговоримо ваші роботи та обрати найкращу.

4 ТУР "Створи свій власний образ"

Ведучий: І на завершення, кожна команда має створити свого власного персонажа, який, на вашу думку, був би відомим українським літературним героєм. Після цього, команди представлять своїх героїв та пояснять, чому вони обрали саме такий образ.

Заключення:

Ведучий: Дякуємо всім за участь у турнірі "Літературними стежками"! Це був захоплюючий та пізнавальний захід. Сподіваємось, що ви не тільки розважилися, але й дізналися багато цікавого про українську літературу. До нових зустрічей!

ТЕМА: ВИДАТНІ ЖІНКИ УКРАЇНИ

Мета: формувати в свідомості студентів позитивний образ справжньої української жінки; ознайомити з видатними українками та їх внеском в українську науку та культуру; заохочувати учнів поважати та цінувати жіноцтво брати приклад з них.

Завдання:

- поглибити знання учасників про видатних українських жінок;
- допомогти зрозуміти внесок українських жінок в розвиток науки та культури;
- формувати повагу до жінок;
- переконати учасників у тому, що ми маємо ким пишатися;
- проаналізувати якими якостями володіє справжня жінка.

Форма проведення: година спілкування

Обладнання і наочність: інтерактивна дошка, презентація «Видатні жінки України»

Матеріали: телефони, ручки та папір

Хід заходу:

I. Вступна частина

Сьогодні ми поговоримо про видатних українських жінок. Українки – це сильні та талановиті, наполегливі та працьовиті, розумні й дуже впливові жінки, які багато сторіч змінювали історію не лише власної держави, а й усього світу. Українки ставали королевами, впливали на світову політику, з'являлись на полотнах всесвітньо відомих художників або ж створювали їх власноруч, виступали на світових сценах, писали книжки та робили наукові відкриття, досягали вершин у спорті або вражали світ своєю красою.

Тепер жінка у вишиванці з'являється на світових наукових конгресах, під українським прапором гордо стоять наші спортивні красуні, наша прекрасна половина представляє свої мистецькі шедеври на світових майданчиках, ми – у світових благодійних організаціях і на подіумах краси. Згадаймо про найвідоміших жінок давньої і сучасної України. Нам є ким пишатися, ким захоплюватися і на кого рівнятися!

II. Основна частина

Крок 1. Я пропоную Вам переглянути відео про видатних жінок давньої України.

Перегляд відео: <https://www.youtube.com/watch?v=zM3PmZaF3VU>

Крок 2. Ви познайомилися з першими видатними українками та дізналися цікаві факти про них. Тепер ми зіграємо онлайн-гру 'Kahoot'.

Приєднайтеся за посиланням – https://kahoot.it/challenge/5f032a92-bb3e-4fc4-829e-6bf8258c16af_1709751714167 або введіть код – 04147727.

Вашим завданням є дати відповіді на запитання, обравши одну відповідь.

Таким чином, Ви зможете побачити, що Ви запам'ятали та звернути увагу на ту важливу та цікаву інформацію, яка була пропущена. Дуже дякую!

Крок 3. Настав час перевірити як ви знаєте видатних жінок сучасності.

Пропоную Вашій увазі фото декількох жінок сучасної України. Чи знаєте Ви їхні імена?

Нумо перевіримо чи мали Ви рацію! Ось правильні відповіді. Тепер здогадайтеся про кого та чий внесок подана інформація на слайді. Готові перевірити себе?

Ліна Костенко – видатна українська письменниця та поетеса є почесним професором Києво-Могилянської академії, доктором Львівського та Чернівецького університетів. Ця жінка ніколи не боялася влади та відкрито коментувала її діяльність: поетеса не скорилася, коли радянська цензура заборонила друкувати її твори та не мовчала в складні для України часи. Твори Ліни Костенко – справжній скарб української літератури.

Ада Роговцева – Герой України, народна артистка України, відома акторка театру та кіно. За свою кар'єру вона зіграла багато визначних ролей, її внесок в українську культуру безцінний. Роговцева завзято підтримує українських військових, допомагає бійцям у шпиталях та разом із колегами-акторами часто приїздить на фронт із театральними постановками.

Олена Зеленська – перша леді ще задовго до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, активно займалася питаннями просування української культури та захистом прав жінок. Після 24 лютого, вона активно намагалася завдяки міжнародним ЗМІ донести правду про події, які розгортаються на території країни. Не сховавши свого занепокоєння, Зеленська стала першою дружиною іноземного президента, яка звернулася до Конгресу США з проханням надати військову допомогу. Наразі Перша леді активно займається реалізацією програми психологічної підтримки жінок і дітей, що постраждали від війни.

Квітка (Квітослава-Орися) Цірик – американська співачка українського походження, популярна виконавиця рекламних джінглів у США, оперна і блюзова співачка, виконавиця українських народних і популярних пісень. Пісня «Ти осяюєш моє життя» (You Light Up My Life), яку вона виконала для однойменного фільму, отримала 1978 року «Оскар» і «Золотий глобус» у категорії «Найкраща пісня до фільму».

Джамала, або Сусана Алімівна Джамаладінова – українська співачка й акторка, народна артистка України. Виконує пісні у стилях джаз, соул, фанк, фольк, поп та електро, а також бере участь в оперних постановках і шоу. Перемогла на 61-му пісенному конкурсі 'Євробачення' в Стокгольмі.

Крок 4. Давайте поговоримо якою має бути жінка. Якими рисами володіли та володіють видатні українські жінки? Пропоную Вам прочитати цитати відомих людей:

Красива жінка подобається очам, а добра – серцю; одна буває прекрасною річчю, а інша – скарбом. (Наполеон I)

Яка би не була проста жінка, якщо на її обличчі написана правда і чесність, вона буде прекрасна. (Елеонора Рузвельт)

Догляд за собою має початися з серця, інакше ніяка косметика не допоможе (Коко Шанель).

III. Заключна частина.

Отже, сьогодні ми говорили про видатних жінок України та їхній внесок в науку та культуру України. У кожної є чому повчитися та кожній є за що вклонитися до самої землі. Міжнародний жіночий день – чудовий привід. Але нехай він не буде єдиним днем для цього. Славні українки заслуговують на увагу і любов щодня!

«А окрасою їм нехай буде не зовнішнє, заплітання волосся та навішання золота або вбирання одеж, але захована людина серця в нетлінні лагідного й мовчазного духа, що дорогоцінне перед Богом.» (1-е Петра 3:3-5). Я хочу побажати вам, щоб ваша внутрішня краса завжди перевершувала Вашу зовнішню!

«ПОДОРОЖ ДО ВЛАСНОГО Я»

Тема: Самооцінка та самопізнання

Мета виховного заходу:

- заохочення студентів до самовизначення та прийняття власного "Я" з усіма його особливостями;
- сприяння розвитку самосвідомості як основи для подальшого вдосконалення та самореалізації;
- підтримка студентів у встановленні реалістичних оцінок своїх здібностей, досягнень та можливостей;
- вироблення умінь керувати власними емоціями, сприяти розумінню студентами власних потреб, бажань, цінностей, сильних та слабких сторін;
- створення можливостей для обміну думками, досвідом та враженнями між одногрупниками щодо їхнього власного самопізнання.

Форма проведення виховного заходу: година спілкування з елементами дискусії, гри, групової, парної та індивідуальної роботи

Обладнання виховного заходу: ноутбук, телевізор, ручки, олівці, фломастери, три паперових вироби «Колесо життя», гумовий м'яч, чисті аркуші паперу А4

Хід виховного заходу:

I. Вступна частина.

Я надзвичайно рада бачити вас усіх тут! Насамперед, хочу розпочати нашу з вами зустріч зі слів, які в житті ми чуємо дуже часто: кожен з нас - унікальна особистість із власними мріями, цінностями, зі своїми сильними та слабкими сторонами. Але чи завжди ми здатні чітко сприймати себе саме такими, якими насправді ми є?

Сьогодні ми з вами спробуємо розкрити власне внутрішнє дзеркало і вирушимо в захоплюючу подорож у світ власної особистості, де кожен матиме нагоду переусвідомити свої уявлення про себе та зробити перші кроки до більш глибокого пізнання себе. Перед нами відкриваються нові можливості для розвитку, розширення власних кордонів та збагачення духовного світу. Сподіваюся, що всі ви отримаєте море задоволення та океан натхнення від нашої сьогоднішньої мандрівки. Ви готові? Вперед до нових відкриттів!

ВПРАВА «ЧАРІВНЕ ДЗЕРКАЛО»:

І розпочинаємо ми наш шлях з «Чарівного дзеркала». Попрошу вас повернутися обличчям до свого сусіда праворуч і взятися за руки. Посміхніться і по черзі назвіть дві риси, які вам подобаються одне в одному найбільше. Це можуть бути зовнішні якості, як наприклад, колір очей чи вбрання, або внутрішні, такі як доброта,

чесність, відповідальність тощо. Приймаючи комплімент, обов'язково не забудьте подякувати. Головне ваше завдання – висловити добрі слова щиро і від душі, адже вони – відображення вашого власного внутрішнього світу. Тож відкрийте дзеркало своєї душі і поділіться його частинкою з другом!

Чудова робота, друзі! «Чарівне дзеркало» переконує, що кожен з нас – унікальна особистість зі своїми особливостями, які в нас цінують інші і які так важливо помічати в собі. Усі ми – не бездоганні, але ми неповторні і по-своєму прекрасні, і ми повинні пишатися цим!

II. Основна частина.

ВПРАВА «КОЛЕСО ЖИТТЯ»:

(група поділена на три підгрупи: одне коло – одна команда. Перед кожною командою на парті лежать ручки, олівці, фломастери та «Колесо життя» з різнокольорового паперу)

А ось ми і прибули до першої зупинки нашої подорожі – «Колесо життя». Отже, наше життя можна поділити на 5 основних секторів: здоров'я, сім'я, навчання, друзі та хобі. Саме так і називаються сектори нашого колеса. До кожного сектору намальована шкала від 1 до 5. Поміркуйте, наскільки ви задоволені кожною з цих сфер, і оцініть, наскільки ви успішні в них, за шкалою (5 – найвищий рівень задоволеності та успішності, 1 – найнижчий). Подумайте і обговоріть, як можна покращити ті сфери життя, які отримали від вас найнижчі оцінки. Кожен учасник команди обирає собі колір і робить ним свої позначки до кожної сфери. Коли всі команди впораються з завданням, вам потрібно буде представити своє життєве колесо на клас, тому будьте готові презентувати свої роботи.

(Учасники працюють у трьох командах: на кожному з 5 секторів «Колеса життя» (здоров'я, сім'я, навчання, друзі, хобі) кожен оцінює рівень своєї успішності та задоволеності від 1 до 5. Студенти обговорюють свої сильні і слабкі сторони в основних сферах життя, шляхи до самовдосконалення, а також представляють результати командної роботи перед класом)

Кожна з команд виконала завдання на «відмінно»! Тепер завдяки «Колесу життя» ми можемо побачити, які сфери життя нам вдається тримати на вищому рівні, а над якими потрібно ще попрацювати, аби досягти досконалості. Кожен з вас поміркував і зробив висновки, і я сподіваюся, що ви наполегливо та старанно працюватимете й обов'язково будете задоволені своїм життям на 100%!

ГРА «КОЛО ВІДКРИТТЯ»

(Всі учасники заходу утворюють одне велике коло в центрі класу. В руках ведучий тримає м'яч. На екрані увімкнено зображення з трьома запитаннями: "Що я вмію робити добре?", "Які мої найсильніші риси характеру?", "Якими досягненнями я пишаюся?")

Увага, ми прибуваємо до наступної зупинки – «Коло відкриття»! Як ви вже зрозуміли, тут ми всі працюватимемо однією командою. Перед нами постали три запитання: "Що я вмію робити добре?", "Які мої найсильніші риси характеру?", "Якими досягненнями я пишаюся?" У моїх руках зараз знаходиться м'яч. Той, до кого

він зараз перейде, відповідає на кожне з цих питань, а потім передає м'ячем естафету наступному учаснику. Усі учасники мають відповісти по 1 разу, тому будьмо уважними, не повторюємося!

(Учасники в колі передають м'яч одне одному та відповідають на запитання. Гра триває до тих пір, поки кожен висловиться)

Дякую, що поділилися з нами своїми найкращими рисами, вміннями та досягненнями. Ми пізнали одне одного ще краще, відчули себе частиною одного цілого. Це дуже важливий крок для нашого саморозвитку та самопізнання, і я впевнена, що ви отримали величезну порцію натхнення для подальшого зростання!

III. Заключна частина.

ВПРАВА «ЛИСТ У МАЙБУТНЄ»

(Учасники займають свої місця за партами. На кожній парті лежить чистий аркуш паперу та ручка)

Ми наближаємося до кінцевої зупинки – станції під назвою «Майбутнє», а це означає, що наша подорож добігає кінця. Наостанок пропоную Вам написати листа самим собі у майбутньому. Уявіть, що через 15 років ви – та особистість, якою ви зараз мрієте стати. У листі майбутньому собі ви можете поділитися своїми мріями, цілями, бажаннями та планами на майбутнє. Можливо, ви хочете описати внутрішні риси, які ви прагнете розвивати в собі. Будьте відвертими та щирими з собою, зосередьтеся на своєму позитивному потенціалі. Натхнення вам та успіхів у написанні листа для щасливих та успішних «Себе»!

(Учні індивідуально пишуть листи з позитивними побажаннями або повідомленнями собі у майбутньому)

Ну, що ж, сподіваюся, у своїх листах ви висловили все те, що хотіли б сказати самим собі через 15 років. Обов'язково збережіть їх у надійному місці, щоб у майбутньому ви могли повернутися до своїх слів і, прочитавши листи від юних себе, усвідомити, що все це – вже не просто побажання та цілі, це – ваша реальність, якої ви досягли великими зусиллями та наполегливою працею.

Настав час підбивати підсумки. Поділіться, будь ласка, своїми враженнями від нашої сьогоднішньої подорожі у світ самопізнання. Які завдання вам сподобалися найбільше, які висновки ви зробили для себе?

Дуже дякую всім вам за увагу, було безмежно приємно бачити вашу зацікавленість та працювати з вами! Нехай отримані позитивні враження стануть для нас стимулом постійно працювати над собою, розширювати свої можливості та розвивати позитивне ставлення до себе. Пам'ятайте, що кожен з вас є унікальним і вартим уваги та любові, ви на це заслуговуєте. До нових зустрічей, друзі!

ОПИТУВАЛЬНИК ЕТНІЧНОЇ АФІЛІАЦІЇ

Інструкція

Прочитайте твердження опитувальника і оцініть ступінь своєї згоди (або незгоди) з ними. Не витрачайте часу на обдумування відповідей. Давайте ту відповідь, який першим прийшов Вам в голову. Кожне наступне твердження читайте тільки після того, як Ви вже оцінили попереднє. На бланку для відповідей проти кожного судження обведіть кружком цифру, що відповідає обраному Вами відповіді. Обведіть кружком цифру – 1, якщо Ви не згодні з судженням. Обведіть кружком цифру 0, якщо Вам важко дати однозначну відповідь. Обведіть гуртком цифру +1, якщо Ви згодні з судженням.

Бланк відповідей

1. Треба прагнути підтримувати звичаї, традиції і спосіб життя свого народу. –1 0 +1
2. У своїх вчинках слід керуватися скоріше особистими інтересами, ніж якими-небудь іншими, в тому числі і національними. –1 0 +1
3. Взаєморозуміння в сім'ї абсолютно не залежить від того, до якої національності належать члени цієї родини. –1 0 +1
4. Кожна людина несе в собі частку провини за помилки, здійснені його народом. –1 0 +1
5. У житті необхідно дотримуватися норм і правил, вироблених в культурі свого народу. –1 0 +1
6. У житті необхідно жити своїм розумом без опори на норми і правила поведінки, прийняті у того чи іншого народу. –1 0 +1
7. Взаєморозуміння між народами не залежить від того, яку релігію вони сповідують. –1 0 +1
8. Людині необхідно відчувати себе частиною якогось народу. –1 0 +1
9. Сучасній людині не обов'язково відчувати себе частиною якогось народу. –1 0 +1
10. Людина завжди повинна пам'ятати про свою національність. –1 0 +1
11. Окрема людина не може відповідати за справи свого народу. –1 0 +1
12. За національністю людини завжди можна побачити його народ. –1 0 +1

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ

*Шановні студенти!
Оберіть і обведіть ту відповідь,
яка відповідає вашим поглядам зараз*

1. Культура міжнаціонального спілкування – це:

- а) комунікативні уміння та навички спілкування, які забезпечують ефективну міжнаціональну взаємодію;
- б) практичні знання, що забезпечують толерантність та ефективну міжнаціональну взаємодію;
- в) особисті якості, які уможливають толерантність до носіїв інших культур.

*2. Яка обставина може завадити фахівцеві
дотримуватися культури міжнаціонального спілкування:*

- а) недостатні знання про реалізацію асертивної поведінки;
- б) недостатній рівень толерантності;
- в) брак умінь і навичок необхідних вихованій людині у процесі міжнаціонального спілкування.

3. Міжнаціональна культура спілкування майбутнього лікаря – це:

- а) сукупність знань, професійних умінь і навичок, які дозволяють працювати у різних країнах світу;
- б) така професійна якість, яка дозволяє усвідомлювати себе фахівцем без кордонів;
- в) повага до представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження.

*4. Ви відчуваєте недостатнє володіння культурою
міжнаціонального спілкування?*

- а) так;
- б) ні;
- в) у залежності від обставин;

5. Високий рівень культури міжнаціонального спілкування забезпечує:

- а) позитивний досвід;
- б) ефективне міжособистісне та професійне спілкування;
- в) розширення зв'язків з іноземними колегами.

б). Міжнаціональне спілкування:

- а) підвищує рівень володіння іноземною мовою;
- б) забезпечує здобуття позитивного досвіду спілкування з представниками інших культур;
- в) забезпечує затребуваність у фаховій діяльності.

7. Визначте уміння, необхідні для ефективного міжнаціонального спілкування:

- а) комунікативні;
- б) професійно-педагогічні;
- в) конфліктологічні.

8. Визначте уміння, яке забезпечує ефективне міжнаціональне спілкування:

- а) знання іноземної мови;
- б) уміння відстоювати свою позицію;
- в) знання комунікативних стратегій.

9. Які уміння, на вашу думку, забезпечують доброзичливе міжнаціональне спілкування

- а) міжнаціональні комунікативні;
- б) соціокультурні;
- в) конфліктологічні.

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ
ЗА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИМ КРИТЕРІЄМ**

*Шановні студенти!
Оберіть і обведіть ту відповідь,
яка відповідає вашим поглядам зараз*

1. Чи відчуваєте ви тривогу, коли спілкуєтеся з представниками своєї культури?
 - а) завжди ;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
2. Чи відчуваєте ви тривогу, коли спілкуєтеся з представниками інших культур?
 - а) завжди ;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
3. Чи прагнете ви отримати нові знання щодо культури спілкування з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
4. Чи необхідно готуватися до спілкування з представниками інших культур?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
5. Чи подобається вам спілкуватися з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи .
6. Чи турбують вас можливі непорозуміння під час спілкування з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
7. Чи визнаєте ви право іншої людини бути несхожою на Вас у процесі спілкуванні?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи .

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ
ЗА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИМ КРИТЕРІЄМ**

*Шановні студенти!
Оберіть і обведіть ту відповідь,
яка відповідає вашим поглядам зараз*

1. Ви спілкуєтеся із представниками інших культур охоче?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
2. Ви плануєте познайомитися з представниками інших культур протягом життя?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи .
3. Ви знаєте як виявити дружню симпатію у спілкування з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
4. Власні потреби є для вас пріоритетом під час спілкування з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді ;
 - в) ніколи.
5. Ефективна співпраця та порозуміння є для вас пріоритетом під час спілкування з представниками інших культур?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
7. Чи вважаєте ви представників інших культур нав'язливими і специфічними?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
8. Чи вважаєте ви, що спілкування це приємний і природній процес ?
 - а) так;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
9. Чи вважаєте ви, що спілкуванню з представниками інших культур потрібно навчатися з дитинства?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ
ЗА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИМ КРИТЕРІЄМ**

Шановні студенти!

Оберіть і обведіть ту відповідь, яка відповідає вашим поглядам

1. Чи надаєте ви позитивного значення кар'єрному зростанню?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
2. Чи є для вас зв'язок між професійною реалізацією та сформованістю вихованості культури міжнаціонального спілкування?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
3. Чи вважаєте Ви необхідним підвищувати рівень виховання культури міжнаціонального спілкування?
 - а) завжди;
 - б) іноді;
 - в) ніколи.
4. Ви зацікавлені в отриманні умінь і навичок міжнаціонального спілкування у професійній сфері?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
9. Чи корисним буде вивчення матеріалів соціокультурного характеру для підвищення рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
10. Чи корисним буде подорожувати і знайомитися з представниками інших культур для підвищення рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
11. Чи корисним буде працювати з представниками інших культур для підвищення рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.

**ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ
ЗА КОГНІТИВНИМ КРИТЕРІЄМ**

Шановні студенти!

Оберіть і обведіть ту відповідь, яка відповідає вашим поглядам

1. Асертивність – це:

- а) здатність до агресії;
- б) здатність взяти верх над співрозмовником;
- в) здатність людини відстоювати свої погляди, не порушуючи моральних прав іншої людини.

2. Асертивність дозволяє:

- а) гнучке і дивергентне спілкування у конфліктних ситуаціях;
- б) підбурювання конфліктних ситуацій;
- в) зрозуміти природу конфліктів.

3. Навички асертивної поведінки потрібні щоб:

- а) налагоджувати нові контакти;
- б) контролювати власний емоційний стан;
- в) бути стійким у конфліктній ситуації.

4. Найкращий спосіб вирішення конфлікту – це:

- а) досягнення одностайності;
- б) агресивна поведінка;
- в) поступка.

5. Пристосуванство – це:

- а) неприйняття іншої позиції;
- б) відмова від власної вигоди;
- в) поступка.

6. Згода – це:

- а) поступка;
- б) оптимальне рішення;
- в) відмова від власної вигоди.

7. Уміння контролювати власні емоції – це:

- а) конформність;
- б) самоконтроль;
- в) комунікативний контроль.

8. Комунікативний контроль має на меті:

- а) контролювати власний емоційний стан під час спілкування;
- б) попереджати конфлікт;
- в) справляти позитивне враження.

9. Одностайність – це:

- а) поступка;
- б) згода усіх сторін у вирішенні суперечливого питання;
- в) відмова від власної вигоди.

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ

Шановні студенти!

Оберіть і обведіть ту відповідь, яка відповідає вашим поглядам

1. Культура міжнаціонального спілкування – це:

- а) комунікативні уміння та навички спілкування, які забезпечують ефективну міжнаціональну взаємодію;
- б) практичні знання, що забезпечують толерантність та ефективну міжнаціональну взаємодію;
- в) особисті якості, які уможливають толерантність до носіїв інших культур.

2. Яка обставина може завадити фахівцеві

дотримуватися культури міжнаціонального спілкування:

- а) недостатні знання про реалізацію асертивної поведінки;
- б) недостатній рівень толерантності;
- в) брак умінь і навичок необхідних вихованій людині у процесі міжнаціонального спілкування.

3. Міжнаціональна культура спілкування майбутнього лікаря – це:

- а) сукупність знань, професійних умінь і навичок, які дозволяють працювати у різних країнах світу;
- б) така професійна якість, яка дозволяє усвідомлювати себе фахівцем без кордонів;
- в) повага до представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження.

4. Ви відчуваєте недостатнє володіння культурою міжнаціонального спілкування?

- а) так;
- б) ні;
- в) у залежності від обставин;

5. Високий рівень культури міжнаціонального спілкування забезпечує:

- а) позитивний досвід;
- б) ефективне міжособистісне та професійне спілкування;
- в) розширення зв'язків з іноземними колегами.

б). Міжнаціональне спілкування:

- а) підвищує рівень володіння іноземною мовою;
- б) забезпечує здобуття позитивного досвіду спілкування з представниками інших культур;
- в) забезпечує затребуваність у фаховій діяльності.

7. Визначте уміння, необхідні для ефективного міжнаціонального спілкування:

- а) комунікативні;
- б) професійно-педагогічні;
- в) конфліктологічні.

8. Визначте уміння, яке забезпечує ефективне міжнаціональне спілкування:

- а) знання іноземної мови;
- б) уміння відстоювати свою позицію;
- в) знання комунікативних стратегій.

9. Які уміння, на вашу думку, забезпечують доброзичливе міжнаціональне спілкування

- а) міжнаціональні комунікативні;
- б) соціокультурні;
- в) конфліктологічні.

ВИЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСА СОЦІАЛЬНОЇ ДИСТАНЦІЙОВАНOSTІ СТОСОВНО ПРЕДСТАВНИКІВ КОЖНОЇ ІЗ ПЕРЕРАХОВАНИХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ

Кожному варіанту необхідно дати рангове числове значення:

1. «близька спорідненість на основі шлюбу»
2. «як члена мого шлюбу, як близького товариша»
3. «як сусіда, що мешкає зі мною на одній вулиці», «як того, хто мешкає у сусідній кімнаті, квартирі»
4. «як працівника тієї ж організації, де працюю я»
5. «як громадянина моєї країни»
6. «лише як візитера до моєї країни»
7. «виключив би з моєї країни»

1. Українці
2. Росіяни
3. Білоруси
4. Євреї
5. Поляки
6. Молдовани
7. Кримські татари
8. Грузини
9. Румуни
10. Американці
11. Роми
12. Азербайджанці
13. Негри
14. Араби
15. Чеченці

ДОДАТОК Щ

Пропонуємо Вам оцінити сформованість толерантної особистості майбутнього лікаря

Якості стійкі, проявляються яскраво – 4 бали

Якості більше проявляються, ніж не проявляються – 3 бали

Якості менше проявляються – 2 бали

Якості не сформовані – 1 бал

Особистісний критерій

№	Якості особистості
1	Спрямованість особистості на толерантність
2	Прояви позитивної етнічної ідентичності, патріотизм, активна громадянська позиція
3	Соціально-етнічні мотиви поведінки особи в процесі взаємодії з людьми інших етнічних груп
4	Комунікабельність (відкритість, дипломатичність, гнучкість, здатність швидко змінювати стратегії або тактики з огляду на нові обставини, неупередженість, здатність до діалогу, повага до інших);
5	Перцептивні і рефлексивні якості (емоційна сприйнятливість, чутливість, щирість, емпатія, співпереживання);
6	Креативність
7	Наявність волевих якостей (рішучість, наполегливість, витримка, амовладання,)
8	Емоційність (врівноваженість, позитивізм, здатність до регуляції емоційного стану)

*ДОДАТОК Ю***МЕТОДИКА ДЖ. ФІННІ, ЯКА ВИМІРЮЄ ВИРАЖЕНІСТЬ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Ми пропонуємо вам відповісти на питання, що стосуються вашої етнічної приналежності, вашої етнічної групи і вашого ставлення до неї. Прочитайте твердження і поряд з кожним з них відзначте хрестиком ту відповідь, яка відображає ступінь вашої згоди твердженням:

Твердження

- Абсолютно згоден
- Скоріше згоден, ніж незгоден
- Скоріше не згоден, ніж згоден
- Зовсім не згоден

1. Я провів багато часу, намагаючись дізнатися якомога більше про свою етнічну групу, про її історію, традиції, звичаї
 2. Я активний в організаціях або соціальних групах, які включають переважно членів моєї етнічної групи
 3. Я дуже добре знаю своє етнічне походження і розумію, що воно означає для мене
 4. Я багато думаю про те, як етнічна приналежність вплине на моє життя
 5. Я радий, що належу до своєї етнічної групи
 6. Я чітко відчуваю зв'язок зі своєю етнічною групою
 7. Я добре розумію, що значить для мене моя етнічна приналежність
 8. Для того щоб дізнатися побільше про свою етнічну групу, я говорив про неї з багатьма людьми
 9. Я пишаюся своєю етнічною групою
 10. Я дотримуюся традиції своєї етнічної групи
 11. Я відчуваю сильну прихильність до своєї етнічної групи
 12. Я добре ставлюся до свого етнічного походження.
- Моя етнічна група. Етнічна група мого батька. Етнічна група моєї матері

ОПИТУВАЛЬНИК ЕТНІЧНОЇ АФІЛІАЦІЇ

Інструкція

Прочитайте твердження опитувальника і оцініть ступінь своєї згоди (або незгоди) з ними. Не витрачайте часу на обдумування відповідей. Давайте ту відповідь, який першим прийшов Вам в голову. Кожне наступне твердження читайте тільки після того, як Ви вже оцінили попереднє. На бланку для відповідей проти кожного судження обведіть кружком цифру, що відповідає обраному Вами відповіді.

Обведіть гуртком цифру - 1 Якщо Ви не згодні з судженням. Обведіть гуртком цифру 0 Якщо Вам важко дати однозначну відповідь. Обведіть гуртком цифру +1 Якщо Ви згодні з судженням

Бланк відповідей

1. Треба прагнути підтримувати звичаї, традиції і спосіб життя свого народу. -1 0 +1
2. У своїх вчинках слід керуватися скоріше особистими інтересами, ніж якими-небудь іншими, в тому числі і національними. -1 0 +1
3. Взаєморозуміння в сім'ї абсолютно не залежить від того, до якої національності належать члени цієї родини. -1 0 +1
4. Кожна людина несе в собі частку провини за помилки, здійснені його народом. -1 0 +1
5. У житті необхідно дотримуватися норм і правил, вироблених в культурі свого народу. -1 0 +1
6. У житті необхідно жити своїм розумом без опори на норми і правила поведінки, прийняті у того чи іншого народу. . -1 0 +1
7. Взаєморозуміння між народами не залежить від того, яку релігію вони сповідують-1 0 +1
8. Людині необхідно відчувати себе частиною якогось народу. -1 0 +1
9. Сучасній людині не обов'язково відчувати себе частиною якогось народу. -1 0 +1
10. Людина завжди повинна пам'ятати про свою національність. -1 0 +1
11. Окрема людина не може відповідати за справи свого народу. -1 0 +1
12. За національністю людини завжди можна побачити його народ. -1 0 +1